

**İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI İLE İLGİLİ HABERLERİN YAZILI
BASINDA
İNCELENMESİ: SÖZCÜ VE YENİ ŞAFAK GAZETELERİ ÖRNEĞİ**
Doktora Tezi
Maral NAJAFLI
Eskişehir 2023

**İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI İLE İLGİLİ HABERLERİN YAZILI
BASINDA
İNCELENMESİ: SÖZCÜ VE YENİ ŞAFAK GAZETELERİ ÖRNEĞİ**

Maral NAJAFLI

Danışman: Prof. Dr. Nejdet ATABEK

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kasım 2023**

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Maral Najafli'nin "İkinci Karabağ Savaşı İle İlgili Haberlerin Yazılı Basında İncelenmesi: Sözcü ve Yeni Şafak Gazeteleri Örneği" başlıklı tezi 24/11/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Basın ve Yayın Anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Nejdet Atabek

Üye : Prof. Dr. Ahmet Haluk Yüksel

Üye : Prof. Dr. Ömer Özer

Üye : Prof. Dr. Mehmet Yılmaz

Üye : Doç. Dr. Erhan Arslan

Prof. Dr. Saime Önce

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI İLE İLGİLİ HABERLERİN YAZILI BASINDA İNCELENMESİ: SÖZCÜ VE YENİ ŞAFAK GAZETELERİ ÖRNEĞİ

Maral NAJAFLI

Basın Yayın Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kasım 2023

Danışman: Prof. Dr. Nejdet ATABEK

Araştırmanın ana konusunu İkinci Karabağ Savaşı'na dair yazılı basındaki haberlerin çerçeveleme kuramı bağlamında farklı açılardan nasıl sunulduğunu saptamak oluşturmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın kavramsal çerçevesi üç ana bölüm üzerinden temellendirilmiştir. İlk bölümde İkinci Karabağ Savaşı'nın tarihsel süreci ve gelişmeleri ele alınmıştır. Savaşın ortaya çıkış nedenleri, taraflar arasındaki çatışma dinamikleri ve bölgedeki politik ve sosyal faktörler incelenmiştir. Ayrıca, İkinci Karabağ Savaşı'nın uluslararası boyutu ve etkileri bu bölümde değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise, öncelikle genel anlamda savaş ve savaşın nedenlerine kısaca değinilmiş, savaşla medya arasındaki ilişkinin boyutları saptanmaya çalışılmıştır. Daha sonra çerçeveleme kuramının temel kavramları ve medya ile olan ilişkisi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Sonuncu, üçüncü bölümde ise, örneklem olarak seçilen Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinde İkinci Karabağ Savaşı'nın başladığı 27 Eylül 2020 tarihinden barış anlaşmasının imzalandığı 10 Kasım 2020 tarihine kadar olan 44 günlük süreçteki konuya ilişkin bütün haberler incelemeye alınmıştır. Haber çerçevelerinin tespitinde literatürde var olan çerçevelerden yola çıkılmış ve konuyla ilgili haberler içerik analizi metoduyla analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda her iki gazetenin de Ermenistan'ın işgalci tavrını ve haksız saldırılarını olumsuz bir şekilde eleştirdiği tespit edilmiştir. Yeni Şafak gazetesinde Ermenistan'ın saldırganlığına karşı daha sert tepkiler verilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin savaş sürecinde Azerbaycan'a sağladığı destek öne çıkartılarak, Türk milletinin Azerbaycan halkıyla dayanışması vurgulanmıştır. Öte yandan, Sözcü gazetesinde yer alan bazı haberlerde, savaşla ilgili daha temkinli ifadeler kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Çerçeveleme kuramı, İkinci Karabağ Savaşı, Sözcü gazetesi, Yeni Şafak gazetesi

ABSTRACT

ANALYSIS OF SECOND KARABAKH WAR NEWS IN PRINT MEDIA: A CASE STUDY OF SÖZCÜ AND YENİ ŞAFAK NEWSPAPERS

Maral NAJAFLI

Department of Journalism

Anadolu University Social Sciences Institute, November 2023

Supervisor: Prof.Dr. Nejdet ATABEK

The main focus of the research is to determine how news articles in the written press framed the Second Karabakh War from different perspectives within the framework of framing theory. In this context, the conceptual framework of the research is grounded in three main sections. The first section discusses the historical background and developments of the Second Karabakh War. The reasons for the outbreak of the war, conflict dynamics between the parties, and the political and social factors in the region are examined. Additionally, the international dimension and effects of the Second Karabakh War are evaluated in this section. In the second section, a brief overview of war in general and its causes is provided, and an attempt is made to identify the dimensions of the relationship between war and the media. Subsequently, the basic concepts of framing theory and its relationship with the media are thoroughly discussed. In the final, third section, all the news related to the subject during the 44-day period from the start of the Second Karabakh War on September 27, 2020, to the signing of the peace agreement on November 10, 2020, in the selected samples of Sözcü and Yeni Şafak newspapers are examined. Existing frameworks in the literature were used to identify the frames of the news, and the news articles related to the topic were analyzed using content analysis method. As a result of the study, it was found that both newspapers criticized Armenia's aggressive stance and unjust attacks negatively. Yeni Şafak newspaper displayed stronger reactions against Armenia's aggression, emphasizing the support provided by the Republic of Turkey to Azerbaijan during the war and highlighting the solidarity of the Turkish nation with the Azerbaijani people. On the other hand, in some news articles in Sözcü newspaper, more cautious expressions regarding the war were observed.

Keywords: Framing theory, Second Karabakh War, Sözcü newspaper, Yeni Şafak newspaper

TEŞEKKÜR

Akademik yolculuğun en zorlu aşamalarından biri olan doktora sürecini tamamlamanın verdiği mutluluk duygusu tabii ki, tek başına gidilmiş bir yolun sonucunda oluşmamıştır. Bu yolda beni yalnız bırakmayan pek çok insana teşekkür borcum vardır.

Öncelikle, beni doktora çalışmam boyunca yüreklendiren ve motive ederek yol gösteren tez danışmanım Prof. Dr. Nejdet Atabek`e şükranlarımı sunmak isterim. Onun bilgi birikimi, akademik yönlendirmeleri ve yol gösterici tavsiyeleri olmadan, bu tez çalışmasının başarıya ulaşması mümkün olmazdı.

Ayrıca, Prof. Dr. Ahmet Haluk YÜKSEL, Prof. Dr. Ömer ÖZER ve Doç. Dr. Könül NİFTELİYEVA`ya değerli görüş ve önerileriyle tezimin gelişimine katkı sağladıkları için teşekkür etmek istiyorum.

Tez çalışmamın gerçekleştirilmesinde destek olan aileme, özellikle annem İlhama NAJAFOVA`ya, aynı zamanda başta Gökhan Alperen BAYRAK olmakla Yediveren Yayınları ailesine ve diğer sevdiklerime de teşekkürlerimi sunuyorum. Onların sonsuz sabrı, inancı ve desteği, bu zorlu süreçte beni güçlü kıldı ve başarıya ulaşmamı sağladı.

Son olarak, hayatımın bu önemli döneminde beni yalnız bırakmayan tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Savaşın gölgesinde kaybolan bütün yaşamların anısına...

..../..../20....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

(İmza)

Maral Najafli

(Öğrencinin Adı Soyadı)

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİL VE GÖRSELLER DİZİNİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI: TARİHSEL SÜREÇ VE GELİŞMELER.....	3
1.1. Dağlık Karabağ Sorununun Tarihsel Süreç İçerisinde Değerlendirilmesi.....	3
1.2. Birinci Karabağ Savaşı (1988-1994) ve Sonuçları.....	6
1.3. Uluslararası Teşkilatların Dağlık Karabağ Konusu İle İlgili Yaklaşımları.....	9
1.4. İkinci Karabağ Savaşı'nın Başlanması (27 Eylül-10 Kasım 2020)/ 44 Günlük Savaş.....	12
1.4.1. İkinci Karabağ Savaşı'nın bölgesel yansımaları.....	15
1.4.2. İkinci Karabağ Savaşı'nda oyun değiştirici aktör olarak Türkiye.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

2. SAVAŞ VE MEDYA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ÇERÇEVELEME KURAMI.....	2
2.1. Savaş Haberciliği ve Medya.....	22
2.2. Propaganda ve Medya.....	28

2.3. Çerçeveleme Kuramı: Çerçeve ve Çerçeveleme Kavramları.....	32
2.4. Medya (Haber) Çerçeveleri.....	39
2.4.1. Medya (haber) çerçeveleri türleri.....	47
2.4.2. Konuya ilişkin (biçimsel) çerçeveler.....	47
2.4.3. İçeriğe ilişkin (tür) çerçeveler.....	48
2.5. İzleyici (Birey) Çerçeveleri.....	48
2.6. Çerçeveleme Etkileri.....	49
2.7. Çerçeveleme Etki Türleri.....	55
2.7.1. Eşitlik çerçevesi.....	55
2.7.2. Vurgu çerçevesi.....	57
2.7.3. Konu çerçevesi.....	57
2.8. Savaş veya Çatışmaların Çerçevenme Süreci.....	58
2.9. Çerçeveleme ile İlgili Araştırmaların Genel Yapısı.....	69
2.10. Türkiye'deki Lisansüstü Çerçeveleme Kuramı Araştırmaları.....	75
2.11. İkinci Karabağ Savaşı Üzerine Araştırmalar.....	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI İLE İLGİLİ HABERLERİN YAZILI BASINDA İNCELENMESİ: SÖZCÜ VE YENİ ŞAFAK GAZETELERİ ÖRNEĞİ.....	86
3.1. Araştırmanın Amacı.....	86
3.2. Araştırmanın Önemi.....	87
3.3. Araştırmanın Varsayımları.....	88
3.4. Araştırmanın Soruları.....	88
3.5. Araştırmanın Yöntemi.....	89
3.5.1. Araştırmanın örnekleme.....	94
3.5.2. Araştırmanın kapsamı.....	94
3.5.3. Sınırlılıklar.....	95
3.5.4. Ön deneme ve güvenilirlik.....	95
3.6. Bulgular ve Yorum.....	97
4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	116
4.1. ÖNERİLER.....	124

KAYNAKÇA.....	125
ÖZGEÇMİŞ.....	137

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Çerçeve analizi için kullanılan yöntemsel yaklaşımlar.....	73
Tablo 3.1. Haberlerin yayınlandıkları gazetelere göre dağılımı.....	98
Tablo 3.2. Haberlerin yayınlandığı haftara göre dağılımı.....	99
Tablo 3.3. Haberlerin yer aldığı sayfalara göre dağılımı.....	100
Tablo 3.4. Haberlerin konumlandırıldığı bölümlere göre dağılımı.....	102
Tablo 3.5. Haber çerçevelerinin konularına göre dağılımı.....	103
Tablo 3.6. Manşete çıkarılan haber sayısı dağılımı.....	106
Tablo 3.7. Kategorilendirilmiş haber başlıklarının dağılımı.....	109
Tablo 3.8. Haberlerde kullanılan kaynakların dağılımı.....	111
Tablo 3.9. Haberlerde kullanılan fotoğrafların dağılımı.....	113
Tablo 3.10. Kategorilerine göre fotoğraf dağılımı.....	113

ŞEKİL VE GÖRSELLER DİZİNİ

Şekil 3.1. Haberlerin yer aldığı sayfalara göre dağılım grafiği.....	101
Şekil 3.2. Haber çerçevelerinin kullanımlarına göre dağılım grafiği.....	104
Görsel 3.1. Ermenistan`ın Gence`ye füze saldırısı, Sözcü, 12 Ekim, 2020.....	107
Görsel 3.2. Azerbaycan ordusunun saldırılara karşılık vermesi, Yeni Şafak, 29 Eylül 2020.....	108
Görsel 3.3. Sivil yaşam yerlerinin bombalanması, Sözcü, 12 Ekim 2020.....	114
Görsel 3.4. Saldırıya maruz kalan sivil yaşam yerleri, Yeni Şafak, 9 Ekim 2020.....	115

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	Azerbaycan Halk Cumhuriyeti
BDT	Bağımsız Devletler Teşkilatı
BM	Birleşik Milletler
DHA	Doğan Haber Ajansı
DKMV	Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti
İHA	İhlas Haber Ajansı
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SB	Sovyetler Birliği
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Savaşlar, tarihin derinliklerinden günümüze kadar süregelen, insanlığın en karanlık ve acı verici yanlarını temsil etmektedir. Tarih boyunca dünyanın dört bir yanında meydana gelen savaşlar, milletleri ve toplumları derinden etkilemiş, milyonlarca insanın hayatını sonsuz karanlığa çevirmiştir.

Savaşlar, insanlığın en acımasız ve trajik yönlerinden birini temsil ederken, medya da olayları aktarma, yorumlama ve topluma sunma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Medya savaşları haberler ve görseller aracılığıyla halklara ulaştırmakta ve olayları toplumsal bilincin merkezine yerleştirmektedir. Medyanın, savaşların çerçevesini ve anlamını belirleme gücü, olayların algılanma biçimini ve halkın tepkilerini şekillendirmede kritik bir faktördür.

Günümüzde medyanın rolü, teknolojinin hızlı gelişimi ve dijital iletişim araçlarının yaygın kullanımıyla birlikte, toplumların haber alma, bilgiye erişim ve dünya olayları hakkında bilgi sahibi olma süreçlerinde önemli ölçüde değişim göstermiştir. Medya artık sadece haberleri iletmekle kalmayıp, aynı zamanda olayları çerçeveleme, yorumlama ve toplumsal bilinç oluşturma gibi önemli işlevler de üstlenmektedir. Bu bağlamda, çerçeveleme kuramı, medyanın savaş haberlerini sunma biçimini ve olayları nasıl çerçeveleyerek topluma aktardığını açıklamak için önemli bir araçtır.

Çerçeveleme kuramı, medyanın olayları belirli bir açıdan sunarak, olayların nasıl algılanacağını ve anlamlandırılacağını etkileyebileceğini ileri sürmektedir. Savaşlarla ilgili haberlerde de medyanın tercih ettiği çerçeveleme biçimi, toplumun olaylara bakış açısını şekillendirmekte ve toplumsal tepkileri belirlemektedir. Savaş haberlerinin çerçeveleme biçimi, aynı zamanda savaşın siyasi ve sosyal sonuçlarını da etkilemektedir.

Bu tez çalışması, medya ve savaş ilişkisini anlamak ve bu bağlamda medyanın savaşları nasıl sunma ve yorumlama eğiliminde olduğunu araştırmayı amaçlamaktadır. Medyanın, savaş haberlerini çerçeveleme süreçlerini anlamak, haber dilini ve görselleri analiz etmek, haber başlıklarının ve içeriğinin etkisini incelemek, medyanın savaşlar üzerindeki siyasi ve sosyal etkilerini değerlendirmek bu çalışmanın temel hedeflerindedir. Bu hedefe ulaşmak için ise, son dönemlerde yaşanan İkinci Karabağ Savaşı örneklem olarak seçilmiştir. Karabağ sorunu Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan toprak anlaşmazlıkları çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Azerbaycan topraklarındaki Dağlık Karabağ bölgesi, çoğunluğunu Ermeni nüfusunun oluşturduğu bir bölge olarak tanınmış

ve Ermenistan`ın da ilgisini çekmiştir. Bu durum, çatışmaların çıkmasına ve bölgenin kontrolü için uzun yıllar sürecek acımasız bir mücadeleye neden olmuştur. Bu çalışmada, Azerbaycan ve Ermenistan arasında son olarak yaşanan İkinci Karabağ Savaşı`nın medya görünümü Sözcü ve Yeni Şafak gazeteleri incelenerek çerçeveleme kuramı bakış açısıyla araştırılmıştır.

1. İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI: TARİHSEL SÜREÇ VE GELİŞMELER

1.1. Dağlık Karabağ Sorununun Tarihsel Süreç İçerisinde Değerlendirilmesi

Tarihi belgelere göre VII. Yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlayan “Karabağ” kelimesi XII. Yüzyıldan sonra yaygınlaşarak birçok kaynakta kendine yer edinmiştir. Küçük Kafkas dağları ile Kür ve Aras nehirleri arasındaki alanları kapsayan bölge bazı araştırmacılar tarafından kelime anlamı itibarı ile (“Kara” ve “Bağ”) “Büyük Bağ”, “Sefalı Bağ” olarak da ifade edilmektedir. İnsanların bu bölgede çok eski dönemlerde yerleşmeye başladığı Azık Mağarası`ndan arkeolojik kazılar sonucu bulunan kalıntılar sayesinde tespit edilmiştir. Karabağ`ın coğrafi konum itibarı ile de yaşam için uygun bir bölge olma niteliği, miladın başlarından itibaren özellikle Türk göçebeleri tarafından yerleşim yeri olarak tercih edilmesine neden olmuştur (Özyılmaz, 2013, s. 195-196).

Tarihte Kuzey Azerbaycan`da kurulmuş ilk devlet kurumu olan Kafkas Albanyası`nın bünyesinde bulunan Karabağ (Qarabağlı, 2008, s. 12) daha sonraları Azerbaycan`ın diğer toprakları ile birlikte Arap Hilafeti`nin işgalinde kalmıştır. Arap Hilafeti dağıldıktan sonra IX-X. asırlarda Saciler, X. asırda Salariler, XI-XII. asırlarda Şeddadiler, XII-XIII. asırlarda Atabey Eldenizler, XIII. asrın ortalarından XIV. asra kadar Hülaküler, XV asırda Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin terkinde yer almıştır. Safevi devleti zamanında ise merkezi Gence olan Karabağ Beylerbeyi kurulmuştur (Ahmadov, 2012, s. 17). Nadir Şah`ın ölümüyle birlikte 18. Yüzyılda Azerbaycan`ın birbirinden bağımsız hanlıklara bölünmesiyle birlikte ise şimdiki Ermenistan topraklarının büyük bir bölümünü oluşturan Karabağ Hanlığı kurulmuştur. Tarihi kaynaklar bu hanlığın nüfusunun Bayat, Afşar, Seedli, Bayandur, Kaçar, Şamlu, Rumlu, Ustaclu, Tekeli, Muğanlı gibi Türk aşiretlerinden oluştuğunu belirtmektedir (Bayramov, 2020, s. 382). Karabağ Hanlığı`nda (1747-1848) Ermenilerle Azerbaycanlılar barış içinde yaşamış ve düşmanlarla birlikte mücadele etmişlerdir. Burada yaşayan 12 bin aileden yalnız 2500`ü Ermeni ailesinden oluşuyordu. Fakat I. Petrov Çar Rusyası`nı imparatorluğa çevirdikten sonra Türkiye ve Kafkasya`yı ele geçirmek için Ermenileri onlara karşı kışkırtmaya başlamıştır. Kendi planı üzerinde 21 yıl çalışan I. Petrov Kafkasya`da önemli bir konuma sahip Azerbaycan`ı ele geçirerek buraya Türkiye ve İran`dan Ermenileri yerleştirmek ve Rusya İmparatorluğunun Ön Asya, Yakın Doğu ve Hint Okyanusu`na engelsiz çıkışını sağlayan Ermeni Devleti`nin yaratılmasını amaçlamıştır (Aliyev, 2005, s. 21-25). Nitekim bu yönde ilk defa kesin adımlar II. Yeketerina`nın zamanında atılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin 18. Yüzyılın sonlarına doğru art arda kayıplar yaşaması ile birlikte Rusya da Çar I. Petrov, sıcak denizlere inme stratejisindeki önemli bir mevki olarak değerlendirilen Trans Kafkasya'nın işgal planını gerçekleştirmeye fırsat bulmuştur. Aynı zamanda Azerbaycan'ın o dönem birbirinden bağımsız hanlıklardan oluşması tüm ciddi karşı gelişlere rağmen işgalin gerçekleşmesine engel olamamıştır (Yıldırım ve Özönder, 1991, s. 4). Azerbaycan'a karşı işgal politikasında Ermeni subaylarını kullanan Çar Rusya'sı bununla beraber Karabağ'da kendi konumunu güçlendirmek için buraya Ermenilerin göç ettirilmesine çalışmaktaydı. Bu hususta İran-Rusya (1804-1813, 1826-1828) ve Türkiye-Rusya (1806-1812, 1828-1829) savaşlarının Ermenilerin Karabağ'a göç ettirilmesinde önemli rol oynadığını söylemek mümkündür (Nağı, 2009, s. 9). Resmi kaynaklara göre, 1828-1830 yılları arasında Azerbaycan'nın farklı bölgelerine ve Karabağ'a 40.000 İran'dan, 84.000 de Türkiye'den Ermeni göç ettirilmiştir. Fakat resmi olmayan kaynaklarda bu sayının 200.000'i bulduğunu vurgulanmaktadır (Nağı, 2009, s. 11). Buna rağmen 1832 yılında yapılan ilk resmi Rus nüfus sayımına göre Karabağ nüfusunun %64,8'ini, yani çoğunluğu yine Türkler oluşturmaktaydı (Yıldırım ve Özönder, 1991, s. 26). Bu nedenle 20. Yüzyılın başlarına doğru göç ettirme işlemleri daha da hızlandırılmış ve arttırılmıştır. Öyle ki, 1896-1908 yılları arasında 13 yıl içerisinde bölgeye 400 bin Ermeni göçürülmüştür. Tüm bunlar Karabağ'ın dağlık kısmında demografik yapının keskin bir şekilde değişmesine neden olmuştur (Ahmadov, 2012, s. 21). Bu dönemden itibaren Ermeniler Azerbaycan'ın tarihi topraklarından yerli halkı sıkıştırıp çıkarmaya başladılar.

Ermeni milliyetçileri tarafından 1885 yılında Marsel'de Armenakan, 1887 yılında Cenevre'de Hınçak, 1890 yılında Tiflis'te Taşnak partilerinin yaratılması onların "Büyük Ermenistan" yaratma iddialarını yeni bir aşamaya taşımış ve kitlesel katliamların gerçekleştirilmesi için zemin hazırlanmıştır (Ahmadov, 2012, s. 23). Aslında 1905 yılından önceki dönemlerde Türklerle herhangi bir sıkıntı yaşamamış olan Ermeniler, Osmanlı Devleti'nde genel olarak ticaret ve sanatla uğraşmış ve devlet hizmetlerinin her kademesinde görev almışlardır. Aynı zamanda Gülhane Hattı Hümayunu kararı ile birlikte her hangi bir dini ayırım yapılmaksızın Osmanlı halkının tam güvenliği sağlanmıştır (Akbulut, 1995, s. 30). Fakat daha sonradan kendi amaçları doğrultusunda 1905 yılında Bakü, Erivan, Zengezur, Karabağ ve diğer bölgelerde kitlesel katliamlar yaparak 50.000'den fazla Azerbaycanlı katledilmesine ve yüzlerce evin yıkılmasına sebep olmuşlardır (QAT, 2008, s. 15).

1918 yılının başlangıcından itibaren yeniden Türk-Müslümanlara karşı katliamlara başlayan Ermeniler silahsız ve organize edilmiş bir ordusu olmayan sivil halk tarafından ciddi bir dirençle karşılaşmamışlardır. Köylerin öncelikle bombalanması, daha sonra ise istila edilerek kaçamayan insanların vahşice öldürülmesi Amerikan silahlı kuvvetlerinin amirali Mark Bristol tarafından Ermenilerin her yerde kullandıkları aynı taktik olarak ifade edilmiştir (QAT, 2008, s. 18-19).

Bolşevik devrimi ile Güney Kafkasya`da kendi bağımsızlıklarını ilan eden devletlerden biri de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (AHC) olmuştur. Bu aşamada da Ermeniler devlet kurmak için toprak ve siyasi merkezleri bulunmadığından Atlanta devletlerinin (İngiltere, ABD, Fransa vd.) baskısı ve ricası ile Erivan şehri ve etrafındaki topraklar 29 Mayıs 1918 yılında Azerbaycan`dan alınmıştır (QAT, 2008, s. 20). Bunun sonucunda ise bu topraklardan 1918-20 yılları arasında 565.000 Azerbaycan Türkü zorla göç ettirilmiş ve geriye sadece 10.000`e yakın Azerbaycanlı kalmıştır (Nağı, 2009, s. 17).

1918 yılında Kafkaslarda yeni kurulan düzenin sürdürülebilmesi açısından Türkiye`nin önemi büyüktü. Fakat Birinci Dünya Savaşında müttefik devletlere mağlup olması ve Osmanlı Devleti`nin 1918 yılı 30 Ekim tarihinde Mondros Mütarekesi`ni imzalaması bölge açısından bazı politik değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim Mütareke`nin 11. ve 15. maddeleri gereğince Azerbaycan`daki kuvvetlerini geri çekmek durumunda kalan Türkiye hemen ardından İngilizlerin Bakü petrolünü kontrol etmek amacıyla Kafkaslara çıkarma yapmasının önünü alamamıştır (Yıldırım ve Özönder, 1991, s. 19). Türk Ordusu 1918 yılında Kafkaslarda Gürcistan ve Azerbaycan için katliamlara son veren, insanların mal ve can güvenliğini sağlayan kuvvet olarak görülmüştür (ONK, 1997, s. 83).

Güney Kafkasya`nın sovyetleşmesinden sonra da Ermeniler toprak iddialarını gerçekleştirmek için bir fırsat yakalamışlardır. Şöyle ki, 1920 yılında Zengezur ve Azerbaycan`ın bazı başka toprakları Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti`nin toprağı ilan edilmiştir (İmanov, 2006, s. 39). Bunun dışında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti`nin 23 aylık faaliyetine son verilmesinde Ermenilerin de büyük rolü olduğunu belirtmek gerekmektedir. Nitekim Ermeni Silahlı Kuvvetlerinin 22 Mart 1920 yılında Zengezur, Nahçıvan ve Karabağ yönünde işgalci yürüyüşe başlaması, aynı zamanda yerli Ermenilerin Şuşa`da eyleme geçmesi Azerbaycan hükümetinin mevcut olan 40.000 kişilik silahlı ordusunun büyük bir kısmını Karabağ`a göndermek zorunda bırakmıştır. Böyle olunca da 27 Nisan 1920 yılında kuzeyden Azerbaycan sınırlarını

geçen Rusya ordusu ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan Bakü'yü ele geçirerek AHC'nin bağımsızlığına son vermiştir (Nağı, 2009, s. 20).

Zaman zaman göçtükleri toprakların adlarını Ermeni menşei adlarla değiştiren Ermenilerin (Hüseynov, 2019, s. 82) emperyalist ülkelerin dikkat merkezinde olmasının birçok nedenleri vardır. Yıldırım ve Özönder (1991) bu nedenleri şu şekilde açıklamaktadır: İlki Osmanlı Devleti'nin kendi pazarları haline getirilebilmesi için Ermenilerin Rumlardan sonra faydalanabilecek bir millet olarak görülmesidir. İkinci neden Doğu Anadolu bölgesinde azınlık halinde bulunan Ermenilerin buldukları konumun stratejik öneminden kaynaklanmaktadır. Üçüncüsü ise din olgusuyla ilişkili olarak Hristiyan Ermenilerin kurtarılması meselesidir.

1.2. Birinci Karabağ Savaşı (1988-1994) ve Sonuçları

Azerbaycanlıların 1987 yılının ikinci yarısından itibaren Ermeni baskı grupları tarafından Ermenistan ve Dağlık Karabağ'da sıkıştırılarak göçe zorlanmaları ile savaşın ilk kıvılcımları ateşlenmeye başlamıştır (Nağı, 2009, s. 29). Buna karşı çıkanların dövülmesi veya öldürülmesi ile gelişen olayları Ermenilerin 1988 yılının şubat ayında Dağlık Karabağ'ın Ermenistan toprağı olduğunu iddia eden protestoları izlemiştir. 20 Şubat'ta Halk Vekilleri Sovyeti'nin Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti'nin (DKMV) Azerbaycan SB'nin terkiinden Ermenistan SB'nin terkiye katılması ile ilgili kararı (Aliyev, 2005, s. 78) ise Azerbaycan'da da itiraz hareketinin başlamasına yol açmıştır. 28 Şubat 1998 tarihinde Sumgayıt kentinde Ermeniler tarafından Ermeni ailelerine karşı önceden planlanmış katliamın yaşanması ise dünya kamuoyu tarafından Azerbaycan nüfusunun azaltılması için atılan adımlardan biri olarak görülmüştür. Yaşanan olaylara Sovyet hükümetinin kayıtsız kalması ve herhangi bir tepki vermemesi, Bakü'de muhalif partilerden olan AHC'nin 11 Ocak 1990 tarihinde protestolar yapmasına neden olmuştur. Olayları bastırmak için 20 Ocak'ta Sovyet askerlerinin Bakü'ye girmesi yüzlerce insanın katledilmesi ile sonuçlanmıştır (HRW, 1994, s. 22).

Vaal'a (2008) göre, Karabağ ile ilgili politikalar Ermeniler tarafından aslında uzun zaman içinde geliştirilmiş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Örneğin, 1945, 1965, 1977 yıllarında, yani SSCB iktidarında politik yumuşamanın veya kökten siyasi değişikliklerin yaşandığı dönemlerde Dağlık Karabağ'ın, Ermenistan ile birleştirilmesiyle ilgili Moskova'ya mektuplar göndermişlerdir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Ermenilerin esas planı Azerbaycan içindeki siyasi karışıklıktan yararlanarak, Azerbaycan'ın bazı

bölgelerini işgal etmek, buraları yerli haktan temizleyerek oraya Ermenilerin yerleştirilmesini sağlamak ve nihayetinde işgal edilmiş yerlere yeni adlar vererek Ermenistan`ın haritasını yeniden çizmekti (Aliyev, 2005, s. 86). Fakat Dağlık Karabağ uluslararası düzeyde Azerbaycan toprağı olarak gözüktüğünden Dağlık Karabağ üzerinde hak iddia etmek uluslararası alanda eleştiriyile karşılaşacağından Ermeniler çözümü 2 Eylül 1991 yılında “Dağlık Karabağ Cumhuriyeti`nin” bağımsızlığını ilan etmekte bulmuşlardır (Vaal, 2008, s. 189).

Abdallı`ya (2009) göre Birinci Karabağ Savaşı askeri operasyonların karakteri ve kapsamı göz önünde bulundurulduğunda bazı dönemlere ayrılmaktadır:

I. Dönem: Bu dönem 1988 yılının Şubat`ından 1991 yılının Aralık ayına kadar devam etmiştir. 20 Şubat 1988 tarihinde Dağlık Karabağ`ın Ermenistan`a verilmesi hakkında kararın alınmasıyla birlikte alevlenmeye başlayan olaylar savaşın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu dönemde Ermenistan niyetini açık şekilde belirtmemekte, daha çok Yukarı Karabağ`da Ermeni halkın rolünü abartarak, dikkatleri onların sosyal, kültürel haklarının ihlal edildiğine çekmeye çalışmaktaydı.

II. Dönem: Bu dönem 1991 yılının Aralık ayından 1992 yılının Haziran`ına dek devam etmiştir. Artık bu dönemden itibaren Ermenistan açık bir şekilde Azerbaycan`a karşı askeri operasyonlara başlamıştır. Hocalı ve Şuşa ele geçirildikten sonra Laçın`ın işgal edilmesi lojistik açıdan Ermenistan için önemli bir gelişme olmuştur.

III. Dönem: 1992 yılının Haziran ayından 1993 yılının Şubat`ına kadar devam etmiştir. Bu dönemde Azerbaycan tarafı yeni kurulmuş ordusu ile ciddi saldırılar yaparak başarılı operasyonlar sayesinde Yukarı Karabağ`ın üçte birini geri almayı başarmıştır. Fakat bu üstünlüğünü uzun süre koruyamamıştır.

IV. Dönem: 1993 yılının Şubat ayından 1993 yılının sonuna dek devam etmiştir. Ermenistan ordusu yabancı devletlerden ve Ermeni diasporasından askeri ve mali bakımdan ciddi destek alarak büyük çaplı saldırılarla Azerbaycan topraklarının %20`sini işgal etmiş ve bunun sonucu 1 milyona yakın insan kendi topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır.

V. Dönem: 1993 yılının sonundan 1994 yılının Mayıs ayına kadar devam eden bu dönemde ise artık Ateşkesin imzalanması ile yeni bir aşamaya geçilmiştir. Ateşkes rejimin uygulanmaması, başarısız barış görüşmeleri ve zaman zaman yaşanan ciddi çatışmalar İkinci Karabağ Savaşı`nın başlamasına kadar sürmüştür.

Nağı`ya (2009) göre, ateşkesin imzalanması başta Ermenistan olmak üzere büyük devletlerin ve uluslararası kuruluşların çıkarlarına daha çok uygun düşmüştür. Ona göre, Amerika ile Batılı ülkeler bölgede büyük ekonomik projeler gerçekleştirmekte oldukları için savaşın devam etmesini istemekteydiler. Diğer taraftan Rusya çatışmanın dondurulmasıyla Azerbaycan ve Ermenistan`ı kontrolü altında tutabilecek bir güç elde etmekteydi. Uluslararası teşkilatlar da çatışmanın en azından dondurulmasıyla kendi vazifesini yerine getirmiş oluyordu.

Ermenistan`ın işgal politikası sonucu Dağlık Karabağ`ın 57 yerleşim yerinde yaşayan 50 bine yakın Azerbaycanlı kendi yurtlarından kovulmuştur. Dağlık Karabağ etrafındaki 7 bölge işgal edilmiş ve 1 milyona yakın Azerbaycan Türkü zorunlu göçe maruz kalmıştır (QAT, 2009, s. 4).

Azerbaycan tarafının Birinci Karabağ Savaşı`ndaki mağlubiyeti birçok iç ve dış sorunlardan etkilenmiştir. İç sorunlarda; Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan`da bağımsız bir hükümetin olmaması, seferberlik işlerine geç başlanması, yurtdışından herhangi bir destek almaması, siyasal istikrarsızlık ve hükümetin sıklıkla değişmesi, ordunun içinde planlanmış stratejilerin olmaması, ordu dahilinde ciddi eğitim prensiplerinin olmaması, askeri kurallara uyulmaması, devlet tarafından finanse edilen merkezi bir ordunun olmaması etken unsurlar olmuştur (Abdallı, 2009, s. 46-47).

Savaş her iki tarafı da olumsuz şekilde etkilemiştir. Bölgenin Sovyet döneminde yoğun bir şekilde sanayileşmiş olması ve savaş sırasında fabrikaların, madenlerin ve diğer altyapının tahrip edilmesi, her iki ülke için de önemli ekonomik kayıplara neden olmuştur. Özellikle, Azerbaycan çok büyük sosyal ve ekonomik zarara uğramış, zararın maddi açıdan genel olarak 56 milyar ABD doları olduğu hesaplanmıştır. Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgelerin Ermeni güçlerine kaybedilmesi Azerbaycan`ın ulusal gururuna da önemli bir darbe indirmiştir. Savaş, çatışmayı takip eden yıllarda bir dizi darbe ve hükümet değişikliği yaşayan Azerbaycan`da siyasi istikrarsızlığa da katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda işgal edilmiş bölgelerin insanları arasında 1989-1998 yılları arasında doğum oranı keskin şekilde aşağı inmiş, ölüm düzeyi ise yükselmiştir. Bunun başlıca nedeni bu insanların sosyal ve ekonomik durumlarının kötüleşmesi olmuştur (Abdallı, 2009, s. 57-58).

Şuşa`da yaşanan katliam ise Azerbaycan halkının hafızasında unutulmaz izler bırakmıştır. 1992 yılında 25 Şubatı 26`sına bağlayan gece Ermeni kuvvetleri Hocalı`ya hücum ederek şehrin yakınlarında yer alan havalimanını ele geçirmişlerdir. Hocalı,

Ağdam-Şuşa ve Hankendi-Esgeran yolu üzerinde stratejik bir öneme sahipti. Ermeniler öncelikle birkaç saat şehri topçu ateşine tutarak harabeye çevirmişti. Daha sonra şehre giren ordu katliama başlamıştır. Resmi verilere göre, Hocalı soykırımında 613 sivil vatandaş; bunlardan 63'ü çocuk, 106'sı kadın ve 70'i yaşlı olmak üzere vahşice katledilmiştir (QAT, 2009, s. 4-7).

1994 yılında Ateşkesin imzalanmasından sonra hem Azerbaycan, hem de Ermenistan askeri harcamalarını büyük oranda artırmaya çalışmışlardır. Uluslararası Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün verilerine göre, son 20 yılda Ermenistan ordusu harcamalarını 1993 yılından bu yana yıllık 73 milyon ABD dolarından 404 milyon ABD dolarına çıkarmıştır. Azerbaycan'da ise bu rakam 142 milyon ABD dolarında 1,4 milyar ABD dolarına çıkmıştır (Janssen, 2012, s. 157).

1.3. Uluslararası Teşkilatların Dağlık Karabağ Konusu ile İlgili Yaklaşımları

Savaş sürecinde dünyanın nüfuzlu uluslararası teşkilatlarından biri olan Birleşmiş Milletler'in aldığı kararların uygulanmamasına rağmen daha aktif olduğu görülmektedir. Nitekim Birleşik Milletler tarafından Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ problemi ile ilgili farklı tarihlerde 4 karar kabul edilmiştir. Onlardan ilki, 1993 yılının 30 Nisan tarihinde kabul edilen 822 numaralı karardır. Burada bölgede istikrar ve barışın tehlike altında olduğu vurgulanmakta, zorunlu göçlerin artmasından endişe duyulduğu ifade edilmekte ve Kelbecer bölgesinde yaşanan olağanüstü durumun doğurduğu sonuçların ortadan kaldırılmasının önemi belirtilmiştir. İkincisi, 23 Haziran 1993'de Ağdam'ın işgali ile BM'in çatışma ile ilgili 823 numaralı kararıdır. Burada da işgalci kuvvetlerin Ağdam dahil olmakla tüm diğer işgal edilmiş topraklardan herhangi bir şart koşulmaksızın çıkması talep edilmiştir. Tüm bunlara rağmen işgallere devam eden Ermeni kuvvetleri Füzuli, Cebrayıl ve Gubadlı bölgelerini de ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine Azerbaycan'ın ısrarlı tavrı nedeniyle 14 Ekim 1993'de BM Tehlikesizlik Komitesi Dağlık Karabağ sorununu tartışmaya açarak 874 numaralı kararı kabul etmiştir. Esas itibarıyla diğerlerinden çok da bir farkı olmayan kararda Ermenistan'la Azerbaycan arasında yaşanmış gerginlikten, sınır bölgesindeki askeri operasyonlardan, çok sayıda insan kaybından ve Azerbaycan topraklarının işgali gerçeğinden endişe duyulduğu belirtilmiş ve devletlerin toprak bütünlüğünün dokunulmazlığı bir daha onaylanmıştır. Kabul edilen dördüncü ve son karar 1993 yılının Ekim ayında Azerbaycan'ın Zengilan bölgesinin işgali sonrasında 884 numaralı karar olmuştur. Burada da aynı şekilde Horadiz

kasabasının ve Zengilan bölgesinin işgal edilmesinden endişe duyulduğu ve işgalçi kuvvetlerin bu topraklardan çıkarılması talep edilmiştir (Abdullayev, 2004, s. 33-35). Fakat tüm bu kararlar kâğıt üzerinde kalmaktan öteye geçememiştir.

Avrupa Birliği ise Dağlık Karabağ`la ilgili tutumunu ilk defa 7 Nisan 1993 tarihli bildirisinde açıklamıştır. Bildiride Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili olarak Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin kötüye gitmesinden dolayı AB ve üye devletlerin endişe duydukları belirtilmiştir. Fakat bildiride ilişkilerin neden kötüye doğru gittiği ve Ermenistan`ın Azerbaycan`a saldırısı ifade edilmemiştir. Daha sonra AB Dağlık Karabağ ile ilgili 3 Eylül 1993 tarihinde başka bir bildiriye imza atmıştır. AB üye devletleri yerel Ermeni kuvvetlerinin saldırılarını kınamış ve BM tarafından kabul edilen 822 ve 823 sayılı kararların uygulanacağını umut ettiklerini belirtmişlerdir (Aliyev, 2006, s. 113-146). AB tarafından Dağlık Karabağ ile ilgili alınan kararları genel olarak değerlendirecek olursak, belgelerde sorunun nedenleri açıklanmamış ve saldırganın kim olduğu belirtilmemiştir.

Dağlık Karabağ sorununun çözüme kavuşturulması yönünde AGİT önemli görevler üstlenmiştir. AGİT 1992 yılında Dağlık Karabağ`ın Azerbaycan toprağı olduğu olgusunu onaylamış ve çatışmanın barış yolu ile halledilmesinin gerekliliğini beyan etmiştir (Abdullayev, 2004, s. 36). AGİT`in 6 Aralık 1994 tarihine kadar başlıca görevi Avrupa`da güvenlik ve işbirliği konularında dialoglar gerçekleştirmektir. Daha sonra Avrupa`da demokrasi ve insan haklarını sağlayan, bölgede istikrar ve karşılıklı çıkara dayanan işbirliğini gerçekleştiren teşkilata dönüşmüştür (Abdallı, 2003, s. 81).

AGİT`in faaliyeti devrinde 1994 yılında Budapeşte Zirve toplantısında Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasının uluslararası hukuk normlarına uygunlaştırılması için uluslararası barış gücünün sağlanması kararnamesi kabul edilmiştir. 2-4 Aralık 1994 tarihinde AGİT`in tarihi Lizbon zirve görüşmesinde ise çatışmanın çözüm yolları belirlenmiştir. Buna göre, çatışmanın çözümünün, yalnız Azerbaycan`ın toprak bütünlüğü kapsamında mümkün olduğu, Dağlık Karabağ`ın her hangi bir özerkliğinin yalnız Azerbaycan bünyesinde ve Dağlık Karabağ`ın hem Ermeni hem de Azerbaycan halklarının güvenliğinin sağlanmasıyla mümkün olabileceği belirtilmiştir (Hacıyev, 2014, s. 194). Daha sonra 19 Kasım 1999 tarihinde İstanbul`da Zirve toplantısının gerçekleşmesi de hem ekonomik, hem siyasi aynı zamanda da bölgedeki çatışmaların çözümlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu görüşmede uluslararası öneme sahip üç belge kabul edilmiştir. Bunlardan ilki olan İstanbul Anlaşması`nın başlıca amacı Avrupa`da barışı sağlamak, istikrar ve güvenlik, ülkelerin

toprak bütünlüğünün korunması ve ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları barış yolu ile çözüme kavuşturmak, demokrasiyi geliştirmek ve insan haklarına saygıyı (Abdallı, 2003, s. 90-91).

2007 yılından İkinci Karabağ Savaşı'nın patlak vermesine kadar Minsk Grubu eş başkanları Dağlık Karabağ sorununun barışçıl bir şekilde çözümlenmesi için Madrid Belgesi olarak da bilinen 6 ilke sunmuşlardı. Bunlar; 1. Dağlık Karabağ'ı çevreleyen bölgelerin Azerbaycan kontrolüne geri verilmesi; 2. Dağlık Karabağ için güvenlik ve garantilerini sağlayan öz yönetime geçici bir statünün verilmesi; 3. Ermenistan'ı Dağlık Karabağ'a bağlayan bir koridorun açılması; 4. Dağlık Karabağ'ın nihai hukuki statüsünün gelecekte yasal olarak halkın iradesi ile belirlenmesi; 5. Ülke içinde yerinden edilmiş tüm kişi ve mültecilere eski yerlerine dönme ve ikamet hakkının tanınması; 6. Barışın korunması amacıyla uluslararası güvenlik garantilerinin sağlanmasıdır (Welt ve Bowen, 2021, s. 3-4).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu çerçevesinde yürütülen Dağlık Karabağ sorununun çözümüne yönelik müzakerelerde NATO'nun doğrudan bir rolü yoktur. Ancak NATO, tüm tarafları çatışmanın barışçıl bir şekilde çözümlenmesine yönelik çabalarını sürdürmeye teşvik etmiştir (http-1).

Avrupa Parlamentosu da savaş sırasında şiddeti kınayan ve düşmanlıklara son verilmesi çağrısında bulunan birkaç karar almıştır. Parlamento kararlarında her iki tarafı da ateşkese saygı duymaya ve anlaşmazlığın barışçıl çözümü için çalışmaya çağırmıştır.

Genel olarak, uluslararası kuruluşlar Birinci Karabağ Savaşı'nın neden olduğu şiddet ve istikrarsızlıktan duyduğu endişeyi dile getirmiş ve çatışmanın barışçıl yöntemlerle çözülmesi çağrısında bulunmuşlardır. Ancak bu kuruluşların çabalarına rağmen, çatışma uzun yıllar çözümsüz kalmış ve bölgedeki gerginlikler ve ara sıra şiddet patlamaları yaşanmaya devam etmiştir. Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan çatışmanın uzun bir süre içerisinde dünya kamuoyunun dikkatini çekmemesinin ve bu sorunun ortadan kaldırılması yönünde istekli olmamalarının nedenlerinden biri de bu sorunun Sovyetler Birliğinin dağılmasını etkileyen farklı etkenlerden biri olarak görülmesi olmuştur (Abdullayev, 2004, s. 32).

1.4. İkinci Karabağ Savaşı'nın Başlanması (27 Eylül-10 Kasım 2020) / 44 Günlük Savaş

1994 yılında ateşkesin imzalanmasından 2020 yılına kadar iki ülke arasında birçok kez gerginlikler, cephe bölgesinde çatışmalar yaşanmıştır. Kimi durumlarda tansiyon yükselirken, kimi durumlarda meselenin masa başında çözüme kavuşturulmamasından dolayı endişeler dile getirilmiş ve Azerbaycan hükümeti tarafından gerekirse savaş yoluyla işgal edilmiş toprakların geri alınması konusunda ifadeler sık sık kullanılmıştır. Her iki tarafın ön cephedeki hava saldırıları ve ağır silahlar kullanması, yaşanan ölümcül olaylar ve kayıplar savaşın her an yeniden başlaması konusunda bir risk oluşturmuştur. 4 Mart 2008 tarihinde Ateşkes şartlarının sert şekilde bozulması ile yaşanan askeri kayıplar ve 2-6 Nisan 2016 tarihleri arasında 4 günlük savaşın yaşanması aslında yeni büyük bir savaşın kapıda olduğunun habercisi olmuştur. Özellikle nisan ayında cephe hattının kuzeydoğusunda kalan Ağdere, Terter, orta kısımlarında yer alan Ağdam ve güneydoğusunda kalan Hocavend, Füzuli ve Cebrail bölgelerinde (Tuncel, 2016, s. 304) yaşanan olaylar sonucunda her iki taraftan da yüzlerce kişi ölmüş, uluslararası teşkilatların barış yönündeki faaliyetlerinin geçersizliği bir kez daha ortaya çıkmıştır.

2020 yılının Temmuz ayında Tovuz bölgesinde yaşanan yeni çatışmalarla birlikte Azerbaycan-Ermenistan arasındaki gerginlik yeniden şiddetlenmiştir. Ermeniler tarafından Tovuz bölgesinin hedef olarak seçilmesinin başlıca nedeni Bakü Tiflis Ceyhan petrol boru hattı, Güney Kafkasya doğalgaz boru hattı ve aynı zamanda Bakü Tiflis Ceyhan demir yol hattı gibi önemli projelerin bu bölgeden geçmesi olmuştur. Nitekim önemli bir stratejik konuma sahip olan bölgeyi ele geçirmek karşı taraf için daha yıkıcı sonuçlar doğurabilirdi. 27 Eylül'e gelindiğinde ise artık Ermenistan Ordusu Azerbaycan'a karşı büyük ve kapsamlı bir saldırıya geçmiştir. Bu saldırılarda Ermenistan Ordusu genellikle BM-30 Smerç, Toçka-U ve Skad gibi Rus silahlarını, Azerbaycan ise Rusya yapımı olan silahların yanı sıra modern Türk ve İsrail silahlarını ve aynı zamanda İHA'ları kullanmıştır.

Özellikle belirtmek gerekir ki, savaş süresince Ermenistan Ordusu tarafından sınır hattı dışında yer alan ve sivil insanların yaşadığı bölgeler de hedef olarak seçilmiş ve bu bölgelere roket atışları yapılmıştır. Nitekim, 4 Ekim'de Azerbaycan'ın en önemli su ve elektrik santrallerinin bulunduğu Mingeçevir şehri roketle hedef alınmış ancak bu saldırılar engellenmiştir. Aynı zamanda Berde ve Gence şehirlerine de roket saldırıları

yapılmış ve bunun sonucu çocuklar da dahil olmak üzere birçok günahsız sivil hayatını kaybetmiştir (Cafarova vd., 2021, s. 7-8).

Yeni bir ateşkes imzalanana kadar Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri tarafından 1990'lerde Ermeniler tarafından işgal edilmiş Dağlık Karabağ ve ona komşu 7 bölge içinde yer alan 182 köy, Cebrayıl, Füzuli, Zengilan, Kubadlı şehirleri, Hocavend bölgesinin Hadrut ve Sukovuşan kasabaları, Zengilan bölgesinin Mincivan kasabası ve Murov dağı işgalden kurtarılmıştır.

Nihayet 44 gün süren savaşın ardından Rusya aracılığıyla 10 Kasım 2020 tarihinde Moskova saatiyle 00:00`da tam bir ateşkes ilan edilmiştir. Ateşkes şartlarına göre:

- Ağdam bölgesi 20 Kasım 2020 tarihine kadar Azerbaycan Cumhuriyeti`ne iade edilmekte;
- Dağlık Karabağ`daki temas hattı ve Laçın koridoru boyunca, 1960 askeri personelden, hafif silahlardan, 90 zırhlı personel taşıyıcıdan, 380 adet otomobil ve özel ekipmandan oluşan Rusya Federasyonu barışı koruma birliği konuşlandırılmakta;
- Ermeni Silahlı Kuvvetlerinin geri çekilmesine paralel olarak konuşlandırılacak Rusya Federasyonu`nun Barışı Koruma Birliği`nin kalış süresi bu hükmün uygulanmasının sona erdirilmesi ile ilgili istek taraflardan hiç biri tarafından süre bitimine 6 ay kala belirtilmezse 5 yıllık süreyle otomatik olarak uzatılmakta;
- Çatışma taraflarının anlaşmaların uygulanması üzerindeki denetiminin etkinliğini artırmak amacıyla, ateşkesi kontrol etmek üzere bir barışı koruma merkezi konuşlandırılmakta;
- Ermenistan Cumhuriyeti, Kelbecer bölgesini 15 Kasım 2020`ye kadar ve Laçın bölgesini 1 Aralık 2020`ye kadar Azerbaycan Cumhuriyeti`ne iade etmektedir. Dağlık Karabağ`ın Ermenistan ile bağlantısını sağlayacak ve aynı zamanda Şuşa şehrini etkilemeyecek olan Laçın koridoru (5 km genişliğinde), Rusya Federasyonu'nun barışı koruma birliğinin kontrolünde olmaktadır. Tarafların mutabakatı ile, önümüzdeki üç yıl içinde, Laçın koridoru boyunca Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasında iletişimi sağlayacak yeni bir güzergahın inşası için bir plan belirlenecek ve ardından bunu korumak için Rus barışı koruma birliğinin yeniden konuşlandırılması sağlanmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti, Laçın koridoru boyunca vatandaşların, araçların ve malların her iki yöndeki trafiğinin güvenliğini garanti etmektedir;
- Ülke içinde yerinden edilmiş kişiler ve mülteciler, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kontrolü altındaki Dağlık Karabağ topraklarına ve komşu bölgelere geri dönmektedirler;
- Savaş esirleri, rehineler ve diğer tutuklular ve ölümlerin bedenleri değiş tokuş edilmektedir;
- Bölgedeki tüm ekonomik ve ulaşım bağlantıları engelleri ortadan kaldırılmaktadır. Ermenistan Cumhuriyeti, vatandaşların, araçların ve eşyaların her iki yönde engelsiz hareketini organize etmek için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki

ulaşım bağlantılarının güvenliğini garanti etmektedir. Ulaştırma üzerindeki kontrol Rusya Federal Güvenlik Hizmeti Sınır Servisi organları tarafından gerçekleştirilmektedir;

- Tarafların mutabakatı ile Nahçıvan zerk Cumhuriyeti`ni Azerbaycan`ın batı bölgelerine bağlayan yeni ulaşım hatlarının inşası sağlanmaktadır (http-2).

İmzalanan barış anlaşması, uluslararası kamuoyunda farklı Şekillerde değerlendirilmiştir. Şöyle ki, birçok ülke ve uluslararası kuruluş ateşkesi memnuniyetle karşılamasına rağmen anlaşmanın Őartları ve bölge halkı üzerindeki etkisi konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Bazı uzmanların görüşlerine göre, anlaşma büyük ölçüde Azerbaycan`ın lehine olmuştur. Anlaşma bölgede uzun süredir devam eden çatışmayı sona erdirme ve gerilimi azaltma yönünde olumlu bir adım olarak grlmştir.

Ateşkes Anlaşması aynı zamanda Ermenistan`da siyasi kargaşaya yol açmıştır. Anlaşmanın açıklanmasının ardından Ermenistan`da protestocular hükümet binalarına saldırmış ve Ermeni parlamentosunu geçici olarak işgal etmişlerdir. Protestocular ve muhalif liderler Paşinyan`ın istifasını istemiştir. İtirazlar 2020 Aralık ayına kadar devam etmiştir. Azerbaycan`da ise askeri operasyona ve Azerbaycan hkmetine destek yükselmiş ve kitlesel kutlamalar gerçekleştirilmiştir (Welt ve Bowen, 2021, s. 15-16).

Uzmanlar Ermenistan yenilgisinin iki ana nedeninin olduğunu belirtmektedirler. Bunlardan ilki askeri açıdan Ermenistan ordusunun modern silahlardan yoksun olması, diğeri ise seferberliğin yetersiz bir biçimde uygulanmasıdır. Uzmanlara göre, Azerbaycan`ın başarisının en önemli n koşulu ise etkili hava üstünlüğünün kurulması ve bunun tarihte ilk kez insansız hava araçları ile elde edilmiş olmasıdır (http-3). Birçok gözlemci savaşın Azerbaycan`ın niteliksel gücünü kanıtlayan bir arena olarak değerlendirmiştir. Azerbaycan son yıllarda yaptığı askeri yığınak nedeniyle Ermenistan`a karşı askeri bir avantaj sağlamayı başarmıştır. Gelişmiş silah sistemlerinin satın alınması Azerbaycan`ın keşif kabiliyetinin artmasına olanak vermiş ve savaş sırasında Azerbaycan tarafından dronların kullanımı büyük ölçüde avantaj sağlamıştır. Ermeni savunma mevzilerini tespit etmek, hedef almak ve saldırmak için özellikle Türkiye ve İsrail`den satın alınan zırhlı araçlar kullanılmıştır. Ermenistan 44 Günlük Dağlık Karabağ`daki savaş sürecince hava savunma sistemleri Sovyet`ten kalan veya Ruslardan aldıkları malzemelerden oluştuğundan Azerbaycan`ın yeni insansız hava araçlarına karşı koyamamıştır. Ermeni kuvvetleri ağır zırhlı teçhizat kayıplarına uğramış ve yedek güçlerini koordine edememiştir (Welt ve Bowen, 2021, s. 9).

Genel olarak, İkinci Karabağ Savaşı'na Türk askeri kuvvetlerinin Azerbaycan'ı desteklemek için konuşlandırılması ve Rus barış güçlerinin ateşkese aracılık etmesi ve çatışmaları sona erdirmesi de dahil olmak üzere bir dizi önemli gelişmenin damgasını vurduğunu söylemek mümkündür. Çatışma, birçok ülke ve kuruluşun şiddete derhal son verilmesi ve her iki tarafı da müzakerelere geri dönmeye çağırmasıyla uluslararası alanda dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır.

Onlarca yıllık durgunluğun verdiği memnuniyetsizlik, müzakere sürecinin herhangi bir sonuca ulaşamaması, yerel ekonomik sorunlar ve milliyetçilik duygularının artması ile patlak veren İkinci Karabağ Savaşı Azerbaycan'ın bu savaşta alan kontrolünü ele geçirmesi ve Ermeni kuvvetlerini önemli ölçüde yıpratması ile sonuçlanmıştır. Bu da Bakü'ye ateşkes müzakerelerinde güçlü bir pazarlık gücü getirmiştir (Bivainis, 2022, s. 59).

1.4.1. İkinci Karabağ Savaşı'nın bölgesel yansımaları

Kafkasya'da jeostratejik açıdan öneme sahip olan Dağlık Karabağ bölgesi Azerbaycan, Ermenistan ve İran topraklarını kontrol edebilecek bir konumda yer almaktadır. Ayrıca bölgenin yeraltı kaynaklarının çeşitliliği ve enerji güzergahları üzerinde oluşu, bölgenin önemini arttıran bir diğer husus olmaktadır (Kasımlı, 2016, s. 233-234). Bu yüzden Dağlık Karabağ tarihsel süreçte ve İkinci Karabağ Savaşı'nın yaşandığı dönemde hem Azerbaycan-Ermenistan arasındaki ilişkiler bakımından, hem de başta komşu ülkeler olmak üzere ABD ve Batılı devletler için her zaman odak noktasında olmuştur.

Rusya'nın Ermenistan'la olan ilişkileri değerlendirildiğinde Rusya'nın toplu ve ikili anlaşmalarda Ermenistan'ın güvenliğini garanti ettiği görülmektedir. Her iki ülkenin de Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)'ye üye olması, buraya üye ülkeleri herhangi bir saldırganlık durumunda diğer KGAÖ üyelerinin toprak bütünlüğünü savunması gerektiğini taahhüt etmektedir. Aynı zamanda iki ülke arasında kendi birliklerini birbirlerinin topraklarında konuşlandırılmasını öngören ikili anlaşmaları mevcuttur (Welt ve Bowen, 2021, s. 6). Fakat 2018 yılında Batı yanlısı bir dış politika tercihi yapan N. Paşinyan'ın iktidara gelmesinden sonra gelişen eski hükümet yetkililerinin tutuklanması ve Erivan sokaklarında Rus bayraklarının yakılması gibi olaylar savaşa kadarki süreçte ilişkilerin kötüleşmesine neden olmuştur (Agazade, 2021, s. 122). Bundan dolayı savaşın başlamasından sonra Ermenistan Rusya'dan istediği

desteği alamamıştır. Bunun diğer bir nedeni de Rusya'nın Azerbaycan'la olan iyi ilişkilerini bozmamaya çalışmasından kaynaklanmıştır. Rusya Cumhurbaşkanı Putin Rusya'nın çatışma karşısındaki tutumunu ortaya koyarak operasyonların Azerbaycan sınırları içerisinde sürdürüldüğü gerekçesiyle duruma karışmayacaklarını bildiren açıklamalarda bulunmuştur. Rusya'nın bu tavrı aynı zamanda bölgedeki bazı planlarının olmasıyla da ilgili olmuştur. Nitekim, Rusya Azerbaycan'ı kendi etkisi altında tutarak doğal kaynaklarından ve stratejik hava üssünden yararlanmayı hedeflemekte, Batı lehine gelişebilecek tüm durumlara karşı durmaya çalışmakta ve NATO'nun Doğu'ya doğru genişlenmesini istememektedir (Yılmaz, 2020, s. 25).

Bölgedeki diğer büyük güçlerden biri olan İran ise Kafkasya politikaları çerçevesinde Batı dünyasında karşılaştığı baskıların üstesinden gelebilmek için kendisine kaçış alanları açmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte Fars-İran milliyetçiliği de bu politikalara yön vermektedir. Aynı zamanda İran bölgedeki kontrol gücünün devamlılığını sağlamak adına Kafkasya ülkelerinin uluslararası düzeyde güçlenmesinin engellenmesi açısından sorunların kalıcı olması taraftarı olarak gözükmemektedir (Yetgin, 2021, s. 283). Bu nedenle İran, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ meselesinde mahalli ve bölgesel çatışmalar çerçevesinde benimsediği "barış ve adalet" yanlısı tutumunu sergilemiştir (Yılmaz, 2020, s. 26). Fakat sonradan İran'ın Ermenistan'la olan ilişkilerini askeri boyuta kadar ilerletmesi bunun Güney Azerbaycan'la Kuzey Azerbaycan'ın birleşme fikrinin zayıf tutulması adına gerçekleştirdiği olgusunu desteklemiştir (Yetgin, 2021, s. 286).

Amerikan politikası, İkinci Karabağ Savaşı sırasında bazı uzman kişiler tarafından stratejik ilgisizlik olarak değerlendirilmiştir (Şeyban, 2022, s. 41). Trump yönetimi savaşıla ilgili olarak çoğunlukla uzakta kalmıştır. ABD, yabancı güçlerin yerel çatışmaya karışmaması gerektiğini belirtmiş ve diplomasi yoluyla ateşkesin elde edilmesi ile ilgili çağrıda bulunarak resmi tutumunu ortaya koymuştur (Miholjic, 2020, s. 164). Aynı zamanda 2020 yılının Kasım ayında ABD'de başkanlık seçimlerinin gerçekleşecek olması da dış politikaların belirlenmesinde etken olmuştur. Bundan başka 2020 yılının Temmuz'unda önemli boru hatları ve demiryolları altyapısının olduğu Tovuz bölgesinin yakınlarında yaşanan çatışmaların ve yine bölgedeki enerji ve ulaşım altyapısının geçtiği Gence şehrinin hava saldırısına maruz kalması ABD ve Batı ülkeleri tarafından beklenen tepkiyi doğurmamıştır. Bu aynı zamanda 2020 yılının sonuna dek Azerbaycan

doğalgazının Avrupa ülkelerine ihracatını öngören Güney Kafkasya Boru Hattı'nın artık eskisi kadar stratejik öneminin kalmadığını da göstermiştir (Yılmaz, 2020, s. 11).

Fransa AGİT Minsk Grubu'nun eş başkanlarından biri olarak savaşın ilk günlerinden itibaren tarafların düşmanlıklarını durdurması ile ilgili çağrıda bulunmuş, fakat ne Ermenistan ne de Azerbaycan tarafından tepki görmemiştir. Fransa'nın bu süreçte tarafsız tutum sergilemesi beklenirken yetkililer tarafından genel olarak Ermenistan'ı destekleyen açıklamalar yapılmıştır. Bu da Minsk Grubu'nda arabulucu olarak konumlandırılan Fransa'nın itibarının ciddi düzeyde zayıflamasına neden olmuş ve bu bölgedeki jeostratejik çıkarlarına darbe indirmiştir (Agazade, 2021, s. 124).

İsrail bölgede Azerbaycan'ı Rusya ve İran'dan gelebilecek tehditleri dengelemek üzerine kurduğu politikalarında katalizatör olarak görmektedir. Bundan dolayı iki ülke arasındaki işbirliği daha da önem kazanmıştır. İkinci Karabağ Savaşı sırasında Azerbaycan'ın İsrail'den aldığı modern silahlar savaş alanında önemli bir role sahip olmuştur. Bunun dışında ABD ve Batı ülkelerinde etkin güce sahip olan Yahudi lobisinin desteği sayesinde Bakü, Erivan üzerinde önemli avantaj kazanmıştır. Aynı zamanda Azerbaycan'da yaşayan Yahudi cemaatinden birçok gencin savaşa gönüllü olarak katılması İsrail'in Azerbaycan'daki itibarını daha da artırmıştır (Agazade, 2021, s. 123).

Birleşik Krallık'ın Azerbaycan'a olan ilgisinin geleneksel olarak İngiliz petrol ve gaz endüstrisi ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bundan dolayı kırılgan bölgenin istikrarını ve güvenliğini sağlamak İngilizler için önem arz etmiştir. İngiltere, Batılı ülkelerin ve Rusya'nın aksine Dağlık Karabağ sorununa karşı çoğu zaman pragmatik bir duruş sergilemiştir. 44 günlük savaş sürecinde İngiltere Azerbaycan'ın haklı konumunu destekleyerek onun toprak bütünlüğünü savunmuştur. Azerbaycan'a yönelik olarak hazırlanan BM Güvenlik Konseyi talimatlarının taslağı İngiltere'nin veto koyması ile kabul edilmemiştir (Agazade, 2021, s. 122). Böylece İngiliz hükümeti Azerbaycan'a tam diplomatik desteğini ifade etmiştir.

Sonuç itibarı ile savaş ABD ve Fransa'nın bazı başarısız girişimlerde bulunmasına rağmen sadece Rusya'nın arabuluculuğuyla durdurulmuş ve ateşkes bildirisi imzalanmıştır. Bu da Rusya'nın İkinci Karabağ Savaşı'nda belirleyici söz sahibi olduğunu bir kez daha göstermiştir. Ayrıca anlaşmada yer alan ilgili madde gereğince Rus barış gücünün Dağlık Karabağ'da konuşlandırılması (Agazade, 2021, s. 122-123) bölgenin tamamının kontrol altına alınması açısından Rusya'nın en büyük kazancı olarak görülmüştür.

1.4.2. İkinci Karabağ Savaşı`nda oyun değiştirici aktör olarak Türkiye

Sovyetler Birliği`nin dağılması ve Soğuk Savaş`ın sona ermesiyle birlikte Güney Kafkasya Batı dünyası, ABD, Rusya, Türkiye, İnan, Çin ve diğer ilgili devletler için belli stratejik amaçlar doğrultusunda büyük önem taşımaya başlamıştır. Aslanlı`ya göre (2013, s. 16-19) Türkiye`nin Azerbaycan ile ilişkileri sonucunda elde ettiği fırsatlar şöyle sıralanabilir:

1. Tehdit olarak görülen Rusya ve İnan`ı çevrelemek;
2. Bölgedeki doğal kaynaklar üzerinde söz sahibi olmak ve bunun uluslararası piyasaya transferinin de güvenliğini sağlamak;
3. Bölgeyi alternatif Pazar olarak kullanmak;
4. Güvenlik ve diğer küresel politikalarında üs olarak, aynı zamanda Türkistan`a çıkışta köprü rolünü değerlendirmek.

Trans Kafkasya`nın bir parçası olan Azerbaycan öncelikle, Avrasya`ya, özellikle de Orta Asya`ya çıkış kapısı olarak görülmektedir. Aynı zamanda Azerbaycan Türkiye`nin önemli ticaret partnerlerinden biri olarak Türkiye`nin enerji alanında kendisine biçtiği rol için kilit rolü oynamaktadır. Orta Asya enerji kaynakları bakımından önemli bir konuma sahip olan Azerbaycan, Türkiye`nin Türk dünyası politikalarında adeta bir sıçrama tahtası işlevi görmektedir (Oğuz, 2010, s. 89).

Türkiye`nin Azerbaycan`la olan ilişkileri milli manevi değerler açısından tarihi dostluk ve kardeşliğe dayanmaktadır. Türkiye 1918 yılında olduğu gibi 9 Kasım 1991 yılında da Azerbaycan Devlet`nin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuş ve 14 Ocak 1992 yılında iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur (QAT, 2008, s. 83).

Türkiye Dağlık Karabağ konusu da dahil olmak üzere Sovyetler Birliği`nin dağılmasına, yani 1990 yılına kadar komşularıyla olan ilişkilerini 1790`lı yıllar sonrası Osmanlı İmparatorluğu`nun izlediği “denge politikasını” çerçevesinde devam ettirmiştir (Demirağa ve Kardeli, 2016, S 244). Fakat Birinci Karabağ Savaşı döneminde 1992 yılında çatışmaların sınır hattı Nahçıvan`a sıçraması ile uluslararası teşkilatların tepkisizliğine karşı sert bir üslup kullanarak kesin tavrını ortaya koymuştur. Dönemin Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin Ermenistan`ı uyarılmış ve o dönem Başbakan olan Turgut Özal da “Nahçıvan`a Türk askeri gönderme” çağrısında bulunmuştur. “Taşkent Antlaşması” gereğince Ermenilerin olası bir tehlike ve tehdit halinde Rusya`dan askeri yardım ve güvenlik garantisi isteyebilecekleri ihtimali üzerine BDT güçleri komutanı

Yevgeny Shaposhnikov “Üçüncü Dünya Savaşı'nın” çıkabileceği uyarısında bulunarak beklentiyi geri çevirmiştir (Demirağa ve Kardeli, 2016, s. 253).

Türkiye, uluslararası alanda girişimlerde bulunarak Ermenistan'ın işgalci eylemlerine son vermesi ve Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan topraklarından acilen çıkması gerektiği çağrısında bulunmuştur (QAT, 2008, s. 85). Çetin aynı zamanda 11 Mart 1992 tarihinde Brüksel`de tüm taraflara, uluslararası kuruluşlara ve BM Güvenlik Konseyi üyelerine, Karabağ sorununa çözüm önerilerini içeren 6 maddelik bir barış planı sunmuştur (Milliyet gazetesi, 12 Mart 1992, s. 13):

1. Ateşkesin derhal sağlanması ve Dağlık Karabağ sorununa siyasi bir çözüm bulunması için BM Güvenlik Konseyi dönemi başkanı tarafından çağrıda bulunulması;
2. Ateşkesin ilan edilmesi ve bölgeye ateşkes gözlem heyetlerinin gönderilmesi için iki tarafın AGİT`e müştereken davette bulunması;
3. Ateşkesin yürürlüğe girmesiyle birlikte tarafların birbirlerine karşı koydukları tüm ambargoların karşılıklı olarak kaldırılması. İnsancıl yardım iletilmesinde hiçbir engellenme olmaması;
4. İki ülkenin hükümetleri ve parlamentoları tarafından Dağlık Karabağ sorununu ve aralarındaki diğer anlaşmazlıkları sadece görüşmeler yoluyla, barışçı yöntemlerle çözümleneceklerine dair bir açıklamanın eş zamanlı olarak yayınlanması;
5. AGİT kıdemli memurlar komitesi kararının ve dışişleri bakanlarının Moskova`da 20 Şubat 1992 günü vardıkları anlaşmanın tam olarak uygulanması için iki tarafın devamlılık temelinde dayalı müzakerelere başlaması;
6. İki tarafın, eğer anlaşılırsa, AGİT kararında belirtilmeyenler dahil tüm barışçıl çözüm yollarına başvurabilmesi.

Türkiye'nin Azerbaycan`a desteği Ermenistan ile sınırlarını kapatmasında da kendisini göstermiştir. Nitekim, 1993 senesinde Türkiye Azerbaycan`la dayanışma içinde olduğunu göstermek ve işgali protesto etmek amacıyla Ermenistan ile kara sınırını kapatmıştır (Sezgin vd., 2015, s. 358). Bu da iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kesintiye uğramasına neden olmuştur. 2008-2009`da iki ülkenin liderleri ilişkileri normalleştirmeye çalışsalar da Bakü buna şiddetle karşı çıkmış, Ermenistan`da kitlesel protestolar gerçekleşmiş ve sonuç olarak yakınlaşma başarısız olmuştur ([http-4](http://4)).

Türkiye ilk kez İkinci Karabağ Savaşı`nda sadece siyasi olarak değil, aynı zamanda askeri olarak da tüm sürece aktif bir şekilde müdahil olmuştur. Türkiye'nin çatışmaya müdahil olmasında, Azerbaycan`la olan yakın siyasi ve kültürel bağları, bölgesel bir güç olarak kendini gösterme arzusu ve Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan`a karşı uzun süredir devam eden muhalefeti gibi bir dizi faktörler etkili olmuştur. Çatışmanın başlangıcından itibaren Türkiye, Azerbaycan`a birçok alanda

destek sağlamıştır. Türk liderler Azerbaycan`la dayanışma içinde olduklarını açıkça ifade ederek Ermenilerin saldırgan davranışlarını kınamışlardır. Türkiye ayrıca çatışmada Türk insansız hava araçlarının ve diğer gelişmiş silahların kullanılması da dahil olmak üzere Azerbaycan`a askeri yardımda bulunmuş ve eğitimler vermiştir. Nitekim, Azerbaycan`la Türkiye arasında her yıl iki ülkenin silahlı kuvvetlerini içeren ve her türlü askeri operasyonları kapsayan eğitimler yapılmaktadır. Bu eğitimler 2013 yılında 7 kez yapılırken 2019 yılında 13'e ulaşmıştır. Aynı zamanda Azerbaycan Türkiye`den en çok silah ithal eden ülkeler listesinin başında yer almaktadır (Ibadoghlu, 2021, s. 1-2). Savaş zamanı da Reuters tarafından analiz edilen ihracat verilerine göre, ihtilafın patlak vermesinden önceki aylarda Türkiye`nin Azerbaycan`a yaptığı askeri ihracat altı kat artmıştır. Satışlar, uzmanların Azerbaycan`ın savaşın gidişatını değiştirmeye yardımcı olduğunu söylediği dronları ve diğer askeri teçhizatı içermiştir. Türkiye`nin Azerbaycan ordusuna sunduğu destek, iki düzenli ordu arasındaki işbirliği ve koordinasyonun bir göstergesi olmuştur. Bu desteğin, Türkiye`nin savunma sanayi alanındaki yeteneklerini küresel pazarda tanıtması için etkili bir fırsat sunduğu görülmektedir. Jeopolitik açıdan bakıldığında, Türkiye`nin Avrasya`daki rolü ve ağırlığı artmış, aynı zamanda Türk savunma sanayisinin başarısı bir kez daha kanıtlanmıştır (Özer, 2021, s. 123).

Askeri desteğine ek olarak Türkiye, çatışmayı çözmek için diplomatik çaba da göstermiş, Rusya ve diğer ülkelerle yakın işbirliği içinde çalışmıştır. Dağlık Karabağ`da yaşanan olaylarla ilgili Rusya`nın siyasi ataleti bazı uzmanlar tarafından zayıflamasının bir işareti olarak değerlendirilse de Türkiye`nin tam aksine Azerbaycan`a desteği Güney Kafkasya`daki etki alanını genişletmeye çalışması olarak nitelendirilmiştir. Savaşı sona erdiren anlaşmada Rusya`nın rolü doğrulanmış olsa da, Türkiye`nin Kafkasya`da ciddi jeopolitik bir oyuncu olduğu ortaya çıkmış ve bu Türkiye`nin popülaritesini son derece arttırmıştır (Miholjic, 2020, s. 162-164). Aynı zamanda anlaşmanın dokuzuncu maddesi de Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin genişletilmesi bağlamında en önemli maddelerden biri olmuştur. Şöyle ki, Nahçıvan koridorunun açılmasıyla Türkiye ile Azerbaycan arasında karayolunun kurulması, Türkiye`nin Orta Asya`ya ulaşmasında önemli stratejik bir role sahip olmuştur (Özer, 2021, s. 124).

Genel olarak değerlendirdiğimizde, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmanın temellerinin daha Çar Rusyası döneminde atıldığını söylemek mümkündür. Bu politikalar çerçevesinde zamanla iki ülke arasında büyük hacimli savaşlar yaşanmıştır. Bunlardan ilki olan Birinci Karabağ Savaşı`nda Azerbaycan tarafı yenilgiye uğrasa da,

İkinci Karabağ Savaşı'nda zafer kazanmayı başarmıştır. Bu savaşta Birinci Karabağ Savaşı'ndan farklı olarak Türkiye Azerbaycan'a askeri yardımda bulunarak her zaman yanında olduğunu belirtmiştir. Uluslararası teşkilatlar ise genel olarak, savaşın bitmesi ve ateşkesin imzalanması için her iki ülkeye çağrıda bulunmuşlardır.

2. SAVAŞ VE MEDYA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA ÇERÇEVELEME KURAMI

2.1. Savaş Haberciliği ve Medya

Geleneksel hukuka göre, savaş, egemen devletlerin çıkarlarını ve haklarını korumak, zarar görmeleri durumunda bu zararı gidermek veya zarar verenleri cezalandırmak amacıyla devletlerin başvurduğu silahlı ve geniş çaplı bir eylemler dizisini içermektedir (Bozkurt, 2010, s. 311). Savaş, şiddetin bir türüdür ve çeşitli özelliklere sahiptir. Kolektif, doğrudan, açık, kişisel, kasıtlı, örgütlü, kurumsallaşmış, araçsal ve yaptırımlı bir şiddet eylemi olarak savaş, insanlık tarihinde ciddi sonuçlara ve yıkıma yol açabilen bir olgudur (Gazzini ve Tsagourias, 2012, s. 23-46). Sözlük anlamı açısından savaş, genellikle devletler arasında açıkça ilan edilmiş silahlı çatışmalar dönemini ifade etmektedir. Bu çatışmalar, devletlerin çıkar çatışmaları, toprak anlaşmazlıkları, ideolojik çekişmeler veya diğer nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu tür savaşlar genellikle silahlar, askeri operasyonlar ve büyük ölçekli çatışmalarla karakterize edilmektedir. Savaşın geniş anlamı, çatışmaların sadece silahlı çatışmalarla sınırlı olmadığını ve farklı güçler, fikirler veya ilkelere dayanan çekişmelerin de savaş olarak nitelendirilebileceğini göstermektedir. Bu anlamda savaş, insanlık tarihindeki çeşitli mücadelelerin bir ifadesidir (Cooper, 1965, s. 1-16).

I. Dünya Savaşı'ndan önce, savaş meşru bir hak olarak kabul edilirken, bu noktadan sonra uluslararası sistemi tehdit eden bir olgu olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu dönemden itibaren savaşla ilgili düşünsel değişiklikler ortaya çıkmıştır. Savaşın yol açtığı yıkımın etkisiyle, savaşın meşruiyeti ilk kez sorgulanmış ve barışın nasıl sağlanacağı veya savaşın nasıl önüne geçilebileceği gibi sorular üzerine entelektüel çabalar gelişmeye başlamıştır (Gray, 2007, s 75-77). 20. yüzyıldan itibaren savaş karşıtı yaklaşımlar ivme kazanmış ve savaşın herhangi bir şekilde meşruiyeti kalmamıştır. Ancak bu olumlu gelişmeler hukuki ve düşünsel anlamda gerçekleşmiş olsa da, pratikte aynı şekilde uygulanmamıştır ve dünya savaşları sonrasında savaşlar devam etmiştir. Ayrıca, belirlenen kuralların uygulanması siyasi nitelikte olmuş ve müeyyidelerin uygulanması da siyasi ve hukuki olmaktan ziyade güvenilirliği sarsan çifte standart uygulamalara yol açmıştır.

Yalçinkaya'nın (2008, s. 74-106) araştırmalarına göre, savaşın nedenlerini incelemek için birey, devlet ve uluslararası sistem düzeylerini göz önünde bulundurmak

gerekmektedir. Ona göre, birey düzeyinde, yöneticilerin saldırgan yapıları savaşın sebeplerinden biri olmaktadır. Bazı liderler, güç kullanma eğilimi göstermekte ve savaşa yönelik politikaları benimsemektedirler. Kişisel hırslar, ideolojik inançlar veya başka etkenler, yöneticilerin saldırgan tutumlarını etkilemektedir. Devlet düzeyinde, savaşın sebepleri devletin çıkarları, nitelikleri ve politikalarıyla ilişkilidir. Devletler, toprak bütünlüğünü koruma, kaynaklara erişim, güvenlik veya ideolojik nedenlerle savaşa girmektedirler. İstikrarsız bölgelerdeki devletler, iç çatışmalar veya bölgesel rekabetler de savaşa sebebiyet vermektedir. Uluslararası sistem düzeyinde ise, savaşın nedenleri uluslararası ilişkilerin düzensizliği veya çatışma potansiyeline sahip yapısıyla ilgilidir. Çıkar çatışmaları, güç dengesinin bozulması, sınırların belirsizliği veya uluslararası hukuka saygı eksikliği gibi faktörler, savaşın ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır.

Günümüzde, geleneksel devletler arası savaşlar, hem insani hem de maddi maliyetler açısından daha yüksek bir bedele sahip hale gelmiştir. Bu durum, devletleri büyük ölçekli konvansiyonel savaşlardan ziyade düşük yoğunluklu savaşlara yönlendirmektedir. Artık savaşlar ve çatışmalar, bölge ele geçirme veya kontrol etme hedefiyle sınırlı kalmamaktadır. Daha çok rakiplerin kalplerini ve zihinlerini etkilemeyi amaçlamaktadır. İletişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, bilgi ve propaganda savaşlarının daha etkili bir şekilde yürütülmesini sağlamıştır.

Savaşlar, aynı zamanda insanların güvenliğini, refahını ve yaşamlarını etkileyen önemli olaylar olduğundan onun nedenlerini, sonuçlarını ve etkilerini öğrenmek, insanlar için her zaman önemli bir ihtiyaç olarak görülmüştür. M.Ö. 490 yılında Perslilerle Yunanlılar arasında gerçekleşen Maraton Savaşı zamanı Perslilerin yenilgisini haber vermek için, Atina'ya tahminen 42 kilometre mesafeyi koşarak zafer müjdesi verdikten sonra yığılarak ölen Pheiddippides bu ihtiyacın en belirgin örneğini oluşturmaktadır. Pheiddippides'in aslında farkında olmadan daha 2500 yıl önce savaş haberciliğinin temellerini attığını söyleyebiliriz. Bundan sonraki dönemlerde haber kuryeleri ve gezgin tüccarlar aracılığıyla taşınan savaş haberleri 17. yüzyılın ortalarında gazete yayıncılığı ile daha da çok ilgi odağı haline gelmiştir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren ise yaşanan teknolojik ilerlemeler savaş haberciliği alanında da büyük bir değişimi beraberinde getirmiştir. Savaş alanındaki gelişmelerin halka daha hızlı bir şekilde ulaşması, telgrafın da etkisiyle Kırım Savaşı döneminde gerçekleşmiştir. İrlandalı gazeteci Howard Russell, 1854 yılından itibaren yaklaşık iki yıl boyunca muharebe alanından haberler ileterek

modern dönemin ilk savaş alanı haberciliğini başlatmış ve savaşın yazılı basının ana konusu olmasına öncülük etmiştir. Howard Russell, Kırım Savaşı sırasında muhabir olarak görev yapmış ve telgraf aracılığıyla haberlerini hızla İngiltere'ye iletmeyi başarmıştır. Savaşın gerçeklerini ve savaş alanındaki yaşananları doğrudan halka aktaran Russell, yazıları ve raporlarıyla savaşın etkisini ve insanların yaşadığı zorlukları gözler önüne sermiştir. Russell'ın Kırım Savaşı'ndan ilettiği haberler, yazılı basında büyük yankı uyandırmış ve savaş haberciliği modern dönemde daha fazla önem kazanmaya başlamıştır (Roth, 1997, s. 68). Bu dönemde savaş haberleri kamuoyunu derinden etkilemiştir. Bu gelişme, savaş alanında olanları daha yakından takip etmek isteyen insanlara savaşın gerçek yüzünü göstermiş ve savaşın insanlar üzerindeki etkilerini daha derinlemesine anlamalarını sağlamıştır.

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirdiğimizde savaş haberciliğinin televizyonla birlikte yeni bir döneme girdiğini vurgulamak gerekmektedir. Tarihte televizyon ekranlarından yayınlanan ilk savaş, Vietnam Savaşı olmuştur. Bu savaş, Amerikalıların evlerine medyanın bakış açısıyla yansıtılmış ve savaşın gerçek yüzü televizyon ekranları sayesinde evlere taşınmıştır. Televizyonlar, savaşın gerçekliğini gözler önüne sererek, insanların duygusal tepkilerini ve vicdani sorumluluklarını tetiklemiştir. Televizyon yayınları sayesinde, Vietnam Savaşı'nın gerçek yüzü ve etkileri, evlere kadar ulaşmış ve milyonlarca insanın hayatına dahil olmuştur. Savaşın dehşet verici görüntüleri, şiddetin acımasızlığı ve askeri operasyonların televizyon ekranlarına yansması, halkın savaşın trajedisini ve insani boyutunu daha yakından anlamasına yardımcı olmuştur. Televizyon yayınları, savaşın etkilerini izleyicilere görsel olarak aktararak, kamuoyunun savaşa karşı tepkisini şekillendirmiştir. İzleyiciler, savaşın gerçekliğini evlerinin konforunda yaşayarak, hükümetin politikaları ve savaş karşıtı hareketler konusunda daha bilinçli bir şekilde tepki vermişlerdir (Oberdorfer, 1971, s. 157-158).

Birinci Körfez Savaşı, televizyon yayınlarının bir başka dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci Körfez Savaşı, modern savaşların televizyon ekranlarına yansımada önemli bir kilometre taşı olmuştur. CNN, savaşın gerçek zamanlı olarak izleyicilere ulaştırılmasını sağlayarak, haberlerin hızla yayılmasına ve küresel bir izleyici kitlesine ulaşmasına imkan tanımıştır. Bu, medyanın gücünü ve etkisini bir kez daha kanıtlamış ve haberleşme dünyasında yeni bir çağın başlamasına neden olmuştur. CNN'in "naklen savaş" yayıncılığı, sadece savaşın askeri operasyonlarını değil, aynı zamanda

savaşın insanlara olan etkilerini, sivil halkın yaşadığı zorlukları ve trajik olayları da gözler önüne sermiştir. Televizyon ekranlarında savaşın gerçek yüzünü gören izleyiciler, savaşın insanlık üzerindeki etkisini daha yakından anlamış ve dünya genelinde yoğun bir duyarlılık oluşmuştur. CNN`in başarısı, haberleşme teknolojilerinin ilerlemesi ve küresel haber ağlarının güçlenmesi için de bir dönüm noktası olmuştur. Birinci Körfez Savaşı sırasında gerçekleştirilen “naklen savaş” yayıncılığı, haber ajanslarının ve televizyon kanallarının savaş muhabirlerini savaş bölgelerine gönderme ve haberleri anında yayınlama pratiğinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır (Yamak, 2013, s. 4).

Savaş haberciliğindeki asıl değişim, 2003 yılındaki Irak Savaşı`nda yaşanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri`nin Irak`a müdahalesiyle başlayan bu savaş, habercilik açısından önemli bir kavram olan “iliştirilmiş gazetecilik” kavramını da gündeme getirmiştir.

Genel olarak savaş, çatışma ve kriz koşullarında gazetecilere yönelik üç farklı haber elde etme yöntemi ve çalışma sistemi bulunduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bunlardan ilki akreditasyon sistemidir. Bu sistemde gazeteciler, savaş veya çatışma bölgelerine girmek için önceden akredite olmak zorundadır. Yani, haber yapmak isteyen gazeteciler önceden ilgili hükümet, ordular veya diğer yetkili kurumlar tarafından akredite edilmektedirler. Akreditasyon, savaş bölgesine giriş izni almak için bir süreçtir ve belirli kurallara uymayı kabul eden gazetecilere verilmektedir. Bu sistem, savaş alanlarında güvenlik ve düzenin sağlanması amacıyla uygulanmaktadır.

İkincisi, Pool (Havuz) sistemidir. Vietnam Savaşı, medyanın savaşın gerçek yüzünü televizyon ekranları aracılığıyla doğrudan evlere taşıdığı ve halkın savaşın etkileriyle daha yakından temas etmesine olanak sağladığı bir dönem olmuştur. Ancak savaşın acımasızlığı ve gerçek yüzünün gösterilmesi, bazı hükümetler ve askeri otoriteler arasında rahatsızlık yaratmış ve savaşın propaganda açısından kontrol altına alınması istenmiştir. Bu nedenle, diğer askeri müdahalelerde, özellikle ABD`nin sonraki savaşlarında, haber yapma sürecinin düzenlenmesi için havuz sistemi yöntemi benimsenmiştir. Havuz sistemi, savaş muhabirlerinin savaş alanlarına sınırlı sayıda ve önceden belirlenmiş bir grup olarak gitmelerini sağlamaktadır. Bu muhabirler, haberleri savaş alanından toplayıp, ardından diğer gazetecilerle ve kamuoyuyla paylaşmaktadırlar. Havuz sistemi, muhabirlerin haber alma süreçlerine sınırlamalar getiren ve haberlerin sansürlenmesine yol açabilen bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, bu

yöntem eleştirilmekte ve gazetecilerin haberleri özgürce ve tarafsızca sunma özgürlüğünü sınırladığı düşünülmektedir.

Üçüncü sistem ise, yukarıda da belirtildiği gibi Irak Savaşı ile birlikte gündeme gelen Embedded Journalism (İliştirilmiş Gazetecilik) sistemidir. 1991 tarihli Körfez Savaşı sonrasında asker-medya ilişkilerinin tartışılması, Irak Savaşı'nda yeni bir gazetecilik yöntemi olan "iliştirilmiş gazetecilik" olarak adlandırılan yöntemin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemde, ABD ordusu, gazetecileri savaş bölgelerine dahil ederek onlara belirli birliklere bağlanmalarını ve haberleri bu birliklerin denetimi ve kontrolü altında üretmelerini talep etmiştir. Gazeteciler, askeri yetkililerin izni ve denetimi olmadan haber yapamamış veya askeri birliklerle birlikte seyahat etmeden haberlere erişememiştir. Bu strateji ile haberlerin ABD'nin görüşüyle uyumlu bir şekilde sunulması ve karşı tarafın perspektifini görmezden gelmek amaçlanmıştır. Böylece, medya aracılığıyla savaşın izlenimi ve algısı kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır (Chandler ve Munday, 2018, s. 205).

Genel itibarı ile, iliştirilmiş gazetecilik yöntemi, savaş habercilerinin savaş sırasında ordunun yanında yer alarak ve ordunun imkânlarıyla haber yapmaları anlamına gelmektedir. Bu yöntemde, gazeteciler bir askeri birlik veya birliklere atama yapılarak birliklerle birlikte hareket etmektedirler. Böylece, savaşın içindeki olayları doğrudan askerlerin gözüyle ve perspektifiyle takip etmekte ve haberleri bu açıdan sunmaktadırlar (Çubukçu, 2005, s. 83).

Genel anlamda savaş haberciliği, halkın savaşın gerçek yüzünü, etkilerini ve insanlık dramını görmesini sağlayarak toplumsal bilincin oluşmasına ve savaşın etkileri üzerine farkındalığın artmasına katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda, uluslararası kamuoyunun savaşla ilgili bilgi sahibi olmasını ve doğru kararlar almasını desteklemektedir. Ancak savaş haberciliği, çeşitli zorluklarla da karşı karşıya kalmaktadır (Yalçınkaya, 2008, s. 32). Özellikle rekabetçi bir gazetecilik ortamında, haberleri ilk verme isteği, gazetecileri doğruluktan ve nesnellikten uzaklaştıran bir baskı yaratmaktadır. Bu baskı, zaman zaman gerçekleri göz ardı etme veya hatta yalan haberler vermeye kadar gidebilecek etik dışı davranışlara yol açmaktadır. Bundan başka, savaş dönemlerinde haber kaynaklarına ulaşmak ve olayları izlemek oldukça zorlu olmaktadır. Bu durum, gazetecilerin haberleri zamanında ve eksiksiz bir şekilde vermeye çalışırken, güvenilir bilgilerin doğrulanmasına yeterli zaman ayırmalarını ve kaynak bulmalarını

engellemektedir. Savaş dönemlerinde gazetecilerin haberlerinin doğruluğunu ve niteliğini etkileyen önemli faktörlerden biri de, hükümetlerin ve devlet kurumlarının manipülasyonları ve kamuoyunu kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme istekleridir. Savaş dönemlerinde, hükümetler ve devlet kurumları, kamuoyunun algısını ve tepkilerini kontrol etmek amacıyla haber akışını manipüle etme eğilimindedirler. Bunu yaparken, gerçekleri çarpıtarak veya önemli bilgileri gizleyerek, kamuoyunun görüşlerini yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle de medya savaş planlayıcılarının stratejik planlamalarında önemli bir yere sahiptir.

Medya, gücünü kamuoyunu etkileme ve bilgi akışını kontrol etme yeteneğinden almaktadır. Medya kuruluşları, haberlerin yayılması ve yorumlanmasıyla gündemi şekillendirmekte ve toplumun dikkatini belirli konulara yönlendirmektedir. Aynı zamanda medya, savaş ve çatışma durumlarında haberler aracılığıyla, uluslararası toplumun ve kamuoyunun tepkisini şekillendirmekte ve bu oluşum baskı unsuru olarak kullanılmaktadır. Medyanın yayınladığı görüntüler ve haberler, savaşan tarafları belli bir şekilde hareket etmeye veya belirli bir eylemden vazgeçmeye zorlayabilmektedir (Livingston, 1997, s. 2-4). Buna en iyi örnek olarak CNN etkisi gösterilebilir. CNN etkisi olarak bilinen olgu, 1993 yılında Somali`de meydana gelen bir olayın medya aracılığıyla yayımlanmasıyla başlamıştır. Bu olay, ABD askerlerinden birinin cesedinin sokaklarda sürüklendiği görüntülerin televizyonlarda ve gazetelerde yer almasıyla gündeme gelmiştir. Cesedin sokaklarda sürüklendiği görüntüler, kamuoyunda büyük bir tepki ve infial yaratmış ve insanların duygusal tepkilerini harekete geçirmiştir. Bu görüntülerin yayınlanmasıyla birlikte, ABD hükümeti ve kamuoyu arasında büyük bir tartışma başlamıştır. Görüntüler, kamuoyunu harekete geçirerek ABD`nin Somali`deki askeri varlığına ve bu olaya nasıl müdahale edileceğine dair siyasi kararların hızla alınmasını sağlamıştır (Neuman, 1996, s. 20). Fakat bütün bunların haricinde medyanın savaşı sadece görsel-işitsel unsurlardan yararlanarak ve duyarsızlaştırıcı bir temsil ile sunduğunu da unutmamak gerekmektedir. Taylora`a (1997, s. 119) göre, savaş zamanlarında medyanın üstlendiği rol, gerçeği gizlemek ve seçilmiş bilgileri ve görüntüleri sunmaktır. Medya kuruluşları, haberleri seçerken ve yayınlar yaparken belli bir perspektiften hareket etmekte ve bazı bilgileri kasıtlı olarak gizlemektedirler. Bu da izleyicilerin savaş hakkında eksik veya yanıltıcı bir görüşe sahip olmasına neden olmaktadır. Taylorla benzer fikirlere sahip olan Stahl`a göre ise medya, savaşı seyirlik bir olaya dönüştürerek izleyicilerin gerçeklikten uzaklaşmasına ve savaşı yalnızca bir gösteri

olarak algılamasına yol açmaktadır. Ona göre, medya, savaşın gerçek vahşetini yumuşatarak, izleyicilerin rahatsız olabileceği olayları şiddet içermeyen bir şekilde aktarmaktadır. Bu, izleyicilerin duygusal olarak rahatsız olmasını engellemekte ve savaşın gerçek boyutunu tam olarak anlamalarını zorlaştırmaktadır. Öte yandan, medya tehdit, terör ve savaş uyarısı düzeylerini canlı tutarak izleyicilerde merak uyandırmaya çalışmaktadır. Böylece, tüketicilerin ilgisi çekilerek medya kuruluşlarına daha fazla izleyici çekme amacı gütmektedir (Stahl, 2010, s. 56).

2.2. Propaganda ve Medya

Propaganda terimi, ilk kez 1622 yılında Roma Katolik Kilisesi tarafından kullanılmıştır. Papa XV. Gregor`nin “İmanın Propagandası” topluluğunu kurmasıyla birlikte, propaganda kurumsal bir anlam kazanmıştır (Akarcalı, 2003, s. 13,14). Propaganda kelimesinin kökenine baktığımızda, Latince “propagare” kelimesinden türediği ve bahçe işleriyle ilgilenen bir kişinin ürettiği bir bitkinin köklerini toprağa yerleştirerek yeni bitki üretimi sağlaması anlamına geldiği görülmektedir. Bu nedenle, propaganda kelimesinin belirli bir düşüncenin ortaya çıkması veya bir düşüncenin çevreye kabul ettirilmesi davranışını ifade ettiğini söylemek yanlış olmaz. Propaganda, genel anlamıyla bir fikrin yayılması, kabul edilmesi veya benimsenmesi için kullanılan stratejiler ve yöntemlerin bir araya gelmesini ifade etmektedir (Brown, 1973, s. 9). Propaganda, organize bir şekilde insanları ikna etmeyi amaçlayan bir kavramdır. Tarihteki bazı olumsuz örnekler nedeniyle propaganda kelimesi negatif çağrışımlar yapmış olsa da, aslında propaganda, belirli bir fikrin yayılmasını ve desteklenmesini ifade etmektedir. Garth S. Jowett ve Victoria O'Donnell, propaganda için “en tarafsız” tanımı, bu fikirlerin yayılmasını ve teşvik edilmesini içeren bir anlam olarak kullanmaktadır (Garth ve O'Donnel, 2011, s. 2).

Propaganda, toplumda belirli bir amacı veya ideolojiyi desteklemek veya karşıt görüşleri zayıflatmak için iletişim araçları ve stratejileri kullanmaktadır. Bireyler, sosyal çevrelerinden etkilenerek propaganda mesajlarına maruz kalmakta ve bu mesajlar aracılığıyla belirli düşünce biçimlerine ulaşmaktadırlar (Güz, 2002, s. 286).

Propaganda tarih boyunca farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Örneğin, Antik Yunan ve Eski Roma dönemlerinde propaganda, günümüz anlamıyla aynı

tekniklerle yapılmamış olsa da, toplumun düşüncelerini etkilemeye yönelik iletişim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Her iki medeniyet de politik iletişimde çeşitli yöntemler kullanarak halkın düşüncelerini yönlendirmeye çalışmışlardır. Antik Yunan`da propaganda, politik tartışmaların yapıldığı ve fikirlerin sergilendiği bir ortamda gerçekleşmiştir. Demagoglar, halkı etkilemek ve desteklerini almak için konuşmalar yapmışlardır. Konuşmalarında duygusal vurgular, retorik ve ikna edici argümanlar kullanılmıştır. Eski Roma`da ise propaganda, politik liderlerin gücünü ve meşruiyetini sağlamak için kullanılmıştır. Roma İmparatorluğu`nda, imparatorlar ve politikacılar halkın desteğini kazanmak ve yönetimlerini meşrulaştırmak için çeşitli iletişim yöntemleri kullanmışlardır. Örneğin, zaferlerin kutlandığı törenler, heykellerin dikilmesi, anıtların inşa edilmesi gibi görsel semboller propaganda amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca, halka yönelik olarak yazılan kitaplar, şiirler ve mektuplar aracılığıyla da propaganda yapılmıştır.

Propagandanın gelişimi ve siyasi bir anlam kazanması 1789 yılında Fransız İhtilali ile birlikte gerçekleşmiştir. İhtilal sürecinde propaganda, ihtilalci gruplar ve siyasi akımlar tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Propaganda, toplumun düşüncelerini etkilemek, ihtilal fikirlerini yaymak ve mevcut rejime karşı destek toplamak amacıyla hizmet etmiştir. Fransız İhtilali döneminde propaganda, gazeteler, broşürler, afişler, kitaplar ve konuşmalar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Halkın öfkesi ve memnuniyeti üzerinde oynanmış, özgürlük, eşitlik ve adalet gibi kavramlar vurgulanmıştır. Böylelikle, propaganda, toplumun düşüncelerini şekillendiren, onları belirli bir yönde yönlendiren ve toplumsal değişimleri hızlandıran bir iletişim aracı olarak önem kazanmıştır (Domenach, 1969, s. 7).

Daha sonra Birinci Dünya Savaşı`nda propaganda, kitle iletişim araçlarının da gelişimi ile birlikte savaşın başladığı dönemden itibaren aktif bir şekilde kullanılmaya başlanılmıştır. Savaş tarafları, halkın savaşa olan katılımını artırmak, savaş nedenlerini meşrulaştırmak ve düşmanları kötülemek amacıyla propaganda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Propaganda, gazeteler, broşürler, afişler, posterler ve sinema filmleri gibi medya araçları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Duygusal vurgular, milliyetçilik, vatanseverlik, düşmanlık ve kahramanlık gibi temalar ön plana çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı döneminde, savaş propagandası sadece cephe hattına yönelik olmamış, aynı zamanda cephe gerisindeki sivil halka da önem verilmiştir. Sivil halka, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle savaşa destek vermeleri konusunda teşvik edici

propaganda çalışmaları yapılmıştır. Halka, ordunun ihtiyaç duyduğu malzemelerin üretimi, gıda sağlanması, para toplanması ve gönüllü olarak savaşa katılma gibi konularda destek vermeleri gerektiği vurgulanmıştır. Sivil halkın bu tür katılımlarıyla savaşın zaferle sonuçlanacağı ve ulusun onuru ve güvenliği için önemli bir rol oynayacakları vurgulanmıştır. Böylelikle, sivil halkın ordunun ihtiyaçlarını gidermek suretiyle savaşa aktif bir şekilde destek vermesi, savaş propagandasının önemli bir hedefi haline gelmiştir (Evans, 2014, s. 2).

İkinci Dünya Savaşı ise, propagandanın çok daha yaygın ve etkili bir şekilde kullanıldığı bir dönem olmuştur. Propaganda, bilinçli olarak bilgiyi manipüle ederek düşman algılarını şekillendirmiş ve kitleler üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır (Akarcılı, 2003, s. 32-51). Bu dönemde birçok ülke, kitle iletişim araçlarının gücünden faydalanmak için özel propaganda birimleri kurmuş ve bu birimler vasıtasıyla savaşın seyrini etkilemeye çalışmışlardır. Özellikle, Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği gibi ülkeler, propaganda faaliyetlerine büyük yatırımlar yapmış ve halkın desteğini kazanmak için medyanın gücünü kullanmışlardır. Amerika Birleşik Devletleri ise savaş döneminde propaganda faaliyetlerine ağırlık vererek, ulusal birlik ve dayanışmayı sağlamış ve savaş çabalarına halkın katılımını teşvik etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında radyo, halkın büyük bir kısmına ulaşarak propaganda mesajlarını hızlı bir şekilde yayma imkanı sağlamıştır. Radyo, o dönemde halkın evlerine kadar giren güçlü bir araç olarak savaşın propagandasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak, televizyonun toplum yaşantısına girmesiyle birlikte kitle iletişim alanında büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Televizyon, hareketli görüntüleri, renkleri ve canlı yayınları sayesinde radyo ve gazetelerin ötesine geçerek daha etkili ve çarpıcı bir iletişim aracı olmuştur. Savaş yayınlarında ve propaganda çalışmalarında televizyon, izleyicilerin duygusal tepkilerini uyandırmak ve etkilemek için güçlü bir platform olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle başlayan Soğuk Savaş döneminde, yani 1947-1991 yılları arasında da propaganda iki süper güç olan ABD ve Sovyetler Birliği arasında arasındaki ideolojik çatışmayı körüklemek, halkların düşmanlık duygularını beslemek ve kendi ideolojilerini yaymak amacıyla yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Soğuk Savaş döneminde propaganda, her iki tarafın da kitle iletişim araçlarını etkin bir şekilde kullanarak halkların düşüncelerini şekillendirmeye çalıştığı bir savaş alanı haline

gelmiştir. ABD, Batı bloku ülkeleri ve NATO ile birlikte anti-komünist propaganda yürütmüş, Sovyetler Birliği ve Doğu bloku ülkeleri ise sosyalist ve komünist ideallerini yaymaya çalışmıştır. Propaganda, düşmanın kötülenmesi, tehlike ve tehditlerin vurgulanması, milliyetçilik ve ideolojik bağlılık gibi temaları işlemiştir. Bu dönemde propaganda, ulusal güvenlik ve stratejik çıkarlar üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. İki taraf da karşı taraftaki ideolojiyi ve liderleri kötümüş, kendilerini üstün ve doğru olarak tanıtmaya çalışmıştır. Propaganda aracılığıyla düşmanlık duyguları beslenmiş, korku ve endişe yaratılmış ve halkın desteği ve bağlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Soğuk Savaş döneminde propaganda, sadece halkın düşüncelerini şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda kültürel alanda da etkili olmuştur. Özellikle sinema, edebiyat ve müzik gibi sanat dallarında da propaganda amaçlı eserler üretilmiş ve ideolojik mesajlar iletilmiştir. Bu dönemde propaganda, siyasi ve ideolojik çekişmelerin önemli bir parçası haline gelmiştir. Propaganda aracılığıyla her iki taraf da kendi ideolojik inançlarını güçlendirmeye çalışmış ve düşmanın zayıf yönlerini vurgulamıştır. Soğuk Savaş dönemi, propaganda faaliyetlerinin yoğun olduğu ve ideolojik savaşın sadece askeri değil, aynı zamanda zihinsel bir savaş olduğu bir dönem olarak hatırlanmaktadır.

Yüzyılın sonlarına gelindiğinde, propaganda daha da sofistike ve sistematik bir hale gelmiştir. Devletler, hükümetler ve siyasi partiler, medya araçlarını etkin bir şekilde kullanarak kamuoyunu etkileme ve yönlendirme amacı gütmüşlerdir. Propaganda, toplumun düşüncelerini şekillendirme, tutumları değiştirme ve belirli bir amaca hizmet etme amacıyla kullanılmıştır. Teknolojinin gelişimi, iletişim araçlarının çeşitliliği ve erişilebilirliği, propaganda faaliyetlerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Televizyon, radyo, gazete, internet, sosyal medya gibi kitle iletişim araçları, propaganda mesajlarının hızlı bir şekilde yayılmasına ve halkın düşüncelerinin etkilenmesine olanak tanımıştır.

Genel olarak baktığımızda savaşlarda propagandanın üç temel rolü üstlendiğini görmüş oluruz. İlk olarak, propaganda düşman ordusunun ve halkının moralini ve motivasyonunu kırmayı amaçlamaktadır. Propaganda, düşmanın zayıf yönlerini vurgulayarak, korku ve demoralizasyon yaratmayı hedeflemektedir. İkinci olarak, propaganda kendi halkının ve ordusunun savaşa azmini artırmaya çalışmaktadır. Propaganda mesajları, vatanseverlik, onur, kahramanlık gibi duygusal unsurları vurgulayarak kendi halkının savaşa katılımını teşvik etmektedir. Halkın ve ordunun

motivasyonunu yükseltmeye çalışmaktadır. Üçüncü olarak, propaganda tarafsızların desteğini kazanmayı amaçlamaktadır. Propaganda mesajları, tarafsız ülkelerin desteğini sağlamak için uluslararası topluma yönelik olarak tasarlanmaktadır. Bu mesajlarla, kendi tarafının haklılığını ve düşmanın haksızlığını vurgularak tarafsız ülkelerin desteği kazanılmaya çalışmaktadır.

Bu amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılan esas araçlardan biri de, tabii ki, medyadır. Propaganda, yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda medyada çeşitli şekillerde çerçevelenerek sunulmaktadır. Örneğin, düşman ordusunun ve halkının moralini ve motivasyonunu kırmak için medyada düşmanın zayıf yönlerini vurgulayan, askeri başarısızlıkları ve yenilgilerini ön plana çıkaran, ayrıca, düşman halkını kendi liderlerine karşı güvensizlik oluşturacak şekilde eleştirel mesajlar içeren haberler yayınlanmaktadır. Ayrıca, kendi halkının ve ordusunun savaşa azmini artırmak için duygusal unsurları vurgulayan haberlerle vatanseverlik, onur, kahramanlık ve birlik gibi duygulara hitap eden çerçeveler oluşturmaktadır. Bütün bunlar da insanların olayları algılama biçimini değiştirmekte ve onların düşünceleri ve davranışları üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır.

2.3. Çerçeveleme Kuramı: Çerçeve ve Çerçeveleme Kavramları

Çerçeveleme ilk kez insanların etraflarındaki dünyayı nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgilenen bir antropolog, biyolog ve sistem teorisyeni olan Gregory Bateson'un çalışmalarında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bateson çerçeveleme kavramını bir dizi etkileşimli mesajın uzamsal ve zamansal bir sınırı olarak tanımlamıştır. Bateson'a göre çerçeveleme, insan iletişiminin önemli bir yönüdür ve ortak anlam yaratmak için gereklidir. O, bireylerin ve grupların, belirli bir olay veya durum hakkında genellikle yanlış anlamalara ve çatışmaya yol açabilecek farklı çerçevelere veya bakış açılarına sahip olduğunu savunmuştur. Ayrıca, Bateson çerçevelemenin sosyal kontrol için bir araç olarak kullanılabileceğini de ileri sürmüştür. Bateson ile birlikte çok disiplinli bir paradigma haline gelen çerçeveleme, medyanın birey ve izleyiciler üzerindeki etkileri kapsamında yapılan incelemelerin odak noktası haline gelmiştir (Fairhurst, 2005, s. 166).

Çerçeve kavramını resim çerçevesi ve matematiksel küme kavramındaki Venn diyagramı olarak iki analogiyi kullanarak tanımlayan Bateson'a göre, çerçeve bir resim çerçevesi olarak insanlara yalnız kendi içindekileri göstermekte ve bunun dışındakileri görmemeye teşvik etmektedir. Resim çerçevesi belirli bir bağlamı veya durumu sınırlandırmanın ve tanımlamanın bir yolu olarak hareket etmektedir. Nasıl bir resim çerçevesi bir resmin sınırlarını belirlemeye ve ona anlam vermeye yardımcı oluyorsa, çerçeveler de bir durumun veya olayın sınırlarını belirlemeye ve bireylerin onu nasıl algılayıp yorumladıklarını şekillendirmeye yardımcı olmaktadır. Bateson Venn şeması analogisinde ise, çerçevelerin nasıl çalıştığını göstermek için matematiksel küme teorisinden yararlanmaktadır. Bir Venn diyagramında, farklı nesne veya kavram kümelerini temsil etmek için örtüşen daireler kullanılmaktadır. Çakışan alan, bu kümelerin kesişimini ve paylaştıkları benzersiz nitelikleri temsil etmektedir. Bateson da bundan yola çıkarak çerçevelerin benzer bir şekilde işlediğini, farklı anlam kümeleri arasındaki kesişmeyi tanımlayarak bireylerin etraflarındaki dünyayı nasıl anlayıp yorumladıklarını şekillendirdiğini öne sürmektedir. Bu açıdan Bateson çerçevenin öğeleri sınırları içine almak ve dışındakileri dışlamak gibi iki işlevinin olduğunu vurgulamaktadır (Kılıç, 2022, s. 145-146).

Bateson'a göre, bireylerin ve grupların olayları veya durumları tanımlamak ve yorumlamak için kullandıkları zihinsel ve dilsel yapılar olan çerçevelerin algıları düzenleme, deneyimin belirli yönlerini seçme ve vurgulama, ilişkiler ve anlam oluşturma, davranışın yönlendirilmesi, iletişimi ve sosyal etkileşimi kolaylaştırma, sosyal gücü ve kontrolü etkilemek gibi çeşitli işlevleri vardır. Bir başka deyişle çerçeveler ilk olarak bireylerin çevrelerindeki dünyadan aldıkları duyuşsal bilgileri düzenlemelerine yardımcı olarak, deneyimlerini anlamlandırmalarına olanak tanır. İkincisi, diğer yönleri vurgulamadan veya görmezden gelirken, bireylerin deneyimlerinin hangi yönlerine odaklanacaklarını seçmelerine yardımcı olur. Üçüncüsü, ilişkileri düzenlemek ve olaylara ve deneyimlere anlam atamak için bir yapı sağlar. Bireylerin neyin önemli olduğunu ve farklı şeylerin birbirleriyle nasıl ilişkili olduğunu belirlemelerine yardımcı olur. Dördüncüsü, bireylerin belirli durumlarda beklentilerini, hedeflerini ve inançlarını şekillendirerek nasıl davranacaklarını etkileyebilir. Beşincisi, bireyler ve gruplar arasında iletişimi ve sosyal etkileşimi kolaylaştırabilen ortak bir dil ve bir dizi varsayım sağlar. Son olarak çerçeveler, bireylerin ve grupların belirli olayları veya durumları nasıl algılayıp tepki verdiklerini şekillendirerek sosyal güç ve kontrolü etkilemek için

kullanılabilir. Bu, güçlü konumdakiler tarafından stratejik çerçeveleme yoluyla yapılabilir (Bateson, 1972, s. 141-142).

Psikoloji alanında önemli bir kavram olan çerçeveleme açıklama, nedensellik, değerlendirme ve sonuçlandırma şeklinde 4 farklı süreçten geçmektedir. Açıklama süreci, bir konunun nasıl tanımlandığını ve anlaşıldığını ifade etmektedir. Bu aşamada, bir durumu belirli bir şekilde çerçevelemek, insanların o durumu nasıl algıladıklarını ve yorumladıklarını etkileyebilmektedir. İkinci süreç, nedensellik sürecidir. Bu aşamada, bir durumun nedenleri ve sonuçları analiz edilmektedir. Örneğin, bir haber hikayesi belirli bir şekilde çerçevlendiğinde, insanlar olayın nedenlerine ve sonuçlarına belirli bir şekilde tepki verebilmektedirler. Üçüncü süreç, değerlendirme sürecidir. Bu aşamada, bir durumun ne kadar önemli veya anlamlı olduğuna karar verilmektedir. Bu aşamada da çerçeveleme, insanların bir konuya ne kadar önem verdikleri veya onu ne kadar ciddiye aldıkları konusunda belirleyici olabilmektedir. Son olarak, sonuçlandırma süreci ise, bir konu hakkında nihai bir karar verilmesi veya sonuçlarının çıkarılması anlamına gelmektedir. Bu süreç de, bir durumun nasıl çerçevelemesi yapıldığı, insanların hangi kararları verdiğini ve hangi sonuçları çıkardıklarını etkileyebilmektedir (Kahneman ve Tversky, 1984, s. 346).

Gregory Bateson`dan sonra çerçeveleme kuramı Erving Goffman tarafından geliştirilmiştir. Goffman çerçeve kavramını bireylerin sosyal durumları ve etkileşimleri nasıl anlamlandırdıklarını anlamının bir yolu olarak geliştirmeye çalışmıştır. Goffman`a göre, çerçeveler, bireylerin çevrelerindeki dünyayı yorumlamalarına ve anlamalarına yardımcı olan zihinsel yapılardır. O, çerçeveleri, “yorumlama şemaları” veya bireylerin sosyal durumlardaki algılarına ve davranışlarına rehberlik eden varsayımlar ve beklentiler dizisi olarak tanımlamıştır. Goffman da çerçeve kavramını açıklamak için bir resim çerçevesi örneğini vermiştir. Ona göre, bir kişi, hayatında deneyimlediği şeyin resmini (içeriği temsil eden) bir arada tutmak için (yapıyı temsil eden) çerçeveyi kullanmaktadır.

Goffman, insanların kendi dünyalarında olup bitenleri birincil çerçeveler üzerinde yorumladıklarını ortaya koymuştur. Ona göre, kendi içinde doğal ve sosyal olarak iki gruba ayrılan birincil çerçeveler bireylerin verileri yorumlamasına yardımcı olma noktasında ortak özelliğe sahip olsalar da, işlevsellik açısından farklılaşmaktadırlar. Nitekim, doğal çerçeveler adından da belli olduğu gibi olayların nedenlerine her hangi bir müdahalenin olmadığı fiziksel olayları karakterize etmektedir. Doğal çerçeveler, zaman, yer ve fiziksel nesnelere gibi öğeleri içermektedir. Bu çerçeveler, sosyal etkileşim için bir

bağlam sağlamakta ve bireylerin davranışlarını belirli yönlerde şekillenmektedir. Sosyal çerçeveler ise diğer sosyal aktörlerin istekleri, hedefleri ve manipülasyonları nedeniyle olayların yönlendirilmesi olarak nitelendirilmektedir. Bu çerçeveler, sosyal normların, değerlerin ve rollerin ortak anlayışlarına dayanmaktadır. Goffman`a göre, bireyler sosyal durumları yorumlamak ve anlamlandırmak için hem sosyal hem de doğal çerçeveleri kullanmaktadırlar. Ona göre, bireyler, sosyal etkileşimi şekillendiren sosyal ve doğal çerçeveleri anlayarak, karmaşık sosyal durumlarda daha iyi yol alabilmekte ve başkalarıyla sosyal olarak uygun şekillerde etkileşime girebilmektedirler. Sosyal çerçeveler doğal çerçeveler üzerinde inşa edilmekte ve Goffman`a göre olayların nasıl yorumlandığını büyük ölçüde etkileyen bu çerçeveler bireyler tarafından farkında olsunlar ya da olmasınlar sürekli kullanılmaktadır (Goffman, 1974, s. 21).

Amerikalı iletişim ve siyaset bilimcisi Robert Entman`a göre ise çerçeveleme, medya kapsamı gibi iletişim uygulamalarının insanların olayları veya sorunları nasıl anladıklarını ve yorumladıklarını şekillendirdiği süreci ifade etmektedir. Ona göre, çerçeveleme, bir meselenin veya olayın belirli yönlerini vurgulamak için seçmeyi, diğer yönleri küçümsemeyi veya görmezden gelmeyi içermektedir. Bu şekilde çerçeveleme, bireylerin belirli bir konuyu nasıl algıladıklarını ve düşündüklerini etkileyebilmektedir. Entman özellikle, bir konunun kamuoyu algısını şekillendirmek için birlikte çalışan ilgili çerçeveler kümesi olan “çerçeve paketlerinin” önemini vurgulamaktadır (Entman, 1993, s. 52). Örneğin, medya kuruluşunun bakış açısına ve gündemine bağlı olarak her hangi siyasi protestoyla ilgili bir haber, farklı şekillerde çerçevelenebilmektedir. Muhafazakar bir haber kaynağı, protestoyu kamu düzeninin bozulması ve kamu güvenliğine yönelik bir tehdit olarak çerçeveleyebilirken, liberal bir haber kaynağı protestoyu muhalefetin barışçıl bir ifadesi ve meşru bir siyasi katılım biçimi olarak çerçeveleyebilir. Bu şekilde çerçeveleme, bireylerin protestoyu ve söz konusu konuları nasıl algıladıklarını etkileyebilme potansiyeline sahiptir.

Entman`a göre iletişim sürecinde çerçeveler iletişimci, metin, alıcı ve kültür olarak en az dört konumda bulunmaktadır. Ona göre, iletişimciler (gazeteciler) kendi inanç sistemleri düzeyinde ne söyleyeceklerine karar verirken bilinçli veya bilinçsiz şekilde çerçeveler oluşturmaktadırlar. Metin ise belirli anahtar kelimelerin, kalıplaşmış ifade ve görüntülerin, bilgi kaynaklarının ve tematik olarak pekiştirici olgu veya yargı kümeleri sağlayan cümlelerin varlığı veya yokluğu ile kendini gösteren çerçeveler içermektedir. Alıcının düşünmesine ve belli bir sonuca varmasına rehberlik eden

çerçeveler metindeki çerçeveleri ve iletişimcinin çerçevelemelerini yansıtabilir veya yansıtmayabilir. Kültür ise yaygın olarak kullanılan çerçevelerin stoğu olarak nitelendirilmektedir. Başka bir deyişle kültür, bir sosyal gruplaşma içinde çoğu insanın söyleminde ve düşüncesinde sergilenen ampirik olarak kanıtlanabilir ortak çerçeveler dizisi olarak tanımlanmaktadır. Çerçeveler farklı konumlarda bulunsalar da, sorunlar ve bunların nedenleri, değerlendirilmesi veya çözümü hakkında bir argüman oluşturmak için vurgulanan öğelerin seçilmesi, vurgulanması ve kullanılması gibi benzer işlevleri yerine getirmektedirler (Entman, 1993, s. 52-53).

Entman`a göre, çerçeveler oluşturulurken önce sorunlar tanımlanmaktadır. Bu belirli bir olay, politika veya sosyal sorun olabilir. Bir sonraki adım, çerçeveyi oluşturmak için kullanılacak bilgileri seçmektir. Bu, verileri, istatistikleri, anekdotları veya diğer bilgi türlerini içermektedir. Bilgi seçildikten sonra, bir sonraki adım konu veya konunun belirli yönlerini vurgulamaktır. Bu, belirli yararları veya sakıncaları vurgulamayı, belirli gruplara veya bireylere odaklanmayı veya belirli değer veya inançları vurgulamayı içermektedir. Özellikle bazı bilgi parçalarının vurgulanması çerçevelerin açıklayıcısını, anlamını ve akılda kalıcılığını arttırmaktadır. Örneğin, metinlerde yerleştirme veya tekrarlama, kültürel veya tanıdık sembollerle ilişkilendirme yoluyla bilgiler daha belirgin hale getirilmektedir. Etman`a göre tekrar, bilginin metinlerdeki farklı konu ve çağrışımları belirli sosyal ve kültürel sembollerle, medya tarafından sunulan gerçeğin bir yönüne daha fazla veya daha az vurgu yapmak için kullanılan stratejidir. Sorun veya sorunu açıklamak için kullanılan kaynaklar, aynı zamanda küçük bir ifade veya metnin sonu, bir mesajın yorumunu diğerlerinden daha yoğun bir şekilde belirleyebilmektedir. Metindeki tek bir kavram bile alıcının inanç sistemlerindeki mevcut şemalarla uyumluysa, oldukça dikkat çekici olabilmektedir. Belirli yönleri vurgulamamanın yanı sıra çerçeve oluşturucular konunun diğer yönlerini de hafife alabilir veya görmezden gelebilir. Bu, olumsuz sonuçları en aza indirmeyi, çelişen kanıtları göz ardı etmeyi veya belirli bakış açılarını atlamayı kapsamaktadır. İlgili bilgi seçilip vurgulandıktan sonra, bir sonraki adım onu çerçeveyi destekleyecek şekilde düzenlemektir. Bu, bilgilerin belirli bir sırada sunulmasını, belirli bir dil veya terminolojinin kullanılmasını veya çerçeveyi desteklemek için görsellerin kullanılmasını karakterize eder. Süreçteki son adım, çerçevenin hedef kitleye iletilmesidir. Bu, çeşitli medya biçimlerinin kullanılması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Genel olarak, çerçeve oluşturma süreci, belirli bir bakış açısını veya gündemi destekleyecek şekilde bilgilerin seçilmesini, vurgulanmasını ve

düzenlenmesini içermektedir. Entmana`a göre, buradaki amaç bireylerin bir konuyu nasıl yorumlayıp anladıklarını şekillendirmek ve tutumlarını, inançlarını ve davranışlarını etkilemektir (Entman, 1993, s. 53-56).

Çerçeveleme kavramı, medya çalışmalarında ilk defa Gaye Tuchman ve Todd Gitlin tarafından incelenmiştir. Tuchman ve Gitlin`in çalışmaları, çerçeveleme kavramının medya çalışmalarında yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Çalışmalarında medyanın toplumsal bir inşa ve toplumsal kaynak olarak nasıl kullanıldığını anlamaya çalışan araştırmacılar, çerçeveleme kavramını bir vasıta görevinde nitelendirmişlerdir. Şöyle ki, Tuchman, 1972 yılında yayınladığı “Objectivity as strategic ritual: An examination of newsmen`s notions of objectivity” (“Stratejik Bir Ritüel Olarak Nesnellik: Gazetecilerin Nesnellik Kavrayışlarının İncelenmesi”) adlı makalesinde, gazetecilerin nesnellik anlayışlarını incelemiş ve objektiflik iddialarının sadece bir stratejik ritüel olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda, haberlerin sunuluş biçiminin ve çerçevelerin, gazetecilerin subjektif görüşlerinden etkilenerek şekillendiğini ileri sürmüştür. Gitlin ise, 1980 yılında yayınladığı “The whole world is watching: Mass media in the making and unmaking of the new left” (“Tüm Dünya İzliyor: Yeni Solun Oluşturulmasında ve Çözülmesinde Kitle İletişim Araçları”) adlı kitabında, medyanın yeni sol hareketi nasıl şekillendirdiğini incelemiştir. Gitlin kitabında, medyanın olayları nasıl sunup yorumladığını, toplumun algısını ve görüşlerini şekillendirdiğini belirtmiştir. Tuchman ve Gitlin, medyanın olayları nasıl sunup yorumladığının önemini vurgulayarak, çerçeveleme kavramını, medyanın olayları sunma ve yorumlama biçimlerinin incelenmesi için önemli bir araç ve toplumun algısını ve görüşlerini etkileyen bir faktör olarak değerlendirmiştir (Tuchman, 1972; Gitlin, 1980). Gitlin çerçeveleri, “seçim”, “vurgu” ve “dışlama kalıpları” şeklinde tarif etmiştir. Seçim kalıpları, medyanın hangi olayları seçtiğini ve hangilerini seçmediğini, vurgu kalıpları medyanın hangi olaylara ve bilgilere vurgu yaptığını, dışlama kalıpları ise medyanın hangi olayları ve bilgileri dışladığını ifade etmektedir.

Gitlin ve Tuchman, medya çalışmalarında haber çerçevelerini saptamak için haberin nasıl üretildiğine odaklanmışlardır. Araştırmalarında, gazetecilerin kişisel görüşlerinin etkisinden ziyade, haberin içeriğini etkileyen faktörleri ele almışlardır. Bu faktörler arasında mesleki mantık, medya rutinleri, kaynakların kullanım biçimleri ve kaynakların haber üzerindeki etkileri yer almaktadır. Buna göre, haberlerin içeriği sadece gerçekliğe dayanmakla kalmaz, aynı zamanda haberin üretildiği ortamın özelliklerine de

bağlıdır. Gitlin ve Tuchman`ın bu yaklaşımı, medya çalışmalarında haber üretiminin ve haber çerçevelerinin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Bu yaklaşıma göre, haberin üretildiği koşullar ve kaynakların kullanımı, haberin içeriği ve çerçevesinde önemli bir role sahiptir. Bu nedenle, medya çalışmalarında bu faktörlerin analizi önemli bir yer tutmaktadır (Tuchman, 1972; Gitlin, 1980).

Çerçeveleme bir taraftan olayları sınıflandırmaya, yorumlamaya ve kısa sürede anlamaya yardımcı olan araç olarak tanımlanırken, diğer taraftan da olayların farklı bir şekilde algılanması için yapılan seçimlerdeki kurnazlık olarak nitelendirilmektedir (Atabek ve Uztuğ, 1998, s. 99). Çerçeveleme kuramının temeli bir konu hakkında insanların bakış açıları ve düşüncelerini yeniden yönlendirme isteğine dayanmaktadır (Dennis ve Druckman, 2007, s. 104).

İletişim araştırmacılarına göre, gündem belirleme ile çerçeveleme kuramı birbirinin tamamlayıcısı olsa da bazı farklı özelliklere sahiptirler. Şöyle ki, gündem belirlemenin etkileri tekrar ve erişebilirlik düzeyi ile (gündem belirlemeye göre medyada bir konu ne kadar çok tekrarlanırsa alıcının dikkatini daha çok çekerek zihninde daha çok yer tutacaktır) çerçevelemenin etkileri ise, bunlardan ziyade uygulanabilirlik konusunda yorumlayıcı şemaların oluşturulması yeteneği ile ilişkilendirilmektedir. Gündem belirleme yaklaşımı bakımından asıl mesele belirli bir olayın nasıl sunulduğu değil, medya tarafından o olaya veya olayın özelliklerine verilen yer miktarıdır ve bireylerin bu habere ne kadar maruz kaldıkları önemli olmaktadır. Başka bir deyişle, gündem belirleme, halkın dikkati ve tartışması için belirli olayları veya konuları seçme ve önceliklendirme sürecini ifade etmektedir. Buradaki fikir, halkın dikkatini belirli konulara odaklayarak, medyanın halkın neyin önemli veya alakalı olduğuna ilişkin algısını etkileyebilmektir. Çerçeveleme kuramı için ise, esas kilit nokta haber konusunun veya olayın tanımlanma şeklinin yanı sıra, yorumlayıcı şemanın işlenilmesidir. Yani çerçeveleme, belirli yönleri vurgulayarak ve diğerlerini küçümseyerek veya görmezden gelerek insanların bir konu hakkında düşünme biçimini şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Özetle, gündem belirleme ile çerçeveleme arasındaki temel farkın, gündem belirlemenin hangi olayların veya konuların tartışıldığına, çerçevelemenin ise bu olayların veya konuların nasıl tartışıldığına odaklandığı olduğunu söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, gündem belirleme dikkati çeken şeyle ilgilenirken, çerçeveleme bu dikkatin nasıl yönlendirildiği ve yorumlandığıyla ilgilenmektedir (Ardèvol-Abreu, 2015, s. 427-428).

2.4. Medya (Haber) Çerçeveleri

Literatürde genellikle medya çerçeveleri ile izleyici çerçeveleri arasında ayırım yapılmaktadır. Haber çerçeveleri olarak da adlandırılan medya çerçeveleri anlaşılır ve çekici bir hikaye anlatım zorunluluğu ile başlamakta ve haber yapım rutinleri, zaman ve mekan sınırlamaları, neyin ne olacağına karar verilmesi, haber olayının bazı yönlerinin belirlenmesi ile devam etmektedir (Güran ve Özarslan, 2013, s. 300). Medya çerçeveleri, halkın olayları veya sorunları nasıl algıladığı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabilmektedir. Örneğin, siyasi olayla ilgili bir haberin çerçevesi, belirli bir siyasi adayın veya partinin olumlu yönlerini vurgulayabilir veya muhaliflerinin olumsuz yönlerine odaklanabilir. Hikayenin çerçevesi, halkın adayları ve politikalarını nasıl gördüğünü şekillendirebilir ki, bu da kamuoyunu ve oy verme davranışını etkileyebilir.

Medya çerçevelemesi ve bunun kamuoyu üzerindeki etkileri üzerine kapsamlı araştırmalar yürüten siyaset bilimci Shanto Iyengar`a göre, çerçeveleme bilginin daha anlamlı ve akılda kalıcı hale getirilmesi için paketlenip sunulduğu süreci ifade etmektedir. Iyengar`ın çerçeveleme teorisi, medyanın sorunları belirli şekillerde çerçeveleyerek kamuoyunu şekillendirmede merkezi bir rol oynadığı fikrine dayanmaktadır. O, çerçevelemenin gerçekleştiği daha geniş sosyal ve politik bağlamı dikkate almanın önemini vurgulamaktadır. Çerçevelemenin, yalnızca bireysel medya kuruluşlarının veya gazetecilerin bilgiyi nasıl sunacaklarına dair seçimler yapma meselesi olmadığını, aynı zamanda daha büyük kültürel ve siyasi güçlerden de etkilendiğini savunmaktadır. Iyengar`ın (1991) görüşüne göre, çerçeveleme, yalnızca belirli gerçeklerin ve vurgulanacak ayrıntıların seçimini değil, aynı zamanda bir konuyu belirli bir şekilde çerçevelemek için dil, imge ve mecaz kullanımını da içermektedir.

Haber çerçevesi her hangi bir olayın veya sorunun haber haline dönüşme sürecinde nelerin içeriğe dahil edilip nelerin dışarıda kalacağına, neyin nasıl sunulacağını belirleyen genel bir bağlam olarak değerlendirilmektedir (Atabek ve Uztuğ, 1998, s 100). Haber kendisi zamana uygun olaylar, fikirler veya sorunların özetlenerek, hikaye edilerek sunulması şeklinde tanımlanmaktadır (Tokgöz, 1994, s. 128-129). Bu doğrultuda olayların belli bir çerçeveye oturtularak sunulması gerçeklikle haber arasındaki ilişkinin değerlendirilmesindeki tartışmaları da ortaya çıkarmaktadır (Ardèvol-Abreu, 2015, s. 424).

Gitlin'e (1980) göre, haber çerçeveleri, haberciler tarafından alınan bilgilerin düzenlenmesinde ve sonuçta oluşan haberin topluma aktarılmasında bir sistem görevi görmektedir. Bu nedenle, Gitlin çerçevelerin incelenmesinin, haberin oluşturulmasında kullanılan çerçevenin ne olduğunu ve neden başka bir çerçeve yerine bu çerçevenin seçildiğini sorgulamayı gerektirdiğine dikkat çekmektedir. Tuchman (1972) ise, haber çerçevelerinin haberin anlamını oluşturduğunu ve sınırladığını savunarak, bunu bir pencere çerçevesine benzetmektedir. Bir pencerenin özellikleri, pencereden görüleni sınırlandırdığı gibi, haber çerçeveleri de haberin anlamını belirleyerek sınırlamaktadır. Pencerenin yerleşimi, görünen manzaranın hangi yöne doğru olduğunu belirleyerek önemli bir rol oynamaktadır. Tuchman'a göre, gazeteciler önceden var olan haber çerçevelerini kullanarak haber yazmaktadır. Bu süreç, bir durumun olaya dönüştürülmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak, bu süreçte bazı bakış açıları geçerliliğini yitirmekte ve gerçekliğin bir parçası olan haber çerçeveleri, gündelik hayatla ilgili gerçekliği düzenleyerek onu yeniden şekillendirmektedir.

Kuypers ve Jamieson'a göre haber çerçevelerinde bulunması gereken dört kriter vardır. Bunlardan ilki, tanımlanabilir kavramsal ve dilbilimsel özelliklerinin olmasıdır. Kavramsal olarak, haber çerçeveleri, haber olaylarının izleyiciye sunulduğu özel yolu ifade etmektedir. Dilsel olarak ise, haber çerçeveleri, kavramsal çerçeveyi vurgulayan ve pekiştiren belirli dil seçimleriyle karakterize edilmektedir. Bu, haberi okuyan veya izleyen kişilerin haberi anlamalarına ve hatırlamalarına yardımcı olmaktadır. İkincisi, seçimli vurgulardır. Haber çerçeveleri, haberi sunarken belirli bir konuya odaklanarak diğer konuları gölgede bırakmaktadır. Bu da haberin okuyucuları veya izleyicileri üzerinde farklı bir izlenim bırakmakta ve haberin anlamını değiştirmektedir. Üçüncüsü, atıfta bulunan örneklerdir. Haber çerçeveleri, haberin konusunu destekleyen örnekler içermektedir. Bu örnekler, haberi okuyan veya izleyen kişilerin konuya daha fazla aşina olmalarına ve haberi daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktadır. Dördüncüsü ve sonuncusu ise, görsel imgelerdir. Bu görsel imgeler, haberin konusuna uygun olarak seçilerek haberi daha etkili hale getirmektedir (Kuypers ve Jamieson, 2012, s. 589-560).

Gazetecilere haber hikayelerini seçme, yorumlama ve izleyicilerine sunma konusunda yardımcı oldukları için haber çerçevelerinin kullanımı gazetecilik pratiğinde yaygındır. Haber çerçeveleri, gazeteciler ve haber kuruluşları tarafından bir haber olayı etrafında bir anlatı oluşturmak için kullanılmakta ve olayın belirli yönleri vurgularken diğerleri küçümsenmekte veya görmezden gelinmektedir. Haber çerçevelerinin

kullanımı, haberlerin yapılandırılma biçiminde, olayları ve kişileri anlatmak için kullanılan dilde, görsel ve videoların, kaynakların ve uzman görüşlerinin seçiminde belirgindir. Bu unsurların tümü, izleyiciler tarafından nasıl algılanacağını ve hatırlanacağını etkileyebilecek bir haber öyküsünün çerçevelenmesine katkıda bulunmaktadır (Erdoğan, 2008, s. 39).

Haber çerçeveleri neyin haber yapılacağına seçilmesi, seçilen olayda haberin neye odaklanacağı ve nasıl ifade edileceği gibi aşamaları belirlemektedir. Dolayısıyla aslında haber yapım sürecini etkileyen (medyanın ticari boyutu, reyting kaygısı, medyanın şirketleşmesi, reklamcılar, kurumsal zorlamalar) faktörler (Şahin, 2011, s. 117) haber çerçevelerini ortaya çıkarmaktadır. Entman'a göre bu çerçeveler "anahtar kelimeler", "metaforlar", "semboller", "kavramlar", "görsel imajlar" gibi öğeler aracılığıyla tanımlanabilmektedir. Ona göre, haberdeki belirli kelimeler, konunun belirli bir şekilde algılanmasına ve yorumlanmasına neden olmaktadır. Bu anahtar kelimeler, haberdeki farklı görüşleri veya perspektifleri temsil etmekte ve olayın ne kadar önemli veya acil olduğunu vurgulamaktadır. Haberde kullanılan metaforlar ise, bir konunun nasıl algılandığını belirlemektedir. Örneğin, "savaş" veya "kurtarma" gibi bir metafor kullanmak, bireylerin bu olayı acil ve önemli olarak algılamasına neden olabilirken, "sıradan bir olay" gibi bir metafor, olayla ilgili önemsiz veya dikkate değer olmayan bir şey algısı yaratabilir. Haberde kullanılan semboller de bir konu hakkında belirli bir mesajı temsil etmektedir. Örneğin, bir devlet başkanının bayrağın altında konuştuğu bir görüntü, o devletin uluslararası alanda saygınlığını vurgulamaktadır. Haberlerdeki kavramlar da diğer unsurlar gibi bir konunun algılanışını ve anlamını belirlemektedir. Bu kavramlar, bir olayın nedenlerini, sonuçlarını veya etkilerini anlamaya yardımcı olmaktadır. Görsel imajlar ise, dikkat çekmek ve haberi daha etkili hale getirmek için kullanılır. Bu öğeler, bir haberi belirli bir şekilde çerçeveleyerek, okuyucuların veya izleyicilerin belirli bir konu hakkında belirli bir bakış açısı edinmelerine neden olmaktadır (Entman, 1993, s. 52).

Gamson ve Modigliani ise haber çerçeveleme araçlarına Entman'dan farklı olan üç unsuru eklemektedir. Bunlar "modeller", "sloganlar" ve "açıklamalar"dır. Modeller, izleyicinin karmaşık fikirleri anlamasına yardımcı olmak için kullanılan haber olayının veya sorununun basitleştirilmiş temsilleri olarak karakterize edilmektedir. Sloganlar ise, haberde belirli bir mesajı veya fikri iletmek için kullanılan akılda kalıcı ifadelerdir. Açıklamalar, haber olayı veya sorunu hakkında bağlam ve arka plan bilgisi sağlamak için

kullanılan ayrıntılı açıklamalar veya anlatımlardır. Medya kuruluşları, bu çerçevelenme araçlarını kullanarak, izleyicilerin haber olaylarını veya meselelerini algılama ve anlama biçimini şekillendirmektedirler (Gamson ve Modigliani, 1989, s. 2).

Tankrad da haber çerçevelerini tanımlamak için manşetler, alt başlıklar, fotoğraflar, fotoğraf altyazıları, kaynak seçimi, alıntı seçimi, tanıtımlar, logolar, istatistikler ve şemalar, son cümleler ve paragraflar olmak üzere 11 çerçevelenme mekanizması veya odak noktası belirlemiştir (deVreese, 2005, s. 54).

1. *Manşetler*: Bir haberin ana başlığı, haberin tonunu ve odağını belirlemeye yardımcı olmaktadır ve konuyu belirli bir şekilde çerçevelenmektedir.
2. *Alt başlıklar*: Bir haberin alt başlığı, ana haber hakkında ek bağlam veya bilgi sağlamak ve ayrıca konuyu belirli bir şekilde çerçevelenmektedir.
3. *Fotoğraflar*: Bir haber hikayesinde kullanılan fotoğraf seçimi, hikayeyi açıklamaya yardımcı olmak ve ayrıca konuyu belirli bir şekilde çerçevelenmektedir. Örneğin, gülümseyen bir politikacının fotoğrafı konuyu olumlu bir şekilde çerçevelenebilirken, tutuklanan bir protestocunun fotoğrafı konuyu olumsuz bir şekilde çerçevelenebilir.
4. *Fotoğraf alt yazıları*: Bir fotoğrafa eşlik eden alt yazı, ek bilgi veya bağlam sağlamak ve ayrıca sorunu belirli bir şekilde çerçevelenmektedir.
5. *Kaynak seçimi*: Bir haberde kullanılan kaynakların seçimi, bakış açılarına ve önyargılarına bağlı olarak konuyu belirli bir şekilde çerçevelenmektedir.
6. *Alıntı seçimi*: Kullanılan araştırma sorularına ve metodolojiye bağlı olarak, haberlerin veya diğer bilgi kaynaklarının seçimi de konuyu belirli bir şekilde çerçevelenmektedir.
7. *Tanıtımlar*: Bir haberin giriş paragrafları, bağlam ve arka plan bilgisi sağlamak ve ayrıca konuyu belirli bir şekilde çerçevelenmektedir.
8. *Logolar*: Haber kuruluşlarının veya habere dahil olan diğer grupların logoları da, itibarlarına veya konuyla ilgili duruşlarına bağlı olarak konuyu belirli bir şekilde çerçevelenmektedir.
9. *İstatistikler ve diyagramlar*: İstatistiklerin veya diyagramların kullanılması konuyu açıklamaya yardımcı olmak ve ayrıca verilerin nasıl sunulduğuna bağlı olarak sorunu belirli bir şekilde çerçevelenmektedir.
10. *Son cümleler*: Bir haberin son cümleleri sonuçlar veya çıkarımlar sağlamak ve ayrıca konuyu belirli bir şekilde çerçevelenmektedir.

11. *Son paragraflar:* Özellikle televizyon haberlerinde, haber bülteninin sonunda yer alan haber veya yorumlar, genellikle bu çerçeveleme mekanizması kullanılarak, izleyicilerin aklında kalmaları ve etkilerinin artması hedeflenmektedir. Son cümleler veya paragraflar, haberin önemli noktalarını özetlemekte veya bir çağrıda bulunarak okuyucuları veya izleyicileri harekete geçirmeye yönlendirmektedir.

Hallahan`a göre, medya kuruluşları çerçeveler oluşturmak için rutin olarak belirli kültürlerdeki tanıdık hikayelerden yararlanmaktadırlar. Ona göre, tanıdık hikayeler genellikle beklenmedik ve incelikli şekillerde insanların kolayca tanımlayabileceği çerçeveleme olarak adlandırılan süreç dahilinde veya kültürel olarak yankı uyandıran temaların kullanımı ile sunulmaktadır. Bir resmin kenarlığı gibi çalışan çerçeveler dikkatimizi belirli bir şekilde belirli bir mesajı odaklamak işlevini görmektedir. Çerçeveleme, medya üreticilerinin mesajları kolay ve verimli bir şekilde oluşturmasına yardımcı olmakta ve izleyicilerin amaçlanan anlamın özünü hızlı bir şekilde kavramasına yardımcı olmaktadır (Hallahan, 1997, s. 9). Haberlerin çerçevelenmesi dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlar problem tanımlama, çerçeveleme, sunum ve sonuçtur. Problem tanımlama aşaması, sorunların ne olduğunu ve nasıl çerçeveleneceğini belirleme sürecidir. Çerçevelemede ise, mesajın ana hatları ve içeriği belirlenmektedir. Sunum aşamasında, mesajın hedef kitleye nasıl sunulacağına, sonuç aşamasında ise, mesajın yürütülmesi ve sürdürülmesine karar verilmektedir.

Haberlerdeki inşa sürecinin bir ürünü olan medya çerçeveleri, ayrıca McQuail tarafından referans, bağlam, konu, içerik ve bakış açısı kavramlarıyla da yakından ilişkilendirilmektedir. Referans, haberde kullanılan kaynakları ve güvenilirliği belirlemektedir. Haber çerçeveleri, belirli bir kaynağın belirli bir bakış açısını seçerek bir şekilde sunulabilir. Bağlam, haberin sunulduğu zaman, yer ve sosyal koşulları ifade etmektedir. Haber çerçeveleri, haberin bağlamasını vurgulayarak saklamayı kolaylaştırabilir. Konu, haberin ana konusunu ifade etmektedir. Haber çerçeveleri, haberin konusuna göre şekillendirilebilir ve yorumlanmaya yönelik belirli bir bakış açısı sunabilir. İçerik, haberin hangi bilgilerinden yoksun olduğunu ifade etmektedir. Haber çerçeveleri, haber içeriğiyle ilgili belirli bir bakış açısı sunarak farklı yorumlanabilir. Bakış açısı ise, haberin yorumlanmasında kullanılan belirli bir perspektifi ifade etmektedir. Özetle, gazetecilikte bir haber oluşturulurken hangi haberin seçileceği, haberin değeri göz önünde bulundurularak, belli başlı bazı referans çerçeveleriyle, diğer

başka benzer olaylarla ilişkilendirilerek, belli standart ve ölçüler dahilinde, belli izleyicinin zihnindeki çerçevelerle karşılaştırılarak belirli bir bakış açısıyla sunulmaktadır (Karabıyık, 2016, s. 20-21).

Korkmaz'a göre medyanın belirli çerçeveler kullanmasında ülkenin ulusal güvenliği, kaynakla ilişkiler, medya kuruluşunun sahiplik yapısı, siyaset ve sermaye kesimiyle olan ilişkiler, hedef kitlenin yapısı ve beklentisi, gazetecilerin kendi dünya görüşü, gelecekle ilgili beklentileri gibi dinamikler önmeli rol oynamaktadır (Korkmaz, 2015, s. 110). Gazetecilerin değerleri ve rol algıları gibi özellikleri hakkında birçok bilgiye sahip olunmasına rağmen, bu özelliklerin gazetecilerin ürettikleri gerçek haber kapsamına nasıl çevrildiğini araştırmak zordur. Bununla birlikte, son zamanlarda Irak savaşı ve terörle savaşın kapsamı bağlamında, bireysel gazetecilere odaklanan birkaç çalışma vardır. Bu çalışmalar, ABD gazetecilerinin hükümet yetkililerinin kullandığı çerçeveleri çok kolay bir şekilde benimsediğini açıkça eleştirmektedir. Ayrıca, farklı perspektiflerden, araştırmalar yapısal faktörlerin gazetecilerin eylemlerini ciddi şekilde sınırlandırdığını öne sürmektedir. Eleştirel yaklaşımla ilgili erken çalışmalar, piyasa baskıları, haber örgütünün organizasyonel talepleri, politik çevre ve haber rutinlerinin politik meselelerin ve aktörlerin kapsamı üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu göstermektedir (Vliegthart, 2012, s. 941). Fakat tüm çerçevelerin medeyaya bağlı olarak gazeteciler tarafından oluşturulduğunu düşünmek doğru olmaz. Haber çerçevelerinin kullanımının her zaman kasıtlı veya bilinçli olmadığını ve gazetecilerin çerçeve seçimlerinin altında yatan önyargıların ve varsayımların her zaman farkında olmayabileceklerini belirtmek gerekmektedir. Entman bundan dolayı olayların oluşumunda rol oynayan etkileri özetlemek için matamatiksel bir formül ortaya koymuştur:

$$NS = F + S_{WH} \times (B_E + B_M + B_I) - (S_O \times ((B_E + B_M + B_I) + E))$$

Burada NS = belirli bir haber ögesinin eğimi; F = algılanan gerçekler; S_{WH} = haber yönetiminde yöneticilerin yeteneği; S_O = muhalefet partisi haber yöneticilerinin becerisi; B_E = siyasi oyunun değerlendirilmesinden kaynaklanan karar yanlılıkları; B_M = piyasa rekabetinden kaynaklanan önyargılar; B_I = kişisel nedenlerden kaynaklanan karar yanlılıkları, ideoloji ve E = olay bağlamı ve diğer varyasyon kaynakları (Entman, 2007, s. 167) olarak ifade edilmektedir. Formülde gösterildiği gibi haberin eğiminde ve ayrıca

haber oluşturmak için kullanılacak çerçevenin seçiminde gazetecinin ideolojisine uygun olarak seçtiği ileti önemli rol oynamaktadır. Haber medyasının enformasyon politikası, kültür, üretim rutinleri vb. baskılar çerçevelenmeleri etkileyen aktörler arasında yer almaktadır. Olayların/olguların farklı şekillerde yorumlanması ile yaratılan medya çerçeveleri alıcıların düşünme biçimlerini etkilemektedir. Araştırmacılar, bu denklemi kullanarak, farklı medya kuruluşları, zaman dilimleri ve sorunlar genelinde haberlerin çerçevelemesini analiz edebilmekte ve karşılaştırma yapabilmektedirler. Denklem, haber kapsamındaki kalıpları ve eğilimleri belirlemeye yardımcı olmaktadır.

Haber metinlerinde çerçeveleme üzerine çalışan Pan ve Kosicki, haber söyleminin önemini haber hikayeleri üzerinden vurgulamaktadır. Bu araştırmacılara göre gazeteciler, haberi bilinçli veya bilinçsiz şekilde çerçevelemektedirler. Haber hikayelerinde amaçlanan bir anlamın olması, izleyicilerin bakış açılarını yönlendirebileceği şeklinde de açıklanmaktadır. Araştırmacılar, haber söylemindeki çerçeveleme araçlarını dört yapısal boyutta incelemişlerdir. Bu yapısal boyutların birincisi sözdizimsel yapılar oluşturmaktadır. Sözdizimsel yapılar, haberin içeriğini oluşturan hikayenin gerçeklik olarak sunulmasını sağlamaktadır ve haber hikayesi ile egemen bakış açısı arasında bir bağlantı kurulmasına yardımcı olmaktadır. Senaryo yapıları olarak adlandırılan ikinci boyutta, haberin senaryo ile benzerlikleri vurgulanmaktadır. Haber metni, senaryo gibi bir giriş, gelişme bölümü ve sonuç içermektedir. Haber hikayesi, okuyucuların/izleyicilerin duygularına hitap eden dramatize edilmiş ve kişiselleştirilmiş bir nitelik taşımaktadır. Üçüncü boyut ise tematik yapılar olarak adlandırılmaktadır. Bazı haberler sözde oluşmaktadır ve bu tür haberlerde, gazetecinin gözlem sonuçları, kaynakların haberin konusu hakkındaki ifadeleri ve örnek olaylar kullanılarak tutarlı bir çıkarım yapmaya çalışılmaktadır. Dördüncü boyutu ise retorik yapılar oluşturmaktadır. Retorik yapılar, haberin sunumunda kullanılan dilin tonu, vurguları, söylem biçimi, kelimelerin seçimi gibi unsurları içermektedir. Bu unsurlar, haberin okuyucular/izleyiciler üzerindeki etkisini artırmak ve haberin meşruiyetini sağlamak için kullanılmaktadır. Örneğin, haberde kullanılan olumsuz kelimeler, okuyucunun habere daha fazla tepki vermesini sağlayabilir. Benzer şekilde, haberde kullanılan resimler ve grafikler de retorik yapılar olarak değerlendirilebilir. Bu yapılar, haberin okuyucular/izleyiciler üzerindeki etkisini artırmak için kullanılmaktadır ve gazetecilerin haberlerini çerçevelemelerinde önemli bir rol oynamaktadır (Pan ve Kosicki, 1993, s. 59-62).

Çerçeveleme kuramı ile ilgili araştırma yapan bilim insanları haber çerçevelerini tanımlamakla birlikte onların etkileri üzerine de düşünceleri sürmüştür. Bu bağlamda Dietram Scheufele haber çerçevelerinin etkilerini “aktivasyon”, “dönüşüm”, “oluşturma” ve “tutum” olarak dört gruba ayırmaktadır. Mevcut haber çerçevelerinin harekete geçirilmesi aktivasyon olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, bir kişi belirli bir siyasi adaya karşı halihazırda olumsuz tutumlara sahipse, bu adayı olumsuz bir şekilde çerçeveleyen bir haber, bu olumsuz tutumları harekete geçirebilir. Haber çerçeveleri, yeni bilgiler veya bakış açıları sunarak mevcut tutum ve inançları da dönüştürebilir. Örneğin, belirli bir konu hakkında yeni kanıtlar sunan bir haber, kişinin daha önce sahip olduğu inançlarını değiştirebilir. Haber çerçeveleri, bilgileri belirli bir şekilde sunarak izleyicilerde tutum ve inançlar da oluşturabilir. Örneğin, belirli bir konuyu sürekli olarak bir tehdit olarak çerçeveleyen bir haber, izleyicilerde bu konuya yönelik olumsuz tutumlar oluşturabilir. Son olarak, haber çerçeveleri izleyicilerdeki mevcut tutum ve inançları güçlendirebilir. Örneğin, belirli bir konuyu bireyin mevcut inançlarıyla uyumlu bir şekilde çerçeveleyen bir haber, bu inançları güçlendirebilir (Özdemir, 2022, s. 31).

Lecheler ve deVresse ise, yaptıkları çalışmada haber çerçevelemesinin bireyler üzerindeki konu yorumlama, bilişsel, tutumsal, duygusal ve davranışsal olarak beş etkisine değinmektedirler. Şöyle ki, haber çerçeveleme, belirli yönleri vurgulayarak ve diğerlerini küçümseyerek bireylerin belirli bir konuyu veya olayı nasıl yorumlayacağını şekillendirebilir. Bu da bireylerin belirli bir sorunun nedenlerini, sonuçlarını ve olası çözümlerini nasıl anladıklarını etkileyebilir. Haber çerçeveleme aynı zamanda dikkat, hafıza ve anlama gibi bilişsel süreçleri de etkileyebilir. Örneğin, özellikle göze çarpan veya duygu yüklü bir haber çerçevesi, bireyler için daha fazla dikkat çekebilir ve daha akılda kalıcı olabilir. Haber çerçeveleme, bireylerin belirli bir konu veya olaya karşı tutumlarını da şekillendirebilir. Örneğin, iklim değişikliğini acil bir sorun olarak gösteren bir haber çerçevesi, bireylerin emisyonları azaltmayı amaçlayan politikalara karşı daha olumlu tutumlara sahip olmalarını sağlayabilir. Haber çerçeveleme, bir hikayenin veya konunun belirli yönlerini vurgulayarak bireylerin duygusal tepkilerini de ortaya çıkarabilir. Örneğin, bir doğal afetin insan üzerindeki etkisini vurgulayan bir haber, izleyicilerde daha duygusal tepkiler uyandırabilir. Son olarak, haber çerçeveleme, bireylerin belirli bir konu veya olaya karşı davranışsal tepkilerini etkileyebilir. Örneğin, belirli bir konuda harekete geçmenin önemine vurgu yapan bir haber çerçevesi, bireyleri

bir dilekçe imzalama ya da seçilmiş temsilcileriyle iletişime geçme gibi davranışlarda bulunmaya yöneltebilir (Lecheler ve de Vreese, 2019, s. 35-41).

Haber çerçevelerinin bireylerin davranışları üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik McQuail ve arkadaşları tarafından da çalışmalar yürütülmüştür. Britanya'da 1992 genel seçimleri sırasında yapılan bir çalışmada seçimlere ilişkin haberlerin çerçeveleme şeklinin seçmenlerin oy tercihlerini önemli ölçüde etkilediği belirlenmiştir (McQuail vd., 2014).

2.5. Medya (Haber) Çerçeveleri Türleri

2.5.1. Konuya ilişkin (biçimsel) çerçeveler

Konuya ilişkin haber çerçeveleri Iyengar tarafından epizodik ve tematik olarak iki gruba ayrılmaktadır. Epizodik çerçeveler belirli olaylara, bireylere veya konulara odaklanmakta ve sorunları dar ve yerel bir şekilde sunma eğilimi göstermektedir. Epizodik çerçeveler genellikle, bir olayın duygusal veya dramatik yönlerini vurgulayan, insanları ilgilendiren hikayeleri veya kişisel anlatıları içermektedir. Tematik çerçeveler ise daha geniş ve daha soyuttur ve altta yatan konulara, eğilimlere veya kalıplara odaklanmaktadır. Tematik çerçeveler daha analitik ve yorumlayıcı olma eğilimindedir ve bir konunun daha geniş bir bağlamını ve daha derin bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için tasarlanmaktadır. Genel anlamda medya epizodik çerçeveleme yaparak her hangi tek bir örnek veya olay üzerinden insanlara prototipleri hatırlatmakta, tematik çerçevelemede ise bir konuyu daha soyut kavramlarla ele almaktadır. Örneğin, işsizlikle ilgili bir medya ürünüde epizodik çerçeveleme bir kişiye odaklanırken, tematik çerçeveler daha geniş açıdan işsizlik sorununa veya gerekli değişimlere odaklanmaktadır. Daha çok tartışma konuları ve siyaset üzerinde duran tematik çerçeveler olayları kendi bağlamları içine yerleştirmektedir. Epizodik çerçeveler ise genel olarak haber söylemlerinde yaygın olarak görülmekte ve olay ve insanları öne çıkararak konuları kendi geniş bağlamlarından ayırmaktadır. Bağlamlarından uzaklaştırılan haberler kişiselleştirilmektedir. Böylelikle, kişi haberin ana kaynağı olarak baz alınarak haber onunun prespektifinden sunulmaktadır. Her hangi bir sorun veya onun çözülmesinde epizodik çerçevelemede tek bir kişi sorumlu olarak görülürken, tematik çerçevelemede toplum görülmektedir (Özarlan, 2007, s. 60; Karabıyık, 2016, s. 35-36). Haber kuruluşları, haberlerinde hem epizodik hem de tematik çerçeveler kullanarak, izleyicilerine haber yaptıkları konu ve olaylar hakkında çok yönlü ve çok boyutlu bir anlayış sağlamaya çalışmaktadırlar.

2.5.2. İçeriğe ilişkin (tür) çerçeveler

“Tür çerçeveleri” veya “yapısal konular” da olarak adlandırılan içeriğe ilişkin çerçeveler Valkenburg, Semetko ve De Vreese tarafından “sorumluluğun atfedilmesi”, “atıŐma”, “insani ilgi”, “ahlakilik” ve “ekonomik sonuçlar” olarak 5 gruba ayrılmaktadır. Sorumluluğun atfedilmesi çerçevesi her hangi bir meselenin veya sorunun mevcutluğunu ve özömsüzlüğünü hükümete, bireye veya bir gruba yüklerken, çatışma çerçeveleri ilgi çekmek amacıyla farklı gruplar, kurumlar veya bireyler arasındaki çatışmaya yönelmektedir. Dikkat çekmek için kullanılan bir diğer çerçeve de insani ilgi çerçevesidir. Bu çerçeve aracılığıyla insana dair duygusal hikayeler öne çıkarılarak izleyici üzerinde etki yaratılmaya çalışılmaktadır. Ahlakilik çerçevesi ise konu veya sorunun ahlaki prensipler veya dini inançlar bağlamında değerlendirildiği bir çerçeve sunmaktadır. Nihayet sonuncu, beŐinci ekonomik sonuçlar çerçevesi olayların veya konunun doğurabileceği maddi yarar veya zarar bakımından anlatılmasını ifade etmektedir (Özarıan, 2007, s. 62-63). Bu çerçeveler, haber kuruluşunun bağlamına ve hedeflerine bağlı olarak tek tek veya kombinasyon halinde kullanılmaktadır.

2.5.3. İzleyici (Birey) Çerçeveleri

Önceden de belirtildiğimiz gibi başta kültürel olmak üzere bir çok etkenlerden dolayı çerçevelemenin bireyler üzerindeki etkileri aynı olmamaktadır. Ayrıca Bennett'e göre, haberler bireysel düşünüşü Şekillendirmekte ve insanlar bilgiyi kendi Őahsi düşüncelerine yaratıcı bir Şekilde dahil etmektedirler. Ona göre, medyadan aldıkları enformasyonu kendilerince basitleŐtiren ve anlamlandıran insanlar onu bir takım işlemlerden geçirmektedir. Bu işlemlerde onların Őahsi çıkarları, arkadaŐ çevresinin etkisi ve toplum modeli önemli rol oynamaktadır (Karabıyık, 2016, s. 22-24).

Bennett izleyici çerçevelerini, haber içeriğinin üretilmesinde ve tüketilmesinde önemli bir faktör olarak değerlendirmektedir. Ona göre, medya kuruluşları izleyici çerçevelerinin öneminin farkındadır ve bunları belirli konuları ele alırken yönlendirmek için kullanmaktadır. Örneğin, bir medya kuruluşu, izleyicilerinin özellikle suç veya göç konusunda endiŐeli olduğuna inanıyorsa, bu konulara ilişkin haberini bu endiŐelere hitap edecek Şekilde çerevelendirmektedir. Aynı zamanda Bennett, izleyici çerçevelerinin statik veya sabit olmadığına da dikkat çekmektedir. Onun düşünçesine göre, izleyici çerçeveleri bireylerin tükettiği medya içeriği tarafından etkilenmekte ve Őekillendirilmektedir. Bireyler yeni bilgilere ve bakış alarına maruz kaldıkça,

çerçeveleri değişmekte ve bu da haber içeriğini yeni şekillerde yorumlamalarına yol açmaktadır (Bennet, 2012, s. 29).

Birey hafızasının bilişsel bir temsili olan izleyici çerçeveleri haberin konusunda, türlerinde, deneysel manipülasyonda vb. bir çok şekilde karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle, izleyici çerçevelerinin medyanın sunduklarının kişinin değerleri, inançları, bilgisi, söylemleri, siyasal normları ve yapısal konumu ile birleşiminin bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. İzleyici çerçeveleri medya çerçeveleri ile uyumlu olabileceği gibi, bunun tam tersi de mümkündür. Bu zaman izleyicinin zihninde bilişsel bir çelişki yaranmaktadır. Bu çelişkinin ortadan kaldırılması veya hafifletilmesi için ise birey ya kendi mevcut değer, beklenti ve tutumlarını yeğlemekte, ya buna neden olan medya mesajlarını bilerekten atlamakta, ya da çelişkiye neden olan mesajları olduğu gibi kabul ederek kendi mevcut değer, beklenti ve tutumlarından vazgeçmektedir (Özarşlan, 2007, s. 57-58). Ghanem ve Reeves'e (2010) göre, izleyici çerçeveleri medya çerçeveleriyle uyumlu hale geldiklerinde haberler daha kolay anlaşılakta ve kabul edilmektedir.

2.6. Çerçeveleme Etkileri

Çerçeveleme etkilerinden bahsetmeden önce onların hepsinin eşit olmadığını, ikna edici gücünü kapsayacak şekilde zayıf ve güçlü çerçevelerin olduğu belirtilmek gerekmektedir. Haber çerçeveleme bağlamında, zayıf ve güçlü çerçeveler, belirli bir çerçevenin bireyin bir haber öyküsünü yorumlamasını ve anlamasını ne ölçüde şekillendirebildiğini ifade etmektedir. Zayıf ve güçlü çerçevelerin bazı özellikleri şunlardır:

Zayıf Çerçeveler:

- Bir kişinin bir haber öyküsünü yorumlaması üzerinde sınırlı etkiye sahiptir;
- Rakip çerçevelerle kolayca değiştirilebilir;
- Genellikle yüzeyseldir ve derinliği yoktur;
- Önceden var olan güçlü inançlara veya değerlere sahip kişiler tarafından reddedilebilir veya göz ardı edilebilir;
- Kısa ömürlü olma olasılığı daha yüksektir ve bireyin tutumları veya davranışları üzerinde kalıcı etkileri olmayabilir.

Güçlü Çerçeveler:

- Bir kişinin bir haber öyküsünü yorumlaması üzerinde önemli bir etkiye sahiptir;
- Bir bireyin bir konu hakkındaki anlayışını zaman içinde şekillendirebilir;
- Genellikle birden çok kaynak veya anlatı tarafından desteklenir;
- Çerçeveyle uyumlu önceden var olan inançlara veya değerlere sahip bireyler tarafından benimsenme olasılığı daha yüksektir;
- Bireyin tutumları veya davranışları üzerinde kalıcı etkilere sahip olma olasılığı daha yüksektir.

Genel olarak, bir haber çerçevesinin gücü, kaynağın güvenilirliği, konuya ayrılan medya ilgisinin düzeyi ve çerçevenin bireyin önceden var olan inançları ve değerleri ile ne ölçüde yankın olması gibi bir dizi faktörle ilişkilidir. Fakat bu gücü ölçmek çok zor olmaktadır. Algı anketleri ve öznel ölçekler bu gücü ölçmek için en yaygın olarak kullanılan araçlardır. Bir çerçevenin gücü sıklık, frekans, erişilebilirlik, tekrar gibi çeşitli faktörlerle ilişkilendirilmektedir. Sıklık bir medya kuruluşunun bir çerçeveyi kaç kez tekrarlandığı olarak tanımlanmaktadır. Frekansın büyüklüğü ise kuvvetin büyüklüğünü göstermektedir. Erişilebilirlik ve tekrar ise bir biriyle güçlü şekilde örtüşmektedir. Çünkü bir mesajın erişilebilirliği tekrarlarla artmaktadır. Bir çerçevenin gücüyle ilgili diğer bir faktör de çerçevenin konuya alaka düzeyidir. Konuyla bağlantısı daha çok olan çerçeveler daha fazla etkiye sahip olmaktadır (Chong ve Druckman, 2007, s. 114-116).

Chong ve Druckman güçlü çerçevelerin üç özelliğe sahip olması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bunlar; kullanılabilirlik, erişilebilirlik ve uygunluktur. Bu üç özelliğin bir çerçevenin gücünü nasıl arttırdığını göstermek için, Druckman ve Chong halka açık casino finansmanı ile ilgili çerçeveler hakkında bir çalışma gerçekleştirmiştir. Druckman, öncelikle gücü ön test ederek, farklı çerçevelerin etkililiğini değerlendirmeleri için bireylerden puan vermelerini istemiştir. Bireyler, casino için ekonomik güvenliği vurgulayan ve sosyal düzene dikkat çeken çerçeveleri, sırasıyla casino karşıtı ve destekleyen güçlü çerçeveler olarak görmüşlerdir. Bununla birlikte, katılımcılar, kumarın ahlakiliği ve eğlencesi gibi çerçeveleri güçsüz olarak değerlendirmişlerdir ve dolayısıyla zayıf çerçeveleri oluşturmuşlardır. Çalışmanın deneysel bölümünde, Druckman bu çerçevelerin çeşitli kombinasyonlarına farklı denek gruplarını rastgele atamıştır. Güçlü çerçevelerin yalnız hareket etmesinin insanların görüşlerini değiştirdiğini, zayıf çerçevelerin ise yalnız hareket etmediğini ve en önemlisi birlikte sunulduğunda sadece güçlü çerçevelerin görüşleri etkilediğini bulmuştur (Chong ve Druckman, 2007, s. 639-

640). Bu örnekte, güçlü bir ekonomik çerçeve ile karşılaşan katılımcılar, zıt yönde işaret eden zayıf çerçeveleri aldıklarında bile, kumarhaneyi destekleme olasılıklarının %41 daha yüksek olduğunu göstermiştir (hiçbir çerçeve almayan kontrol grubuna göre). Bu bulgular, bazı çerçevelerin soruna uygunluğundan dolayı daha etkili olduğunu öne sürmektedir.

Güçlü çerçeveler, halkın korkuları ve önyargıları üzerine kurulu abartılar ve tamamen yalanlar etrafında oluşturulmaktadır. Güçlü çerçeveler, semboller, onaylar ve partizanlık ve ideolojiye bağlantılar üzerinde oturtulmakta ve politika içeriği hakkında doğrudan bilgi yerine heuristikler aracılığıyla insanların görüşlerini şekillendirmede etkili olmaktadır. Gerçekten de, politik tartışmalardaki argümanların gücü ve adil ve ilgili olup olmadıkları ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Anayasal çerçevelerin, Yüksek Mahkeme kararlarını çağrıştıran çerçevelerin bireysel tutumlar üzerinde orantısız bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ancak ırkçılık, yabancı düşmanlığı, ideolojik aşırılık ve diğer daha az değerli değerler etrafında toplamak için tasarlanmış çerçevelerin başarılı bir şekilde kullanıldığı ile ilgili de sayısız örnekler vardır (Lipset ve Raab 1970; Williamson 1986).

Bir kişi tarafından bilginin sunum biçiminin okuyucunun algısını etkilediği bir çarpıtma olarak nitelendirilen çerçeveleme etkisi, karar verme sürecinde en büyük önyargılardan biri olarak kanıtlanmıştır. Yapılan araştırmalar, özellikle maddi ve sağlık gibi konulardaki çerçevelerin insanların kararlarının şekillendirilmesinde önemli ölçüde bir role sahip olduğunu göstermektedir (Demir, 2010, s. 176).

Bir çerçeveleme etkisinin ortaya çıkması için, bir değerlendirme sürecindeki belirli bir konunun hafızada saklanması gerekmektedir. Örneğin, bir birey özgür konuşma kavramını anlayamazsa, özgür konuşma bir mevcut konu değildir ve birey özgür konuşma çerçevesinden etkilenmez. Mevcut olmanın yanı sıra, değerlendirme erişilebilir olmalıdır, yani etkinleşme potansiyeli, uzun vadeli bellekten geri alınan değerlendirmelerin bir eşiğini aşmalıdır. Erişilebilirliği artmanın bir yolu, değerlendirmeyi vurgulayan bir iletişim çerçevesine düzenli veya yakın zamanda maruz kalmaktır. Değerlendirmeler, pasif veya bilinçsiz bir süreç aracılığıyla erişilebilir hale gelmektedir. Bazı durumlarda, bireyler bilinçli bir düşünceye kapılmadan mevcut ve erişilebilir değerlendirmelerine dayanarak görüşlerini oluştururlar. Diğer zamanlarda, birey, erişilebilir değerlendirmelerin uygulanabilirliğini bilinçli olarak değerlendirecektir (yani, erişilebilirlik etki için yeterli bir koşul olmayacaktır). Bir iletişim çerçevesinin algılanan uygulanabilirliği ve dolayısıyla bir bireyin görüşünü etkileme olasılığı, gücü veya ilgisi

algılama ile artmaktadır (Eagly ve Chaiken 1993, s. 330). Kısaca özetlemek gerekirse, insanlar görüşlerini bellekte depolanan mevcut inançlar kümesinden çıkarmaktadırlar. Ancak herhangi bir anda sadece bazı inançlar erişilebilirdir. Erişilebilir inançlar arasından, konuyla ilgili olarak uygun veya uygulanabilir olduğu düşünülenler seçilmektedir. Çerçeveleme de, yeni inançların bir konu hakkında mevcut hale getirilmesi, bazı mevcut inançların erişilebilir hale getirilmesi veya inançların insanların değerlendirmelerinde “güçlü” veya uygulanabilir hale getirilmesi yoluyla çalışmaktadır.

Çerçeveleme teorisi genel olarak değerlendirildiğinde matematiksel olarak aynı şeyi ifade eden olguların bireyler tarafından pozitif çerçeveleme seçeneğinde daha çok tercih edildiğini söylemek mümkündür. Bu durumu Kahneman ve Tversky Beklenti Teorisi ile açıklamaktadır. Bu teoriye göre, insanların kararlarını ne kadar kazanabilecekleri ya da kaybedebilecekleri gibi sonuçların yanı sıra, bunların gerçekleşme olasılıkları da etkilemektedir. Bu bağlamda, insanlar sadece sonuçların değil, aynı zamanda elde edilen sonuçların gerçekleşmelerinin de bir arada ele alındığı bir karar verme sürecinden geçmektedirler. Beklenti Teorisi'ne göre, bir karar verme sürecinde kişi her bir sonucun tahmini ve sonuç değerini hesaplayarak beklenen değerleri belirler. Beklenen değer, olasılıkların değerleriyle çarpılarak sonuçların toplamının bulunmasıyla bulunur. Örneğin, bir kişi bir yarışmaya katılarak ya 100 TL kazanabileceğini ya da hiçbir şey kazanamayacağını bilsin. Bu durumda, kazanma olasılığı %50 olan bir diğer seçenek olan 50 TL kazanma seçeneğine sahip olsun. Beklenti Teorisi'ne göre, 100 TL kazanma umudun beklenen değeri $(0,5 \times 100) + (0,5 \times 0) = 50$ TL iken, 50 TL kazanma olasılığının beklenen değeri $(0,5 \times 50) + (0,5 \times 0) = 25$ TL olacaktır. Bu durumda, kişi 100 TL kazanma olasılığını tercih edecektir. Beklenti Teorisi aynı zamanda risk alma davranışını da korumak için kullanılmaktadır. Teori, insanların risk alma boyutlarının, değerlerin büyüklükleri ve olasılıkların belirsizliği ile bağlantılı olduğunu öne sürmektedir. Buna göre, insanlar yüksek riskli kazançları düşük riskli kayıplara tercih etmektedirler. Genel olarak teori kapsamında değerlendirdiğimizde Kahneman ve Tversky riskli durumlarda rasyonel karar veremeyen kişilerin kararları üzerinde problemin sunuş biçiminin (çerçevelerin) önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir (Yiğit, Topçu ve Bayar, 2020, s. 4380).

Aynı zamanda, Sniderman ve Theriault'a göre, birçok siyasi bağlamda insanlar, geleneksel bir çerçeveleme deneyinde olduğu gibi bir konunun ya da sorunun sadece bir çerçevesine maruz kalmamakta, aksine rekabet eden çerçevelere maruz kalmaktadırlar.

Onlara göre, insanlar farklı görüşlerle karşılaştıklarında değerleri veya prensipleriyle tutarlı olan alternatifi seçmektedirler (Sniderman ve Theriault 2004, s. 147). Sniderman ve Theriault yaptıkları çalışmada nefret grubu mitingine destek verme konusuna odaklanarak, bireyleri özgür konuşma çerçevesine, kamu güvenliği çerçevesine veya her iki çerçeveye (yani birbiriyle rekabet halinde olan) rasgele maruz bırakırlar. Beklendiği gibi, yalnızca bir özgür konuşma çerçevesine veya yalnızca bir kamu güvenliği çerçevesine maruz kalan bireylerin fikirleri zıt yönlerde doğru itilir (örneğin, özgür konuşma alanları miting hakkını desteklerken kamu güvenliği alanları karşı çıkar). Ancak, incelenen grup, her iki çerçeveye de maruz kalan bireyler, her ikisi de bireylerin önceden sahip olduğu değerlere dayandığı için herhangi bir yönde etkilenmemiştir. Ancak Chong ve Druckman'a göre bu sonuçlar sadece özgürlük ile toplumsal düzen gibi temel değer boyutları tarafından belirlenen bireysel tercihler için geçerli olmaktadır. Onlara göre, rekabetçi bağlamlarda rekabet eden çerçevelerin birbirlerini iptal edip var olan değerleri pekiştirdiğini mi, insanları çelişkili yönlerde mi ittiğini yoksa rekabet eden alternatiflerin uygulanabilirliğinin daha dikkatli bir şekilde değerlendirilmesine mi yol açtığını öğrenmek için daha fazla çalışma yapmak gerekmektedir. Chong ve Druckman kendilerinin yaptıkları deneysel analizde ise, rekabetçi bağlamlarda bireysel tercihlerin önceden belirlenmiş değerler ve rekabet eden çerçevelerin göreceli gücüne bağlı olduğunu bulmuşlardır. Onların elde ettikleri sonuçlar rekabetçi bağlamlarda karşıt çerçevenin gücünün, çerçevelerin uyumlu olduğu değerlerden uzaklaştırdığı mesafeyi belirlediğini göstermektedir. Eğer çerçeveler iptal edilirse, o zaman uyumlu bir çerçeve alan bireyler, rekabetçi çerçevenin güçlü veya zayıf olmasına bakılmaksızın aynı derecede bu çerçeveye katılmaktadırlar (Chong ve Druckman, 2007, s.100-114).

Çerçevelemenin izleyiciler üzerinde etkili olması için kullanılan bazı teknikler vardır. Çerçeveleme teknikleri, izleyicilerin belirli bir konu hakkında düşünce ve duygularını etkilemek için kullanılan çeşitli stratejilerdir. Bu teknikler arasında öne çıkarma, yorumlama, seçme, vurgulama ve dışta bırakma gibi farklı yaklaşımlar yer almaktadır. Öne çıkarma, bir konuda belirli bir noktanın öne çıkarılmasıdır. Örneğin, bir haber bülteninde bir şirketin karının artması vurgulanabilir, ancak şirketin çalışanlarının iş koşulları ya da ürünlerin kalitesi hakkında bilgi verilmez. Bu şekilde, izleyiciyi şirketin karlılığına odaklanmaya teşvik ederek, diğer önemli konulara dikkat çekilmesi engellenir. Yorumlama, bir olayın anlamını ve önemini belirli bir yönde yorumlamak anlamına gelir. Örneğin, bir siyasi liderin bir konuda yaptığı açıklama, olumlu bir şekilde

yorumlanarak desteklenebilir ya da olumsuz bir şekilde yorumlanarak eleştirilebilir. Bu, izleyicilerin lider hakkında belirli bir görüşe sahip olmalarını sağlar. Seçme, bir konuda belirli bir perspektifi ya da bakış açısını seçmektir. Örneğin, bir haber bülteninde bir konu hakkında sadece bir kaynağın görüşlerine yer verilerek, diğer görüşlerin ya da bakış açılarının görmezden gelinmesiyle bu teknik kullanılmaktadır. Bu şekilde, izleyicilerin belirli bir konuda sınırlı bir perspektife sahip olmaları sağlanır. Vurgulama, bir konuda belirli bir detayın ya da noktanın önemini vurgulamaktır. Örneğin, bir haber bülteninde bir olayın detaylarından ziyade, olayın etkisi ve sonuçları üzerinde durulabilir. Bu, izleyicilerin olayın önemini daha iyi anlamalarına yardımcı olmaktadır. Dışta bırakma ise, belirli bir konuda önemli olan bilgi veya görüşleri dışarıda bırakarak, konunun belli bir perspektiften ele alınmasını sağlar. Bu teknik, belirli bir görüşün öne çıkarılması veya diğer görüşlerin yok sayılması yoluyla etki yaratır. Örneğin, bir haberde sadece bir siyasi partinin görüşleri yer alarak diğer partilerin görüşleri dışlanırsa, bu durum okuyucuların sadece tek bir perspektiften olayları değerlendirmesine neden olabilir. Böylece okuyucuların düşünceleri sınırlanır ve belirli bir yöne yönlendirilir (Entman, 1993; Scheufele, 1999).

Busby ve arkadaşlarının görüşlerine göre, çerçevelerin etkili olması sadece güçlerine değil, aynı zamanda çeşitli bireysel ve bağlamsal değişkenlere de bağlıdır. Önceden tutulan tutumlar, ipuçları, düşünme süreci (sosyal ağlar), medya seçimi ve zaman gibi beş faktör üzerindeki araştırmalar, çerçevelerin etkilerini belirleyen koşulları açıklamaktadır. İlk olarak, çerçevelerin etkisi, bireylerin önceden sahip oldukları tutumların gücüne (yani, önceden var olan tutum) bağlıdır. Bireyin önceden sahip olduğu tutum ne kadar güçlüyse, çerçeveden o kadar az etkilenecektir. İkinci olarak, bireylerin görüşlerini oluşturmak için ipuçları kullandıklarında çerçeveleme etkileri daha az olasıdır. Bir ipucu, daha ayrıntılı bilgiye dayanmadan bireylere çıkarımlar yapmalarını sağlayan bilgi olarak değerlendirilmektedir. Basit bir ipuçuna (örneğin, bir onaylamaya) güvenmek, bazen çerçeveyi etkisiz hale getirerek işe yaramaz hale getirebilir. Üçüncü olarak, çerçeveleme etkileri sosyal ağlara (örneğin, kişilerarası tartışmalar) bağlı olarak değişmektedir. Özellikle, sosyal ağlar yeni çerçeveler sunmakta ve başka yerlerden (örneğin, elitlerden) kaynaklanan çerçevelerin etkilerini değiştirmektedir. Dördüncü olarak, çerçeveleme etkilerinin sağlamlığını etkileyen faktörlerden biri medya ortamındaki seçeneklerin derecesidir. Arceneaux ve Johnson'a göre, vatandaşlar belirli türdeki mesajlardan seçim yapabilirlerse çerçeveleme etkileri daha az olasıdır. Çünkü

birçok vatandaş, mevcut tutumlarına karşıt olan çerçevelerden kaçınmakta veya karşı çıkmaktadır, diğerleri ise siyasi olarak ilgili medyayı (örneğin, çerçeveleri) tamamen reddetmektedirler. Çerçeve etkilerini düzenleyen beşinci faktör ise, zaman ya da bireyin çerçeveyi ilk karşılaştığı zamandan ne kadar süre geçtiği ile ilgilidir. Genellikle, çerçeveleme etkisinin süresini incelemek, bir bireye bir çerçeve sunmak, hemen bir fikir kaydetmek ve daha sonra aynı fikri gelecekteki bir noktada tekrar ölçmek şeklinde yapılır. Bazı çalışmalar, ilk maruz kalındıktan sonra çerçeveleme etkilerinin genellikle zamanla azaldığını göstermektedir. Ancak, çerçeveleme etkilerinin daha uzun süre devam etme olasılığı olan koşullar da vardır. Bu faktörlerden biri, çerçevelerin tekrarlanmasıdır. Bir düşünce nin tekrarlanması veya kullanımına maruz kalma, erişilebilirliği artırmakta ve böylece devam eden çerçeveleme etkilerini teşvik etmektedir (Busby vd., 2018, s. 13-19).

Medya çerçeveleri izleyici görüşlerinin oluşmasında ve dönüşümünde üç tür etkiye sahip olmaktadır. Bunlardan ilki, etkinleştirme etkisidir. Bu medya çerçevelemesi yoluyla alıcıların mevcut şemaları etkinleştirmeye bildiğini ifade etmektedir. İkincisi, dönüştürme veya oluşturma etkisidir ki, burada da medya çerçevelerinin mevcut alıcı şemalarını dönüştürülebilmesine veya olmayan şemaların kurulabilmesine değinilmektedir. Üçüncüsü, medya çerçevelerinin izleyici tutumlarını değiştirebileceği tutumsal etkidir (Özarşlan, 2007, s. 49).

Medya çerçeveleme etkileriyle ilgili yapılan araştırmaların çoğunun izleyicilerin duygu, tutum ve kararlarındaki etkileri ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular etkilerin iki aşamalı bir süreç şeklinde işlediğini ortaya koymuştur. şöyle ki, önce bireyin bazı belli düşüncelerini harekete geçiren medya çerçeveleri, daha sonra onların tutumlarını değiştirmesinde veya oy verme kararlarının belirlenmesinde önemli etkilere sahip olmaktadır (Özarşlan, 2007, s. 54).

2.7. Çerçeveleme Etki Türleri

2.7.1. Eşitlik çerçevesi

Eşitlik çerçevesi kapsamında aynı enformasyon pozitif veya negatif kelimelerin kullanımıyla çerçevelemektedir. Bazı araştırmacıların “kelime etkisi” diye adlandırdıkları bu çerçeveleme alıcı kararları üzerinde önemli etkiye sahip olmaktadır. Haber çerçeveleme bağlamında, kelime etkisi, haber kapsamında kullanılan belirli kelime ve deyimlerin izleyicinin algılarını ve bir konu veya olay hakkındaki anlayışını şekillendirebilme biçimini ifade etmektedir. Araştırmalar, bir meseleyi veya olayı tarif

etmek için belirli kelimelerin veya deyimlerin kullanılmasının, alıcıları o mesele hakkında belirli bir şekilde düşünmeye sevk edebileceğini göstermiştir. Örneğin, ABD`de yapılan araştırmalarda bir komünistin konuşması ile ilgili sorguda bir komünistin konuşmasına “izin verilmemeli” ifadesinin kullanımı zamanı %48`lik, bir komünistin konuşması “yasaklanmalı” ifadesinin kullanımı zamanı ise %22`lik kesim durumu onaylamıştır (Kaledere, 2014, s. 37). Ayrıca kelime etkisi, belirli kelimelerin veya deyimlerin dinleyicilerde uyandırabileceği duygusal ve bilişsel tepkileri de karakterize etmektedir. Örneğin araştırmalar, haberlerde duygu yüklü bir dilin kullanılmasının izleyicilerde daha güçlü duygusal tepkiler uyandırabileceğini ve potansiyel olarak ele alınan konu veya olay hakkındaki tutumlarını ve inançlarını etkileyebileceğini göstermiştir.

Bu bağlamda Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından 1981 yılında yapılan bir araştırma en çok kullanılan örneklerdendir. Araştırmacılar deneklerden ABD`nin 600 kişiyi öldürmesi beklenen olağandışı bir Asya hastalığının patlak vermesine hazırlandığını hayal etmelerini istediler. Hastalıkla mücadele için iki alternatif program önerildi ve programların sonuçlarına ilişkin kesin tahminler şu şekilde ifade edildi: “*A Programı benimsenirse 200 kişi kurtulacaktır. B Programı kabul edilirse, üçte bir olasılıkla 600 kişi kurtulacak ve üçte iki olasılıkla hiç kimse kurtulamayacaktır. İki programdan hangisini tercih ederdiniz?*”. Bu deneyde deneklerin %72`si program A`yı, %28`i ise program B`yi seçti. Bir sonraki deneyde ise açıklanan aynı durumu tedavi etmek için aynı seçenekler sunuldu, ancak durum kurtarılan olası hayatlardan ziyade olası ölümler açısından çerçvelendi ve şöyle ifade edildi: “*C Programı benimsenirse, 400 kişi ölecektir. D Programı kabul edildiğinde ise, hiçbir insanın ölmeyeceğine dair üçte bir olasılık ve 600 kişinin öleceğine dair üçte iki olasılık vardır*”. Seçenekleri belirleyen yüzdeler, çerçeveleme ile tersine çevrildi. Böylelikle, program A %72 iken onun aynısı program C %22 oldu. Program B ise sadece %28 iken program D, yani onun aynısı %78 seçildi (Kahneman ve Tversky, 1981, s. 453-454). Buradan da görüldüğü gibi çerçeve çoğu insanın bir sorunu fark edip etmediğini ve bir sorunu nasıl anlayıp hatırladığını ve ayrıca onu nasıl değerlendirip eyleme geçmeyi seçeceğini belirlemektedir.

Araştırmanın temel sisteminden biri, insanların aynı durum hakkında farklı çerçevelerle sunulduklarında farklı kararları vermeleridir. Örneğin, bir durum olumlu bir şekilde çerçvelendiğinde insanlar risk almaya daha az yatkınken, aynı durum olumsuz bir şekilde çerçvelendiğinde risk almaya daha eğilimli hale geliyorlar. Bu kullanıcıları,

karar verme sürecindeki hataların doğasını anlamak için önemli bir rol oynamıştır. Araştırma sonuçları, Kahneman ve Tversky'nin "olasılık teorisi" adlı model geliştirmelerine yardımcı olmuştur. Bu model, kazanç ve kayıplarla ilgili olarak gösterdikleri tepkilerin, bir referans noktasının elde ettiği fayda veya kayıpların beklentilerine bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Onlara göre, ayrıca insanlar kazançlarla ilgili olarak daha duyarlıdır ve kayıplara kıyasla daha az risk almaya eğilimlidirler.

2.7.2. Vurgu çerçevesi

Bireylerin her hangi bir konu veya olayla ilgili düşüncelerinin oluşumu sürecinde bununla bağlantılı bütün bileşenlerin vurgulanması ve odağın bu vurgulara yönelmesi vurgu çerçevesini oluşturmaktadır. Örneğin, bir siyasi adayın tartışmalı bir konudaki duruşuyla ilgili bir haber, platformlarının geneline ilişkin dengeli bir görüş sunmak yerine, adayın en uç veya sıra dışı konumunu vurgulamak için çerçevelenebilir. Bu tür bir vurgu çerçevesi, izleyiciler arasında kutuplaştırıcı bir etki yaratmakta ve tartışma veya dikkat çekmek için kullanılmaktadır. Vurgu çerçevesinin başka bir örneği, haber kapsamının daha sıradan veya karmaşık unsurlardan ziyade bir hikayenin dramatik veya sansasyonel yönlerine odaklanmasıdır. Bu, altta yatan nedenler veya daha geniş bağlamdan ziyade olayın en aşırı veya şok edici yönlerine odaklanılabilen doğal afetler veya suç haberlerinde görülebilir. Bireylerin belli bir konu üzerinde odaklanmasını temel alan vurgu çerçevesi eşitlik çerçevesinden farklı olarak aynı enformasyonun farklı ifadelerle sunuşu değil, aynı amaca hizmet eden birbirleri ile ilgili farklı düşüncelere dayanmaktadır (Kaledere, 2014, s. 37). Eşitlik çerçeveleme etkileri gibi, vurgu çerçeveleme etkileri de her hangi bir konu veya sorun hakkında bireylerin belirli yönlere odaklanmasını sağlamaya çalışmaktadır (Freedman, 2000, s. 235). Örneğin, bir haberde kullanılan olumlu vurgular, insanların olaya daha olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmalarına neden olabilirken, olumsuz vurgular ise olayın daha olumsuz bir şekilde algılanmasına sebep olabilmektedir.

2.7.3. Konu çerçevesi

David Gamson tarafından geliştirilen bu çerçeveleme modeline göre, haberlerdeki konu çerçeveleri, gazetecilerin haberlerinde vurgulamayı veya önemsizleştirmeyi seçtikleri bir hikayenin belirli yönlerine veya açılara atıfta bulunmaktadır. Gamson, haber kapsamının hiçbir zaman tarafsız veya nesnel olmadığını, bunun yerine

gazetecilerin ve medya kuruluşlarının değerleri, çıkarları ve ideolojileri tarafından şekillendirildiğini savunmaktadır. Gamson`a göre, “merkezi düşünce” içeren ve birbiriyle ilişkili bir yorumlama paketinden oluşan konular bir nevi sosyal inşa uzmanı olan gazeteciler tarafından oluşturulmaktadır. Ayrıca, konu çerçeveleri, gazetecilerin ve editörlerin haber değerleri, haberin siyasi ve kültürel bağlamı ve medya kuruluşlarının ve paydaşlarının ilgi alanları ve gündemleri dahil olmak üzere bir dizi faktörden etkilenmektedir. Bireylerin yorumlama biçimini etkileyen konu çerçeveleri, aynı zamanda politik kampanyalar için avantajlı bir kaynak sağlamaktadır. Bu tür kampanyalarda kullanılan konu odaklı çerçeveler adayların uygulama yöntemleri, projeleri ve çözüm önerileri üzerinde durmaktadır (Kaledere, 2014, s. 38).

Shah ve arkadaşlarının konu çerçevesi kapsamında kullandıkları kavramlardan biri de “değer çerçeveleri”dir. Değer çerçeveleri, ideolojik veya politik inançlar, kültürel veya dini değerler ve sosyal veya ekonomik öncelikler gibi bir dizi farklı bakış açısı içermektedir. Onlara göre, halkın desteğini ve rızasını almak için siyasi aktörler arasında hangi değerlerin kullanılması ile ilgili bir savaş sürmektedir. Araştırmacılar değer çerçevelerini etik ve materyal olarak iki gruba ayırmaktadırlar. Aslında, etik ve materyal çerçeveler, birbirinden kesin bir şekilde ayrılmamaktadır. Etik çerçeveler, haklar, ahlaki yargılar ve temel insani ilkeler gibi soyut kavramlara dayanmakta, materyal çerçeveler ise pratiklik, faydacılık ve ekonomik çıkarlar gibi daha somut bir konu olarak ele alınmaktadır. Örneğin, günlük bir haberde bir suç olayı anlatılırken, etik çerçevede insan haklarına, hukuki değerlere ve ahlaki değerlere dayanarak yükün ne kadar ciddi olduğunu vurgularken, materyal çerçevede suçun ekonomik sonuçları, örneğin, suçun maddi zararlarını veya maddi kazançlarını vurgulamak insanların olayı nasıl değerlendireceğini belirlemektedir (Kaledere, 2014, s. 39).

2.8. Savaş veya Çatışmaların Çerçevenme Süreci

Günümüzde medyanın büyük bir güce sahip olduğu bir çokları tarafından onaylanan bir gerçektir. Medyanın bu özelliği aynı zamanda onun güç peşinde koşanlar için değerli bir mülk olarak görülmesine yol açmaktadır. Nitekim medya denetimini elinde bulunduranlar çeşitli olanaklara sahip olmaktadır. Erdoğan ve Alemdar (1990, s. 96) bu olanakları beş gruba ayırmaktadır:

1. Medya dikkatleri farklı bir yere yönlendirerek güç sahibi olanları kayırmaktadır;
2. Medya statüyü ve meşruiyeti sağlamaktadır;

3. Medya belli koşullarda inandırma ve seferber etmenin bir aracı olmaktadır;
4. Medya belirli bir toplulukların oluşturulmasına ve faaliyetlerini sürdürebilmesine yardımcı olmaktadır;
5. Medya psişik ödül ve doyumların sunulmasında araç olmaktadır.

Chomsky`e göre medya gerçekten de “toplumsal bir amaca” hizmet etmektedir. Fakat bu amaç James Mill`in ifade ettiği gibi develete hizmet eden “insanların zihinlerini, hükümetlerine” daha genel kapsamda söylemek gerekirse ekonomik, toplumsal ve politik düzene “erdemli bir bağlılık gösterecek şekilde eğitmektir” (Chomsky, 1993, s. 27). İdeolojiye bağımsızlık kazandıran Altusser ise, medyanın egemen iktidara olan bağımlılığı arttırma konusundaki rolüne vurgu yapmaktadır. Ona göre, kapitalist sistem yeniden ve yeniden üretilmekte ve bu üretimi sağlamak için sistem tarafından iki tip aygıt kullanılmaktadır. Kaba gücün ve şiddetin kullanıldığı hapisane, polis, mahkeme gibi kurumlar Devletin Baskı Aygıtlarını, medya ile birlikte eğitim öğretim kurumları, aile, parti, dini ibadet yerleri vb. ise Devletin İdeolojik Aygıtlarını oluşturmaktadır. Altusser`e göre, devlet bu aygıtlar aracılığıyla egemen sınıfın, yani kapitalist sömürünün işçi sınıfı üzerindeki egemenliğini güven altına almaya çalışmaktadır (Althusser, 2000, s. 23). Devletin baskı aygıtları ile ideolojik aygıtlarının aynı şey olmadıklarını özellikle vurgulayan Altusser, ideolojik aygıtların çok sayıda olduğunu ve ideolojik aygıtların baskı aygıtlarından farklı olarak çoğunlukla özel alanda yer aldığını belirtmektedir (Althusser, 2000, s. 29).

Genel olarak bakıldığında medyanın kontrol edilmesi ve yönlendirilmesi amacıyla iktidarların tarihsel süreçte farklı taktikler uyguladıkları görülmektedir. Özellikle savaşla ilgili olaylarda içerikler oluşturma ve kamuoyunu kontrollü bilgilendirme konusunda hassasiyet derecesi yükselmektedir. Nitekim, medya ile ilgili yapılan devlet destekli ilk araştırmalarda onun etkileri üzerine yoğunlaşılması tesadüfi değildir.

Propagandanın medya yansımaları kısmında da bahsederken değindiğimiz gibi İkinci Dünya Savaşı medyanın politik amaçlar için organize bir şekilde kullanılmasında kritik bir dönem olmuştur. İlk kez, savaşa dahil olan neredeyse tüm ulusların hükümetleri ve bakanlıkları, kitlesele ikna tekniklerinin en başarılı yöntemlerini takip etmek için çaba sarf etmişlerdir. Yeni teknoloji, geniş bir kitleye ulaşmak için kitlesele olarak üretilen basılı malzemelere, gazetelere ve filmlere olanak sağlarken, hükümet desteği ulusal bir itibar ve planlanmış bir çaba sağlamıştır. Örneğin, İngiliz hükümetinin Savaş Propaganda Bürosu, medyayı çeşitli faktörleri desteklemek için kullanmıştır. Savaşa girmek için

ülkedeki desteğin düşük olması hükümeti zorladığından silahlı çatışmaya destek için moralin arttırılmasına, tarafsız ülkelerin desteğinin kazanılmasına ve Alman argümanlarının çürütülmesine odaklanılmıştır (Bratic, 2008, s. 3). Chomsky'e göre ilk propaganda operasyonları ABD'de daha 1916 yılında "Zafersiz Barış" sloganıyla seçilen Woodrow Wilson hükümeti zamanındayken başlamıştır. Chomsky son derece pasif olan halkın Avrupa savaşına dahil olması için her hangi bir nedenin olmadığını vurgulamıştır. Fakat savaşa çoktan imza atan Wilson hükümeti bu yönde harekete geçmiş ve onun propaganda komisyonu 6 ay içinde halkı histerik bir savaş çığırtkanı haline dönüştürerek Almanları öldürme isteğı ile yanıp tutuşan, savaşa gidip dünyayı kurtarmaya çalışan insanlara çevirmiştir (Chomsky, 2005, s. 1-4).

Vietnam Savaşı ile birlikte medyanın savaş veya çatışmalardaki rolü bir daha gündeme gelmiştir. Vietnam Savaşı, dünya genelinde hükümetlerin savaş politikalarına uymayan sınırsız gibi görünen medyanın olası etkisini anlamalarını sağlamıştır. Hükümetler tarafından Vietnam sendromu olarak bilinen bu ders, çatışma sırasında bilgiye erişimi yönetmenin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim, artık medya, savaşın bir parçası haline gelmiştir. Bugün askeri strateji, medyayı hedeflerinden biri olarak içermektedir. Askeri operasyonlar medya planları ile birlikte yürütülmekte, medya ilişkileri profesyoneller tarafından yönetilmekte ve silahlı kuvvetler, subaylarının medya sürecini ustaca yönetme ve gazetecilerle iyi ilişkiler kurma gerekliliğinin farkında olmaları için iç eğitime yatırım yapmaktadırlar (Mercier, 2005, s. 658).

Bazı araştırmacılara göre, medya belli güç gruplarının kontrolünde olduğundan onların görüşleri doğrultusunda gerçeğı değil, gerçeğın temsilini insanlara sunmaktadır. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı zamanı Birleşik Krallık Başbakanı Lloyd George'nin bir gazeteye açıklamasında cephe hattında yaşananları kasederek "Eğer insanlar hakikaten gerçekleri bilselerdi savaş yarın sona ererdi. Ancak elbette ki, bilmeyecekler ve bilemezler" (Ertuna, 2020, s. 155) demesi bu fikri daha da kuvvetlendirmektedir. Bu da Lazarsfeld ve Merton'un Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sırasındaki medya gelişmelerine tepki olarak, "kitle medyasının iyi veya kötü amaçlarla kullanılabilir bir araç olduğú ve yeterli kontrollerin olmaması durumunda genellikle ikincisinin daha olası olduğú" iddiasını doğrular nitelikte gözükmektedir (Lazarsfeld ve Merton, 1971, s.555).

Medyada gerçeğın temsilini oluşturan önemli etkenlerden biri de çerçevelemedir. Bilgi ve kaynaklar aynı olsa bile bilgiyi farklı şekillerde çerçevelemek mümkündür. Örneğın, gerçeklerin ortaya çıkma sıralaması, isimler ve kullanılan sıfatlar, seçilen

başlıklar vb. unsurlar olayların algılanma şeklini değiştirmektedir. Savaş haberlirciliği bağlamında incelediğimizde yukarıda da belirttiğimiz, Vietnam Savaşı'nın bu konuda bir dönüm noktasını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki, savaş zamanı gazetecilerin her hangi sıkı bir sansüre maruz kalmadan çektikleri görüntüleri ABD kamuoyuna olduğu gibi sunması savaş karşıtı gösterileri alevlendirmiştir. Bu da bazı araştırmacılar tarafından ABD güçlerinin yenilgisinin başlıca nedenlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Vietnam savaşındaki yenilgisini medyanın rolüne bağlayan ABD, daha sonraki yaşanan süreçteki savaşlarda imaj ve haber kontrolü sistemlerine önem vermeye başlamıştır. Savaşın kazanılması için aynı zamanda halkın da bu savaşı kabul etmesi ve desteğinin alınması gerekliliği fark edilince medyanın haber sunumunda da çeşitli faktörler devreye girmiştir. Örneğin, Birinci Körfez Savaşı'nda havuz haberciliği uygulanarak ordu denetiminde haber toplanmış ve denetimden geçirildikten sonra yayımlanmasına izin verilmiştir (Geyik, 2021, s. 57-58). İkinci Körfez Savaşı ile birlikte ise "İliştirilmiş Gazetecilik" ("Embedded Gazeteci") kavramı ortaya çıkmıştır.

Haber çerçeveleri dünyada yaşanan savaş ve çatışmalarda medya kuruluşlarının yayım politikasına uygun şekilde farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 11 Eylül saldırısından sonra ABD'nin Afganistan'a savaş açması iki unsur üzerinde çerçevelenmiştir. Bunlardan ilki, ölümlerin zayıf olduğu ve failerin savaş alanında öldürülmesidir. Diğerisi ise bu olayı bir suç çerçevesinde benimseyerek olayın bir cinayet olduğunu ve failerin mahkemede yargılanması gerektiğini savunanların (Edy ve Patrick, 2007, s. 119) oluşturdukları çerçeveler olmuştur.

Özetle, savaşın yaşandığı dönemlerde belli bir düşüncenin medyada egemen kılınması kamuoyunun desteğinin alınması açısından kritik bir role sahip olduğundan haber çerçevelerinin belirlenmesi ve yönlendirilmesi çabasının daha da önem kazandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda haberlerdeki savaş çerçeveleri, çatışmalara, askeri eylemlere ve ilgili konulara odaklanan belirli bir medya çerçevesi türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş çerçeveleri, izleyicilerin savaş ve çatışmayla ilgili haberleri nasıl yorumladığı ve bunlara nasıl tepki verdiği üzerinde önemli bir etkiye sahip olmakta ve halkın bu konulara yönelik tutumlarını çeşitli biçimlerde şekillendirmektedir. Savaş çerçeveleri ayrıca izleyiciler üzerinde artan korku, endişe ve saldırganlık duyguları dahil olmak üzere duygusal ve psikolojik etkilere sahip olmaktadır.

Savaş çerçevelendirmesi, savaşı şekillendirmek ve kararlı algılama biçimini gizlemek için bir dizi sembol, kavram ve anlatıya dayalıdır. Savaşın çerçeveleme süreci,

siyasi liderler, medya kuruluşları, askeri liderler, sivil toplum kuruluşları ve diğer aktörler tarafından yönlendirilmektedir. Birçok araştırmacı, savaşı çerçevelemenin insanların savaşın gerçek yüzünü anlamalarını engellediğini ve savaşa karşı çıkmalarını zorlaştırdığını savunmaktadır. Bu süreçte, savaş maliyetleri ve insan kaybı gibi olumsuz yönler göz ardı edilmekte veya azaltılmaktadır. Ayrıca, davaya ilişkin belirli bir görüşü veya kavramı vurgulayan medya raporları, insanların savaş hakkında kapsamlı bir anlayışa sahip olmalarını engellemektedir (Altheide ve Michalowski, 1999, s. 479).

Haberlerdeki savaş çerçeveleri bazı ortak özelliklere sahiptir. Altheide ve Michalowski bu özellikleri aşağıdaki şekilde sıralamaktadır:

- **Basitleştirme:** Savaş çerçeveleri genellikle karmaşık sorunları basitleştirir ve “bize karşı onlar” zihniyetini vurgulayarak onları siyah beyaz terimlerle sunar;
- **Kahramanlık:** Savaş çerçeveleri sıklıkla askerlerin ve diğer askeri personelin cesaretini ve kahramanlığını vurgular ve onları genellikle asil ve özverili olarak tasvir eder;
- **Şiddet:** Savaş çerçeveleri şiddeti ve çatışmayı vurgulama eğilimindedir ve savaşın ve sonuçlarının grafik görüntülerine veya açıklamalarına odanır;
- **Milliyetçilik:** Savaş çerçeveleri, ulusu ve değerlerini korumak için askeri eylemlerin gerekli olduğunu sunarak, genellikle vatanseverlik ve ulusal gurur duygularından yararlanır;
- **İnsanlıktan Çıkarma:** Savaş çerçeveleri düşmanı insanlıktan çıkarır, onları vahşi veya insanlık dışı olarak gösterir ve onlara karşı şiddet içeren eylemleri haklı olarak sunar (Altheide ve Michalowski, 1999, s. 479-480).

Politik anlamda savaş veya çatışmalar, kimlik, karakterizasyon, güç, çatışma çözümleri, bilişsel süreçler, duygular, riskler ve kayıpların kazanımlarla karşılaştırıldığı çerçevelerle yakından ilişkilidir. Fakat çerçeveleme analitik teknikleri, çatışma çalışmalarında sıklıkla kullanılan kategorizasyonlara odaklanan farklı yönleri içerimektedir. Bu bağlamda Thankachan ve Thomas çatışma çerçevelerini “amaçlı çerçeveler”, “rutin çerçeveler”, “işaretleyici çerçeveler”, “kimlik çerçeveleri”, “manipülatif çerçeveler”, “motivasyon çerçeveleri”, “barış çerçeveleri” ve “tartışma çerçeveleri” olarak sekiz ana kategoride sınıflandırmaktadır:

- **Amaçlı Çerçeveler:** Amaçlı çerçeveler çeşitli medya kuruluşlarında bilişsel çerçeveler, egemen çerçeveler veya insan etkisi çerçeveleri şeklinde ortaya

çıkılmaktadır. Amaçlı çerçevelerin yoğun tartışmalı doğası, karar verme ve yargılama süreçlerinde bilişsel ve duygusal itişler geliştirmektedir. Duygusal çerçeveler gibi psikolojik yapılar oluşturmak için güçlü bir silahtır ve çatışmaların temel unsurları olan önem ve ilgiyi manipüle eden baskın bir bakış açısı sunmaktadır. Çatışma raporlamasında kullanılan amaçlanan çerçeveler, bireylerin bir konu hakkında zaten bildiği ve anladığı şeyle nedensel bir ilişki yaratmalarına izin vermektedir.

- **Rutin Çerçeveler:** Rutin görünür çerçeveler, belirli bir olay hakkında konuları, ana fikirleri ve ayrıntıları düzenlemeyi amaçlamaktadır. Rutin çerçeveler genellikle bir bilgi aktarımcısı ve bilgi devresi olarak gazetecilerin tercih ettiği şemalardan oluşmaktadır. Bu çerçeveler, basit bir haber hikayesinin yorumlanması ve sınıflandırılması için kullanılan yorumlama ve sınıflandırma kalıpları olarak tanımlanmaktadır. Manipülatif müdahale öğeleri bu çerçevelerde çok az görülmektedir. Çünkü bunlar sadece bilgi taşıyıcısı ve temel fikirlerdir. Algılanan gerçekliğin yönlerini vurgulayan yorumlayıcı çerçeveler ve bilgi çerçeveleri gibi çerçeveler, rutin çerçeveler kategorisine girmektedir. Bu çerçeveler karar verme sürecini uyarmayabilir veya uyarmasına rağmen, genellikle tasarlanmış çıktıyı güdüleyecek kadar güçlü değildir. Modern teknoloji ile rutin çerçevelendirme, savaş alanlarına ve çatışma ortamlarına daha iyi erişim sağlamaktadır. Çatışmalar rutin çerçeveleme yoluyla daha kapsamlı ve basit bir şekilde sunulmaktadır.
- **İşaretleyici Çerçeveler:** Bir işaretleyici çerçeve, nötr bir metin durumuna göre, sıklıkla karar vermeye işaret eden algılanan riskleri, duyguları ve sembolleri gizlemektedir. Medya kurumları, politik uzlaşmalar için medya çerçevelerini akıllıca kontrol ettiklerinde, işaretleyici çerçeveler doğmaktadır. İşaretleyici çerçeveler, doğrudan belirtilmese de geniş kavramlar, değerler ve semboller tutabilme kapasitesine sahiptir. İşaretleyici çerçevelerin öğeleri filtrelemesi ve belirli hedeflere işaretleri gizlemesi, görüş oluşturma görevini kurnazca düzenlemeye yardımcı olmaktadır. Bir gazetecinin çatışma durumlarından işaretçileri çerçevelemek için gösterdiği yetenek, bu çerçevelerin başarısıdır. Bu tür işaretleyici çerçeveler aşırı şiddet ve çatışma tırmanışı yaratmaktadır. Eşzamanlı olarak çerçeveler aracılığıyla terör, korku, sembolizm ve kimlik sunumu, insanların zihninde kriz ve belirsizlik yaratılmaktadır. İşaretleyici

çerçeveler, doğrudan sorunu ifade etmese de güçlü, kışkırtıcı ve uyarıcı niteliktedir. Karşı çerçeveler ve argümanlar, anlamlarının işaretlendiği çerçevelerle mücadele etmek için stratejik bir yaklaşımdır. Bu rekabet eden çerçeveler, önem derecesini ve belirleyiciliğini, büyüklüğüne ve yoğunluğuna bağlı olarak değiştirir. Görünüşte işaretleyici nitelikte olsa da, bu çerçevelerin uzun vadeli etkileri, ülkenin barış sürecini tehdit etme ve halkın algısını etkileme yeteneği bakımından önemlidir.

- **Kimlik Çerçeveleri:** Kimlik çerçeveleri, “Siz kimsiniz?” ve “Nereye aitsiniz?” sorularını ele almaktadır. Kendi kimliğimizi koruma eğilimimiz olan benlik oluşturma, bir tür kimlik çerçevesinde sömürülmektedir. Gazetecinin, grupların kimliğinin çekirdek alanını olumsuz yönde etkileyebilecek kararları teşvik etme yeteneği, bu çatışma raporlarındaki çerçevelerin kapsamıdır. Farklı kimlik çerçeveleri arasında çatışmalar olduğunda, bir çerçeve hedef grubun kimliğine özellikle hedef aldığı anda, bireylerin görüşlerini ve inançlarını değiştirmek için politik bir çaba harcamaktadır. Kimlik çerçeveleriyle sunulan çatışma raporlarında dengesizlikler olduğunda, durum kötüleşmekte ve insanlar çoğu zaman çekirdek kimlikleriyle uyumsuz bilgileri atmaktadırlar. Bu çerçeveler günümüzde çok yaygın olarak siyasi aktörler tarafından toplumsal ve grup kimliği için sıklıkla kullanılmaktadır.
- **Manipülatif çerçeveler:** Bu çerçeve, metnin içeriğinde mantıksal yanılgılar, psikolojik manipülasyonlar, propaganda ve gündem içeren bir kolektif kombinasyondur. Bu dikkat çekici çerçeveler, çatışma bölgelerinde politik gündemin sonucunu ölçebilecek gazetecilik becerilerine sahip düşünce kuruluşlarının yaratılmasını içermektedir. Bu çerçeveler özellikle “eski düşmanlık” temasına odaklanmaktadır. Manipülatif çerçeveler, dikkatleri çatışmanın odak noktasından başka yöne çevirerek nefret ve tahrik edici mesajlar yaymaktadır. Manipülatif çerçevelerde yapıcı ve elit destekli çerçevelere daha fazla önem verilmektedir. Çünkü böyle çerçeveler toplumsal gerçekliği önyargılı olarak yayınlamaktadır. Manipülatif çerçevelerde, tarafların yararına bir görüş belirtmek için politik görüşler halk görüşleri olarak sunulmaktadır. Güçlü bir siyasi rekabetin yoğunlaştığı durumlarda amacına yönelik veya yarışan çerçeveler manipülatif etiketlerde ortaya çıkmaktadır.

- **Motivasyonel Çerçeveler:** Motivasyonel çerçeveler harekete geçirici çerçevelerdir. Çatışma durumlarında harekete geçmek için alarm verici bir çerçeve olarak sıkça kullanılmaktadır. Diğer adıyla harekete geçirici çerçeveler olarak bilinen bu çerçeveler, doğrudan eyleme katılmak için mevcut olan olasılıkları ve fırsatları gösteren çeşitli mobilizasyon süreçleri için hizmet etmektedir. Motivasyonel çerçeveler, sosyal ve siyasi yararlar için özellikle sömürüldüğünden siyasi manipülasyonun temel bir özelliğidir. Motivasyonel çerçeveler insanları cesaretlendirir, bu nedenle genellikle toplumsal hareketler ve çatışmalardaki mücadelelerle ilişkilendirilmektedir. Politikacılar ortak bir anlayış oluşturmak için kolektif bir eyleme ihtiyaç duyduklarında, bu çerçeveler anlayışları koordine etmekte ve toplanma sürecini hızlandırmaktadır.
- **Barış çerçeveleri:** Barış çerçeveleri, elit uzlaşmasının seviyesi ile doğrudan ilişkilidir. Bir çatışma hakkındaki elit ve siyasi tartışmanın düzeyi ne kadar düşükse, o kadar çok barış çerçevesi medya söyleminde egemen olmaktadır. Barış kategorisindeki çerçeveler, kamuoyunu kök nedenlere ve onlar için çözümler aramaya yönlendirecek biçimde şekillendirmektedir. Ayrıca barış sürecinde farklı aktörlerin (siyasi) rollerini açıklamaktadır. Savaş gazeteciliğinin yolunu değiştirebilecek barış çerçevelerinin çatışmayı dönüştürme üzerindeki olası etkileri, Galtung tarafından barış/çatışma, gerçeklik, insanlar ve çözüm ilkeleri üzerinden incelenmiştir. Haber hikayelerinde ahlaki, barış odaklı ve doğru çerçeveler kullanmak, objektif gazeteciliği teşvik etmektedir.
- **Çekişme Çerçeveleri:** Tartışma çerçevelerinin kapsadığı dil ve bakış açıları, korku ve yalıtım ortamı yaratmaktadır. Siyasetle ilgili olarak uygulandığında, çekişme çerçeveleri bir konunun neden önemli olduğunu ve sorumluluğun ne olabileceğini, ne yapılması gerektiğini açıklamaktan uzaktır. Medyanın çatışmaları bir yarış şeklinde veya kazan-kaybet olarak açıklama eğilimi, sonradan çatışmalara dönüşen dengesizliklere neden olmaktadır (Thankachan ve Thomas, 2021, s. 7-11).

Medya, savaşı çerçeveleme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Savaş, medya tarafından çerçeveselirken birçok faktöre bağlı olarak farklı şekillerde sunulmaktadır. Bu faktörler arasında medya kuruluşunun siyasi duruşu, ideolojik görüşü, ekonomik çıkarları, izleyici kitlesi gibi unsurlar bulunmaktadır. Siyasi duruş, çerçevenin yönünü belirlemekte ve belirli bir siyasi gündeme uygun bir hikaye anlatılmasına yol açmaktadır. Bu duruş,

bir medya kuruluşunun belirli bir siyasi partiye veya ideolojiye olan bağlılığından kaynaklanmaktadır. Örneğin, 2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahalesi sırasında, medya kuruluşları savaşı farklı şekillerde çerçevelemişlerdir. Şöyle ki, bazı medya kuruluşları, ABD hükümetinin nükleer silah iddialarını olumlayarak Irak'taki teröristlerle mücadeleye destek vermiştir. Bu çerçeveleme, ABD'nin Irak'a müdahalesini haklı gösteren bir ortam yaratmıştır. Ancak bazı medya kuruluşları ise, ABD devletinin nükleer silah taarruzları konusunda hükümeti sorgulamış ve savaşın gerçek nedenin petrol ve ABD'nin Orta Doğu'da hegemonya kurmak isteğinin olduğunu belirtmiştir. Bu çerçeveleme, ABD'nin savaş girişinin meşruiyetini sorgulayan bir argüman olarak ortaya çıkmıştır (McCombs, 2004). Bununla ilgili diğer bir örnek Suriye iç savaşı ile ilgili verilebilir. Bu savaş sırasında da, medya kuruluşları çeşitli çerçeveler kullanmışlardır. Bazı medya kuruluşları, Suriye hükümetinin teröristlere karşı mücadele etmeye devam ettiklerini ve savaşın terörle mücadele kapsamında yürütüldüğünü vurgulamıştır. Ancak diğer medya kuruluşları ise Suriye yönetiminin sivillere yönelik saldırılarına ve insan haklarının korunmasına dikkat çekerek, savaşın aslında bir insanlık dramı olduğunu belirtmiştir.

Medya yapısının ideolojik görüşü de savaş çerçevelemesinde kullanılan bir etkidir. İdeolojik görüşler, seçilmiş çerçevenin hangi yöne doğru ilerleyeceğini belirlemektedir. Bu görüşler, genellikle medya kuruluşlarının gazetecilik ilkeleriyle uyumlu olmakla birlikte, partileri yansıtmada daha da ileri gitmek için kullanılmaktadır. Savaşın çerçevelemesi, medya kuruluşunun harcamalarının ekonomik ilişkileriyle de bağlantılıdır. Medya kuruluşları pazarlama, reklamcılık ve sponsorluk gibi faaliyetlerle gelirlerini sağlamaktadırlar. Bu nedenle, medya kuruluşları ekonomik ilişkileri göz önünde bulundurarak savaşı çerçevelemektedirler. Savaş, aynı zamanda medyanın oluşturduğu, izleyici kitlesi de göz önünde bulundurularak çerçevenmektedir. İzleyiciler, belirli bir siyasi, sosyal veya kültürel eğilime sahip olabilmekte ve bu eğilimler, medyanın savaşı nasıl sunacağını belirlemede etkiye sahip olmaktadır (McCombs, 2004).

Savaşın çerçeveleme süreci üzerinde önemli etkiye sahip olan unsurlardan birinin de siyasi ideolojilerin olduğunu, özellikle vurgulamak gerekir. Siyasi ideolojiler, toplumun olaya bakış açısını belirleyerek, savaşın nasıl algılanacağına etki etmektedir. Chomsky'e göre, medya, çoğu zaman ülkedeki siyasi ideolojinin etkisi altındadır. Bu nedenle medya, savaşa dair haberleri, ülkenin siyasi ideolojisi doğrultusunda

çerçevelemektedir (Chomsky, 1991, s. 47). Siyasi ideolojilerin savaşın çerçeveleme sürecine etkisi, medyanın savaş hakkında nasıl bir dil ve söylem kullandığına da etki etmektedir. Siyasi ideolojiler, savaşın nedenleri, hedefleri ve sonuçları hakkında farklı görüşlere sahip olabilir. Bu görüşler, medyanın savaş hakkında nasıl bir söylem kullandığını etkilemekte ve toplumun savaşa nasıl baktığını belirlemektedir. Siyasi ideolojiler ayrıca, savaşın propaganda çalışmalarında kullanılan korku unsurlarını belirlemektedir. Korku, siyasi ideolojinin hedef kitleye nasıl aktarılacağına bağlı olarak farklı şekillerde kullanılmaktadır. Örneğin, bir siyasi ideoloji, düşmanın vahşetini vurgulayarak korku yaratırken, diğer bir siyasi ideoloji, savaşın masum insanlara zarar vereceği düşüncesiyle korku yaratabilir.

Savaşın çerçeveleme süreci, toplumsal algı ve izleyici kitlesi ile de yakından ilişkilidir. Medya, savaşın sebeplerini, sonuçlarını, taraflarını ve amaçlarını belirleyen çerçeveleri oluşturmaktadır. Bu çerçeveler, toplumun savaşa bakış açısını şekillendirmeye yardımcı olmaktadır. Örneğin, medya tarafından savaşın terörizme karşı bir mücadele olarak çerçeveselenmesi, izleyici kitlesinin savaşa destek vermesine ve terörizme karşı mücadele için gerekli olan tüm önlemlerin alınmasını talep etmesine neden olabilmektedir. Medya, savaşı nasıl sunacağına karar verirken, izleyici kitlesinin ilgisini ve desteğini kazanmak için birçok faktörü göz önünde bulundurmaktadır. Bu faktörler arasında, izleyici kitlesinin siyasi görüşleri, yaşam tarzı, ideolojik inançları ve diğer sosyal ve kültürel faktörler yer almaktadır.

İzleyicilerin savaşı algılayış biçimi, medyanın savaşı nasıl sunup tanımladığına bağlı olarak şekillenmektedir. Bu nedenle, medyanın savaş hakkında oluşturduğu çerçevenin, izleyicilerin savaşı anlama ve yorumlama biçimleri üzerinde önemli bir etkisi vardır. Hermann ve Chomsky'e göre, medyanın savaş hakkında oluşturduğu çerçevenin, izleyicilerin savaşa destek verme veya karşı çıkma eğilimlerini belirlemektedir (Hermann ve Chomsky, 1988). Savaşın izleyici kitlesi üzerindeki etkisi, sadece onların tutumlarını ve davranışlarını belirlemekle kalmamakta, aynı zamanda psikolojik etkiler de yaratmaktadır. Savaş haberleri, izleyicilerde kaygı, korku, üzüntü, öfke gibi duygusal tepkiler yaratarak izleyicilerin zihinsel sağlığına ve refahına olumsuz etki etmektedir. Örneğin, McLeod ve Detenber (1999) yaptıkları bir araştırmada, savaş haberlerinin, izleyicilerin duygusal durumlarını ve tutumlarını nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Araştırmada, Körfez Savaşı sırasında CNN'de yayınlanan haberlerin, izleyicilerin duygusal durumlarını ve savaşa ilişkin tutumlarını değiştirdiği gözlemlenmiştir. Bununla

birlikte, Lull ve Bushnell (2001) savaşın çerçeveleme sürecinin toplumsal algı ve izleyici kitlesine etkilerini inceleyen önemli bir çalışma ortaya koymuştur. Medyanın savaşın çerçevesini belirlemedeki rolünü, toplumsal algı ve izleyici kitlesinin savaşa yönelik algısını ve bu algının nasıl şekillendiğini ele alan araştırmacılar medyanın savaş hakkında verdiği haberlerin, toplumsal algıyı şekillendirmede önemli bir rol oynadığı sonucuna varmışlardır. Araştırmacılar, medyanın savaşın çerçeveleme sürecindeki etkisini incelemek için çeşitli örnekler sunmuşlardır. Örneğin, Körfez Savaşı sırasında, Amerikan medyası savaşın hedeflerini ve gerekçelerini öne çıkarmış, Irak yönetiminin sivil nüfusa karşı işlediği insan hakları ihlallerine ve Amerikan ordusunun sivilleri öldürmesine pek değinmemişlerdir. Bu durum, Amerikan halkının savaşı desteklemesinde önemli bir rol oynamıştır. Diğer bir örnek ise Vietnam Savaşı'dır. Vietnam Savaşı'nda, Amerikan medyası savaşın gerçek yüzünü yansıtmakta zorlanmıştır. Yazarlar, medyanın savaşın gerçek yüzünü yansıtmakta başarısız olmasının, savaşın Amerikan halkı tarafından desteklenmemesine neden olduğunu belirtmektedirler (McLeod ve Detenber, 1999; Lull ve Bushnell, 2001).

Medya kuruluşlarının büyük bir çoğunluğu, kar amacı güden özel şirketlerdir ve ekonomik çıkarları, yayın politikalarını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, savaşın çerçevelemesi ve medya arasındaki ilişkiyi anlamak için medya kuruluşlarının ekonomik çıkarlarına bakmak önem arz etmektedir. Özellikle ABD'de, büyük medya kuruluşları, savunma endüstrisi, petrol ve gaz şirketleri gibi diğer sektörlerle yakın bağlantılar içindedir. Bu şirketler genellikle savaşa destek veren politikaları ve kararları teşvik etmektedirler. Çünkü savaş, savunma endüstrisi için büyük bir iş fırsatıdır ve petrol ve gaz şirketleri için yeni kaynaklar sağlayabilmektedir. Bu bağlamda, medyanın ekonomik bağlantıları, savaşın çerçevelemesi üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmaktadır. Medya kuruluşlarının ekonomik bağlantılarının, savaşın çerçevelemesi üzerindeki etkisi sadece yayın politikalarını belirlemede değil, aynı zamanda haber kaynaklarının seçiminde de önemli bir rol oynamaktadır. Medya kuruluşları, savunma endüstrisi ve diğer sektörlerle yakın ilişkileri nedeniyle, bu şirketlerden gelen bilgilere daha fazla güvenmekte ve bu bilgileri haberlerinde kullanmaktadırlar. Bu durumda, haberler, savaşın gerçek nedenlerini ve sonuçlarını tam olarak yansıtmamakta ve izleyicilerin algısını etkilemektedir.

Savaşın çerçeveleme sürecinde ulusal kimlik unsuru da etkin bir role sahiptir. Ulusal kimlik, bir toplumun tarihi, kültürü, dil ve diğer özellikleri üzerinden inşa edilen

bir kimlik olarak tanımlanmaktadır. Bu kimlik, toplumun diğer toplumlardan farklı olduğu ve korunması gerektiği fikrini taşımaktadır. Bu nedenle, ulusal kimlik savaşların çerçevelenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Savaşın çerçeveleme sürecinde ulusal kimlik, “öteki” olarak tanımlanan düşmanın vurgulanmasında kullanılmaktadır. Savaşın nedeni, ulusal kimliğe yönelik bir tehdit olarak sunulmaktadır. Bu şekilde, savaşın ulusal kimliğe bağlılık ve koruma amaçlı olduğu vurgulanarak halkın desteği kazanılmaya çalışılmaktadır.

Savaşın çerçeveleme sürecinde medya ve politik liderler, savaşın milli bir mücadele olduğunu vurgulayarak, ulusal kimliği güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Ulusal kimliğin kullanımıyla, o ülkenin tarihi ve kültürüyle ilgili bir anlatı oluşturularak, insanların kolektif hafızası oluşturulmaktadır. Böylece, savaşın meşruiyeti, tarihsel bir zemine oturtularak, halkın kabul etmesi kolaylaştırılmaktadır. Aynı zamanda, bu yöntemle halkın duygusal bağları harekete geçirilerek, birlik ve beraberlik hissi yaratılmaya çalışılmaktadır. Böylece, insanlar savaşa karşı çıkmak yerine, vatanseverlik duygularıyla savaşa destek vermektedirler.

Medya savaşı çerçevelemekle birlikte, savaş propagandası da yapmaktadır. Medyanın savaş propagandası yapması, savaşın halk tarafından yürütülmesini sağlamanın yanısıra karşı tarafı kötülemek amacına yöneliktir. Bu tür propaganda, savaşın insan haklarına aykırı veya hukuk dışı olduğu, savaşın meşruluğu konusunda ciddi tartışmaları tetiklemektedir. Medya, ayrıca savaşın nedenleri, sonuçları ve yöntemleri konusunda geniş kesimlere ulaşarak, savaşın taraflar arasındaki iletişimi de etkilemektedir. Savaşın sona ermesiyle medya, savaşın sonuçları, yıkımın amaçları, insan haklarının korunması ve savaşın yeniden yapılandırılması gibi bir sistemin sorumluluğunu kapsamlı bir şekilde yürütmektedir. Genel itibarıyla medyanın savaşa etkisi konusunda birçok farklı boyutlarının olduğunu vurgulamak gerekir.

2.9. Çerçeveleme İle İlgili Araştırmaların Genel Yapısı

Tewksbury ve Scheufele, yaptıkları araştırmada, çerçeveleme çalışmalarının temelde iki gruba ayrıldığını belirtmektedir. İlk grup, “çerçeve kurma” sürecini inceleyerek çerçevelerin nasıl oluşturulduğunu ele almaktadır ve bu çalışmalara çerçevelerin oluşumunu etkileyen değişkenleri inceleyen “çerçeveleme çalışmaları” denmektedir. İkinci bir grup çalışma ise “çerçeve belirleme” sürecini inceleyerek çerçevelerin izleyiciler üzerindeki etkilerini açıklamaya çalışmaktadır. Bu çalışmalar,

çerçeveleme etkilerini belirleyen bağımsız değişkenleri ele almaktadır (Scheufele, 1999, s. 114).

İlk grupta gazetecilerin örgütsel kısıtlamalar, mesleki değerler veya kitlelere ilişkin beklentiler gibi faktörlerin haber şekli ve içeriği üzerindeki etkileri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Gans'ın haber seçim süreçleri modeli ve Shoemaker ve Reese'in medya içeriği üzerindeki etkileri üzerine çalışması, en az üç potansiyel etki kaynağı önermektedir. Onlara göre, haber çerçevelerinin oluşmasını etkileyen ilk kaynak gazeteci merkezli etkilerdir. Gazeteciler gelen bilgileri yapılandırmak ve anlamak için çerçeveler oluşturmaktadırlar. Çerçeveler, ideoloji, tutumlar ve mesleki normlar gibi değişkenler tarafından düzenlenmektedir ve nihayetinde gazetecilerin haber kapsamını nasıl çerçevelediklerine yansımaktadır. Haber çerçevelerinin ikinci etkileyen ögesi, türü veya siyasi yönelimi gibi faktörlerin sonucu olarak seçilmesidir. Bu faktörler Gans tarafından "örgütsel rutinler" olarak adlandırılmaktadır. Haberlerin çerçevenmesini etkileyen üçüncü kaynak ise harici kaynaklar olarak görülmektedir (örneğin, siyasi aktörler, otoriteler, çıkar grupları ve diğer elitler). Bu nedenle, çıkar grupları veya siyasi aktörler tarafından sunulan çerçevelerin, sesli iletiler olarak benimsenerek bir konu veya olayın haber kapsamına dahil edilmesiyle gazeteciler tarafından benimsendiği ve dahil edildiği belirtilmektedir (Gans, 1979; Shoemaker ve Reese, 1996).

Medya etkisi kuramı olarak çerçevlendirme teorisinde ilgi duyulan ikinci süreç, çerçeve belirleme olarak adlandırılan süreçtir. Buradaki terminoloji yine McCombs ve Shaw'un gündem belirleme fikrine benzemektedir. McCombs, Llamas, Lopez-Escobar ve Rey gündem belirleme ve çerçeve belirlemenin temelde aynı süreçlere dayandığını savunmuştur. Gündem belirleme konuların önemini belirlerken, çerçeve belirleme veya ikinci seviye gündem belirleme, McCombs ve meslektaşları tarafından adlandırıldığı gibi, konu özniteliklerinin önemini belirlemede önemli olmaktadır. Bununla birlikte, Nelson, Clawson ve Oxley'in ve Nelson ve Kinder'in yaptığı ampirik çalışmalar, McCombs ve meslektaşlarının kuramsal düşünceleriyle doğrudan çelişmektedir. Nelson ve meslektaşları, çerçeve erişilebilirliği veya belirginliği ve çerçeveleme süreçlerindeki rollerden tamamen vazgeçmemişlerdir, ancak belirginliklerin yerine özel çerçevelerin algılanan önemini anahtar değişken olarak önermişlerdir. Başka bir deyişle, çerçeveler, belirli değerleri, gerçekleri ve diğer düşünceleri vurgulayarak, alternatif bir çerçeve altında olduklarından daha büyük bir öneme sahipmiş gibi görünmesini sağlayarak, görüşleri etkilemektedir (Nelson vd., 1997, s. 569). İlk bakışta, bu çerçevelerin algılanan

önemi ile belirginliği arasındaki fark, temel olarak aynı kavramın farklı ölçümlerini temsil eden operasyonel bir fark gibi görünmektedir. Ancak operasyonel konuların ötesinde, çerçevelerin belirginliği ve algılanan önemi arasında kavramsal farklılıklar vardır. Bu anlamda, çerçevelerin belirginliği, onların erişilebilirliği veya örneklerin veya ilişkilerin nasıl hatırlanabileceği kolaylığı olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, insanların bir konuda düşünme şekli, çerçevelerin erişilebilirliği tarafından etkilenmektedir. En erişilebilir olan çerçeveler, bellekten en kolay şekilde elde edilebilir ve geri çağrılabilir olanlardır. Buna karşılık, çerçevelerin algılanan önemi daha bilinçli bir bilgi toplama ve işleme sürecinin sonucudur. Bu nedenle, önceki araştırmalar konuların ve çerçevelerin algılanan önemini daha doğrudan anket tasarımlarında öz bildirimler kullanarak değerlendirmiştir (Scheufele, 1999, s. 114-118).

Medya çalışmalarında çerçevelemenin haber çerçeveleri ve izleyici çerçeveleri olarak sınıflandırılmasının yanı sıra bu çerçeveler, bağımlı ve bağımsız değişkenler olarak da incelenmektedir. Bağımlı değişken olarak çerçevelerin incelendiği çalışmalar, çerçevelerin oluşumunu veya değiştirilmesini etkileyen çeşitli faktörlerin rolünü incelemiştir. İzleyici düzeyinde ise, bağımlı değişken olarak çerçeveler, çoğunlukla kitle iletişim araçlarının bir konuyu nasıl çerçevelediğinin doğrudan sonuçları olarak incelenmiştir.

Medya çerçevelerinin bağımlı değişken olarak ele alınması, özellikle medya sunumlarındaki dil ve sunum seçimlerinin incelenmesi ile ilgilidir. Bu bağlamda, araştırmacılar, gazetecilerin belirli konuları nasıl çerçevelediğini belirlemek için farklı faktörleri araştırmaktadırlar. Bu faktörler arasında, toplumsal yapısal veya örgütsel değişkenler ve bireysel veya ideolojik değişkenler yer almaktadır. Araştırmacılar ayrıca, gazetecilerin hangi çerçeveleri kullandıklarını belirlemek için gazete veya diğer medya organlarını da incelemektedirler. Bu bağlamda, araştırmacıların cevap aradığı temel sorular şunlardır (Scheufele, 1999, s. 107-108):

- Gazeteciler veya diğer toplumsal gruplar dahilinde belirli konuları çerçeveleyen etkenler nelerdir?
- Bu süreçler nasıl işler ve sonuç olarak, gazetecilerin kullandığı çerçeveler nelerdir?

Medya çerçevelerinin bağımsız değişken olarak ele alınması ise, medyanın insanların algılamalarını ve yargılarını etkileyebileceği düşünülen çerçevelerle ilgilidir. Bu bağlamda, araştırmacılar belirli bir konuda nasıl bir haber çerçevesi sunulduğunu ve bu çerçevenin izleyicilerin algısını nasıl etkilediğini belirlemek için çalışmaktadırlar. Bu çalışmalarda, çerçevelerin etkisini belirlemek için genellikle deneysel tasarımlar kullanılmaktadır. Bu bağlamda, araştırmacıların cevap aradığı temel soru şudur:

- Hangi tür medya çerçeveleri, izleyicilerin belirli konuları algılama şeklini etkiler ve bu süreç nasıl işler?

İzleyici çerçevelerinin bağımlı değişken olarak ele alınması da iletişim araştırmalarında oldukça yaygın bir yaklaşımdır. Burada iletişim sürecindeki çerçevelerin izleyicilerin algılarına ve tepkilerine etkisini incelemeyi amaçlanmaktadır. Bireysel çerçeveler bağımlı değişken olarak ele alındığında aşağıdaki sorular sorulmaktadır:

- Bireysel referans çerçevelerinin oluşumunu hangi etkenler etkiler veya bireysel çerçeveler sadece medya çerçevelerinin kopyaları mıdır?
- İzleyici, anlam oluşturmak veya medya çerçevelerine direnmek için aktif bir rol oynayabilir mi?

Ayrıca, bireysel çerçevelerin bağımsız değişken olarak incelendiği araştırmalar da mevcuttur. Bu tür araştırmalarda, bireylerin belirli konuları nasıl çerçevelediği ve bu çerçevlendirmelerin konu veya politik aktörlere ilişkin değerlendirmeleri nasıl etkilediği incelenmektedir. Aynı zamanda, bireylerin konuları nasıl çerçevelediğinin, politik eylem veya katılıma ne kadar istekli olduklarını nasıl etkilediği de araştırılmaktadır. Bu, bireysel çerçevelerin politik karar alma sürecinde önemli bir rol oynayabileceği anlamına gelmektedir. Bu alandaki araştırmalar genellikle çerçeve oluşturma süreci ve bu sürecin sonuçlarına odaklanmaktadır. Bireysel çerçeveler bağımsız değişken olarak ele alındığında, aşağıdaki soru sorulmaktadır?

- Bireysel çerçeveler bireylerin konuları algılama şeklini nasıl etkiler?

Haber medyasının çerçeveselendirilmesi, izleyicilerin bir konu hakkındaki algılarını etkileyebilirken, bireysel çerçeveler de politik karar alma sürecindeki rolü nedeniyle araştırmacılar tarafından ele alınmaktadır. Bu bağlamda, bu iki tür araştırma birbirini tamamlayan bir yaklaşımla değerlendirilmektedir.

Akademisyenler çerçeve analizi için farklı yöntemsel yaklaşımlar kullanmaktadırlar. Bazı akademisyenler, nicel içerik analizi veya çerçeve haritalama gibi bilgisayar destekli yöntemler kullanırken, diğerleri metin tabanlı yorumlayıcı, nitel yaklaşımı tercih etmektedirler. Reese`ye göre, çerçeveleme analizinde nitel yaklaşım, medya metinlerini ve söylemlerini bölümlere ayırıp boyutlarını veya sıklıklarını sayma dürtüsüne karşı direnmeye yardımcı olmaktadır. Ona göre, bazıları çerçeveleri nitel olarak ele alınması gereken bir kavram olarak tanımlamaktadırlar. Bu durumda, metinlerin içsel ilişkilerinde gömülü anlamları yakalamak gerekiyor ki, bu anlamların özüne indirgenmiş ölçümlerle gölgelenmemelidir (Linström ve Marais, 2012, s. 25-26). Johannessen çerçeve analizi için kullanılan yöntemsel yaklaşımları aşağıdaki tabloda net bir şekilde açıklamaktadır.

Tablo 2.1. Çerçeve analizi için kullanılan yöntemsel yaklaşımlar (Johannessen, 2011)

Yaklaşım	Amaç	Kazanılan Bilgiler
Nitel içerik analizi Nitelenen verilerin kodlanması: Anahtar kelimeler, önemli ifadeler, yargı ifadeleri	Konuları ve temaları belirleme. Metinlerin anlamlarını yorumlayarak farklı temalar ve konular için çerçeveleri belirleme. Belirli bir konuda kullanılan çerçevelerin detaylı açıklaması	Belirli bir konuda kullanılan çerçevelerin detaylı bir tanımı
Nicel içerik analizi Hipotezlere dayalı önceden belirlenmiş kodlama şemasını takip eder	İstatistiksel önemli konuları incelemek için çerçeveleri kullanma. Zamana göre etkiyi inceleme	Zaman serisi verileri, çerçevelerin eğilimleri/sonuçları
Karma yöntemi, araştırma sorusuna göre değişir	Çerçeveler üzerinde derinlemesine analiz ve tanımlama yaparak, çerçevelerin etkisi hakkında derinlemesine bir anlayış sağlar	Bağlamın ve bireysel çerçevelerin derin bir anlayışıyla birlikte etkileri ve eğilimleri birleştiren bir yaklaşım

Son yıllarda, çeşitli disiplinlerden ve akademik alanlardan birçok çerçeveleme çalışması yayınlanmıştır ve bu alandaki literatür büyük bir şekilde genişlemektedir. Borah 2011 yılında yaptığı bir çalışmada bu büyüyen araştırma alanındaki trendleri incelemek için, 93 hakemli dergide yayınlanan çerçeveleme literatürünün 10 yıllık bir dönemi için içerik analizi yapmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, kavramsal olarak, çerçevelemenin iki geniş temele dayandırılarak (sosyolojik ve psikolojik) incelendiği görülmüştür. Sosyolojik temellere dayanan çerçeveleme araştırmaları, iletişimdeki “çerçeveler”e işaret etmektedir. Genel olarak, bu araştırmalar, haber hikayeleri oluşturmak için kullanılan “kelimeler, görüntüler, ifadeler ve sunum tarzları”na ve bu oluşumun şekillenmesine odaklanmıştır. Borah’a göre, araştırmacılar, medya çerçevelerini incelemenin yanı sıra, izleyici çerçevelerinin oluşumunda rol oynayan süreçleri de büyük bir ilgiyle araştırmışlardır. Çok sayıda araştırma, haber çerçevelerinin bilgi işleme ve sonraki karar verme süreçlerini nasıl etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, Borah yayınlanan literatürdeki içerik analizi, mesaj tasarımını inceleyerek çerçeveleme araştırmalarının son on yılda daha çok sosyolojik yönlerine odaklandığını bulmuştur. Çerçeveleme üzerine yayınlanan literatürün birçoğu (%61.5) içerik analizinden oluşurken, sadece %19.8’i deneysel çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışma, aynı zamanda çerçevlendirme araştırmalarının yarısından fazlasının birbirine benzemeyen çerçeveler kullandığını ortaya koymuştur (Borah, 2011, s. 247-255).

Yeni Medyanın gelişimi ile birlikte sadece metinsel değil, resim bağlantılı bağlamlarda da çerçeveleri daha verimli ve daha doğru bir şekilde belirleme arayışları ortaya çıkmıştır. Matthes ve Kohring, bir iletişim bağlamında sadece dilbilimsel örnekler değil, aynı zamanda bütünlük bir meta-iletişim faktörü olarak çerçeveleri aramak için daha iyi bir çerçeve haritalama yaklaşımı önermişlerdir. Bu yaklaşım, bir yandan mikrobloglama ifadelerinde (tweet atma) önemli çerçeve özelliklerinin eksikliğini aşmaya yardımcı olmakta, diğer yandan da internet boyunca kelime kümelerinin bilgisayar tarafından algılanmasıyla çerçeve bulma potansiyelini genişletmektedir. Bundan başka, sosyal medyanın farklı dinamikleri, yeni araştırma hedefleri, kapsamları ve örneklem kitleleri sağlamış ve bu da çalışmalar için uygulanabilir tekniklerin geliştirilmesine zemin oluşturmuştur. Çeşitli geniş, büyük ve özel örneklem havuzlarının daha kolay erişilebilir olması, ayrıca karmaşık deney ayarlarına ihtiyaç duymadan daha kesin ölçüm potansiyeli ve daha kolay uzunlamasına araştırma, çerçeveleme etkisi

çalışmalarının miktar ve kalitesinde bir artışa neden olmuştur (Güran ve Özarslan, 2023, s. 451-452).

2.10. Türkiye’deki Lisansüstü Çerçeveleme Kuramı Araştırmaları

Çerçeveleme kuramı, iletişim, siyaset, psikoloji, sosyoloji ve diğer alanlarda birçok araştırmacı tarafından kullanılan bir kavramdır. Bu kavrama ilişkin literatüründeki çalışmalar, iletişimde anlam üretiminin nasıl gerçekleştiği konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Çerçeveleme kuramı, medya çalışmalarında en sık kullanılan teorilerden biridir. Bu teori, insanların dünya hakkındaki algılarını şekillendirmede medyanın önemli bir rol oynadığını varsaymaktadır.

Türkiye’de internet üzerinden YÖK Tez Tarama sisteminde “çerçeveleme”, “çerçeveleme kuramı”, “çerçeveleme yaklaşımı” anahtar kelimeleri ile 2022 yılının Aralık ayı itibarı ile arama yapıldığı zaman Türkçe 7 doktora ve 18 yüksek lisans tez çalışmasına ulaşılmaktadır (<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>).

İletişim bilimlerinde çerçeveleme kuramını konu alan ilk doktora tezi Danacı’ya (2005) aittir. Danacı, Siyasal Kampanyalarda Medya: Yazılı Basın Haberlerinde “Çerçeveleme” ve “Öne Çıkarma’nın” politikacı temsilindeki rolü adlı çalışmasında araştırma örneklemini olarak seçilen Star ve Hürriyet gazeteleri üzerinden iç politika haberlerini eleştirel söylem analizi yöntemi kullanarak çerçeveleme ve öne çıkarma kuramları bağlamında değerlendirmiştir. Danacı, araştırmasında medyanın politikacıları nasıl temsil ettiği ve kampanyaların başarısında medyanın etkisini incelemeye çalışmıştır. Danacı, çalışması sonucunda, medyanın politikacıların temsili ve kampanyaların başarısında etkili bir rol oynadığını ortaya çıkarmıştır. Medyanın, politikacıların görüşlerini öne çıkarmak ve belirli çerçevelerle sunmak suretiyle, kampanyalarda toplumun algısını şekillendirdiği görülmüştür.

Özarslan (2007), Çerçeveleme Yaklaşımı Açısından Haber Çerçevelerinin İzler Kitle Düşünceleri Üzerindeki Etkisi adlı doktora çalışmasında farklı çerçevelerin izlerkitle üzerindeki etkilerini saptamaya çalışmıştır. Bunun için de 184 üniversite öğrencisinden oluşan katılımcıyla çatışma, insani ilgi, sorumluluk atfetme ve ekonomik sonuçlar olarak nitelendirilen dört haber çerçevesi etkisi deneysel şekilde incelemeye alınmıştır. Tez, çerçeveleme yaklaşımı temel alınarak, haberlerde kullanılan çerçeveler ve bu çerçevelerin izleyicilerin algılarına etkilerinin nasıl ölçülebileceğine dair bir metodoloji sunmuştur. Özarslan, tezde haberlerin nasıl çerçevelendiği ve bu

çerçevenmenin izleyicilerin algılarına nasıl etki ettiği üzerine yoğunlaşmıştır. Çerçeveleme kuramı ve etkileri ile ilgili geniş bir kuramsal temele sahip olan araştırma sonucunda haber çerçeveleme etkilerinin Türkiye'deki izlerkitle üzerindeki etkileri ile (sorumluluk etkisi hariç) benzer olduğunun belirlenmesi literatüre önemli katkı sağlamıştır.

Narin (2008), Küresel Terör Saldırılarına Yönelik Haberlerin Türk Basınında Çerçevenişi adlı yüksek lisans tezinde örneklem olarak seçilen Cumhuriyet, Hürriyet ve Yeni Şafak gazetelerinde dahili veya harici terör olaylarına ilişkin haberlerin çerçeveleme aracılığıyla nasıl sunulduğunu saptamaya çalışmıştır. Yedi farklı çerçeve kategorisi belirlenerek gerçekleştirilen araştırmada medyada gerçekliğin inşa süreci ve bu sürecin terör haberlerinin Türk basınında çerçeveniş pratikleriyle yaşama geçirilmesine yönelik tespitler ortaya konulmuştur. Bu çalışma, Türk basınında terörizmle ilgili haberlerin genellikle "şiddet, ölüm ve yıkım" üzerine yoğunlaştığını, saldırganları "canavarlaştırarak" ve olayları "psikolojik bir şok" olarak sunarak izleyicilerin korku ve endişe duygularını harekete geçirdiğini ortaya koymaktadır. Tezde, özellikle Türk basınında terör saldırılarının İslam dini ve Müslümanlarla ilişkilendirilerek sunulduğunu ve bu şekilde terör saldırılarının kültürel ve dini bir kimliğe büründürüldüğü tespiti yapılmıştır. Bu çerçeveniş biçimi, toplumsal olarak İslam dinine ve Müslümanlara yönelik ön yargıların güçlenmesine ve İslam dini ve Müslümanlarla özdeşleştirilen terörizmin karşıtlığına vurgu yapılmasına neden olarak gösterilmiştir.

Çoban (2009), Egemen Söylemin Yeniden Üretilmesinde Haber Çerçeveleme: Kanal D ve Star TV Örneği adlı yüksek lisans tezinde çerçevenişin egemen söylemin üretilmesindeki rolünü araştırmıştır. Tezde, haberlerin hangi çerçeveleme teknikleriyle sunulduğu, hangi konuların öne çıkarıldığı ve hangi konuların arka planda kaldığı gibi konular ele alınmıştır. Örneklem olarak seçilen kanlarda sunulan haberlerde kullanılan çerçevelerin konuların sunuş biçimiyle çerçevelemeler dahilinde nasıl farklılık gösterdiğini, egemen söylemin üretiminde nasıl katkıda bulunduğu ve çerçevelerin izleyicilerde oluşturduğu algıları belirlemek üzerine yapılan bu çalışmada öne sürülen varsayımlar doğrulanmıştır.

Kaledere (2014), Yazılı Basında Yer Alan Haberlerin Okuyucu Tarafından Algılanışının Çerçeveleme Yaklaşımıyla Analizi: Bedelli Askerlik Örneği adlı yüksek lisans tezinde Özarlan da olduğu gibi çerçevelerin izlerkitleyi etkileme süreçlerine odaklanmıştır. Kaledere tezde bedelli askerlik konusunu ele alarak, çerçeveleme yaklaşımı

ile okuyucuların bedelli askerliği nasıl algıladığını incelemiştir. O, birey çerçevelerinin medya çerçevelerinden etkilenme sürecinde bireylerin zihinlerinde var olan şemaların bu etkiye ne kadar engel veya destek olduğunu bedelli askerlik konusu üzerinden saptamaya çalışmıştır. Analiz sonucunda, bedelli askerliğin ekonomik bir mesele olarak sunulduğu, bedelli askerliğin toplumsal ve siyasal boyutlarının yeterince ele alınmadığı ve bedelli askerliğin sadece erkekler için geçerli olduğu gibi çerçevelerin öne çıktığı sonucuna varılmıştır.

Erken (2015), Suriye Haberlerinin Türkiye Basınında Çerçevenişi adlı yüksek lisans tezinde içerik ve çerçeveleme analizi yöntemiyle Hürriyet, Sözcü ve Zaman gazetelerinde Suriye ile ilgili haberlerde çerçevelerin neler olduğunu saptamaya çalışmıştır. Tezde savaşın çerçeveleme sürecinde medyanın nasıl bir rol oynadığına odaklanarak, Türk basınındaki Suriye haberlerinin çerçevenme biçimleri çeşitli açılardan analiz edilmiştir. Bu çerçevenme biçimleri arasında dil, görsel unsurlar ve haberin içeriği yer almıştır. Araştırma konuyla ilgili gazetelerin sahiplik yapısı ve genel yayın politikalarına göre haber çerçevelerindeki farklılığın ortaya konulması açısından literatüre katkı sağlayan araştırmalardan biri olmuştur.

Korkmaz (2015), Çerçeveleme Kuramı Açısından Türk-Amerikan İlişkileri ve Türkiye İmajı (The New York Times Örnek Olayı: 2001–2005) adlı doktora tezinde 2001–2005 yılları arasındaki Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan gerginliklerin Amerika'nın nüfuslu yayın organlarında biri olan The New York Times'a nasıl yansıdığını, olayların nasıl haberleştirildiğini ve çerçvelendiğini ve bundan dolayı nasıl bir Türkiye imajı çizildiğini incelemiştir. Tezde Türk-Amerikan ilişkilerindeki farklılıkların ve çatışmaların nasıl çerçvelendiği ve Türkiye'nin çıkarlarının nasıl yansıtıldığı konularında önemli bulgular sunulmuştur. Araştırma bulguları gazetede olayların genellikle Türkiye aleyhine Amerikan bakış açısıyla sunulduğunu ve belirli çerçeveler kapsamında haberleştirildiğini ortaya koymuştur. Desteklenen söylemlerin meşrulaştırılması ve karşıtların farklılaştırılması için haber çerçeveleme yolu kullanılmıştır.

Ulucak (2016), Çerçeveleme Teorisi Açısından 2013 Mısır Darbesi ile İlgili Haberlerin Basında Yer Alışı: Al Jazeera ve Al Arabiya İnternet Siteleri Örneği adlı yüksek lisans çalışmasında haber çerçevelerinin alıcıların yorumlama ve değerlendirme üzerindeki etkilerinden yola çıkarak Mısır Darbesi ile ilişkili olan ve Al Arabiya ve Al Jazeera internet sitelerinde yer alan haberleri incelemiştir. Tezde Al Jazeera ve Al Arabiya

internet sitelerinde yayınlanan Mısır darbesi haberlerini çerçeveleme teorisi bağlamında analiz edilerek, haberlerin nasıl sunulduğu ve bu sunumların kitlelerin algısını nasıl etkilediği konusunda farklı bulgulara ulaşılmıştır. Özellikle, tezde yer alan içerik analizi sonuçları, iki haber kaynağının darbeye karşı farklı çerçeveler kullandığını ortaya koymuştur. Al Jazeera'nın haberlerinde darbenin hukuksuzluğu, demokrasiye darbe olarak sunulurken, Al Arabiya'nın haberlerinde darbenin güvenlik ve istikrar sağlama amacıyla yapıldığı vurgulandığı saptanmıştır. Bu da adı geçen yayın kuruluşlarının sahiplik yapısının ve ideolojik konumun haberlerin sunumunda ve çerçevenmesinde etkili olduğunu göstermiştir.

Karabıyık (2016), Kitle İletişiminde Çerçeveleme Kuramı Açısından 2011 Türkiye Genel Seçimlerinde Medyada Siyasal Söylem adlı yüksek lisan tezinde basında yer alan haberlerin seçim sürecinde nasıl bir yaklaşım izlediğini, hangi çerçevelerin kullanıldığını veya mevcut çerçevelerin neler olduğunu saptamaya çalışmıştır. Tezde çerçeveleme kuramı ile seçimler öncesinde ve sonrasında Türk medyasında siyasal söylemin nasıl çerçvelendiği ve bu çerçevlendirmenin toplumun algılaması üzerindeki etkisi incelenmiştir. Kitle iletişimindeki etki araştırmalarındaki kuramları siyasi etki araştırmaları bağlamında detaylı bir şekilde inceleyen Karabıyık, önemli bir kuramsal çerçeve oluşturmuştur.

Akmeşe (2017), Televizyonda Çerçeveleme ve Toplumsal Bakış Açısının Oluşturulması adlı doktora tezinde televizyondaki haberlerin üretimini konusal, içeriksel ve görüntü çerçevelemesi bağlamında incelemiştir. Tezin ana amacı, medya tarafından sunulan haberlerin ve olayların nasıl algılandığını anlamak ve çerçeveleme sürecinin bu algılamayı nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda TRT 1, ATV, KANAL D, FOX TV, SHOW TV ve KANAL 7 televizyon kanallarına ait ana haber bültenlerinin 23 günlük incelenmesi sonucunda haberlerin benzer çerçevelerle toplumsal bakış açısını yönlendirmeye çalıştığı, kanalların farklı yayın kuruluşları içerisinde yer almalarına rağmen benzer çerçeveler sundukları ve editoryal seçimlerin benzerlik gösterdiği saptanmıştır.

Toprak (2017), Çerçeveleme Kuramı Bağlamında Kamuoyu Oluşturma: Amerikan Medyasında Körfez Savaşı adlı yüksek lisans tezinde medya çerçevelerinin kamuoyu şekillenmesinde nasıl ve hangi biçimde kullanıldığını araştırmıştır. Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemi ile Time ve Newsweek dergilerinden örnek olarak seçilerek analiz edilen veriler Körfez Savaşı öncesinde, sırasında ve sonrasında haber

çerçevelerinin nasıl bir etkiye sahip olunduğunun öğrenilmesi ile ilgili bulguları ortaya koymuştur.

Akalın (2018), Gazetelerdeki Suriyeli Sığınmacı Temsili: Öne Çıkarma Ve Çerçeveleme Yaklaşımları İle İçerik Analizi adlı yüksek lisan tezinde öne çıkarma ve çerçeveleme yaklaşımlarını temel alarak Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların basında nasıl temsil edildiğini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Örneklem olarak seçilen Hürriyet, Yeni Şafak ve Sözcü gazetelerinden toplanan veriler sonucunda hükümet gündeminin gazetelerin gündemini etkilediği, gazetelerin epizodik çerçevelemelerde yakın oldukları ideolojilere uygun tonlama seçtikleri ve genellikle insan odaklı çerçeveler seçerek konulara duygusallık katmak istedikleri tespit edilmiştir. Aynı zamanda Türkiye'deki gazetelerin Suriyeli sığınmacıları, genellikle olumsuz bir şekilde temsil ettiğini saptanmıştır. Özellikle, sığınmacıların çoğunlukla yasa dışı yollarla ülkeye girdiği, işsiz olduğu, suça karıştığı ve toplumda bir yük olarak görüldüğü yönünde temsiller yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, sığınmacılar hakkındaki haberlerdeki dilin, sığınmacıların suçlu, tehlikeli ve yabancı oldukları algısını güçlendirmek için sıklıkla kullanıldığı belirlenmiştir.

Deniz (2019), Dramatik Çerçeveleme ve Televizyonda Temsil İlişkisi adlı doktora çalışmasında yalnız haberlerin değil, genel olarak örneklem olarak seçilen Survivor 2019 Türkiye–Yunanistan televizyon programı üzerinden televizyon anlatılarının biçimsel ve içerik olarak oluşturulma sürecinde kullanılan çerçeveleme yöntemlerini tespit etmeye çalışmıştır. Deniz, araştırmasında dramatik çerçeveleri açıklayarak bununla ilişkili kuramsal bir temel oluşturmuş ve dramatik çerçeveleme çözümlemesi olarak bir analiz yöntemi ortaya koyulmuştur.

Yurdakul (2019), Damgalama ve Çerçeveleme Boyutlarıyla Yazılı Basında Suriyeli Göçmenler adlı yüksek lisans tezinde medyanın göç ve göçmenlere karşı olan tutumunu damgalama ve çerçeveleme kuramları bağlamında açıklamaya çalışmıştır. Tezde Türkiye'de 2011 yılından bu yana yaşanan Suriyeli göçmen krizinin yoğun olduğu dönemde, Türk basınının Suriyeli göçmenlere yönelik temsillerine odaklanılmaktadır. Hürriyet, Sabah ve Posta gazetelerinin 2011 yılı Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında yayımlanan haberleri haberde çerçeveleme ve retoriksel söylem yöntem ve tekniklerinin yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırma bulguları göçmen kimliği taşıyıcıları nedeniyle Suriyeli göçmenlerin haberlerde nesne konumuna düşürülerek damgalandığı yönünde olmuştur. Haberlerde Suriyeli göçmenlerin genellikle suçlu, yoksul ve tehdit unsuru

olarak sunulduğu görülmüştür. Ayrıca, Suriyeli göçmenlerin medeni haklarından yoksun bırakıldığı ve sınırlandırıldığı, Türk toplumundan ayrıştırıldığı ve yabancılaştırıldığı belirlenmiştir.

Gügünağaoğlu (2020), Haber Çerçeveleme Kuramı Bağlamında Anadolu Ajansı ve Tass Haber Ajansı'nın Karlov Suikastı Haberleri adlı yüksek lisans tezinde bir örnek olay üzerinden resmi TASS ve Anadolu Ajansı'nın yayımladıkları haberleri haber çerçeveleme kuramı bağlamında inceleyerek, devletlerin dış politikaları ile medyaları arasındaki paralelliğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Aynı zamanda çalışmada örnek olay kapsamında mevzu bahis ülkelerin resmi medya kurumlarının haberleri nasıl ele aldığı ve hangi yönlerin vurgulanarak öne çıkarıldığı da saptanılmaya çalışılmıştır.

Küçükavcı (2021), Sağlık Çalışanlarına Şiddet Haberlerinin Çerçeveleme Yaklaşımı İle İncelenmesi isimli yüksek lisans tezinde medyada kullanılan çerçeveleri somut olarak inceleyerek haberlerin sunuş aşamasınadek olan süreci açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca sağlık çalışanlarının maruz kaldıkları şiddetin sunumu zamanı haberlerin nasıl çerçvelendiği ve nasıl bir dilin kullanıldığını ortaya çıkarmak da temel amaçlardan biri olarak belirlenmiştir. Çalışmanın sonuçları, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet haberlerinin çoğunlukla olumsuz bir çerçeveleme ile sunulduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, haberlerin çoğunlukla bireysel bir sorun olarak sunulduğu, sistematik sorunlara ve çözüm önerilerine yeterince yer verilmediği saptanılmıştır.

Arca (2021), Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çerçeveleme Kuramı İlişkisi adlı çalışmasında medya çerçevesi ile ilgili yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) mesajlarının çerçvelenirken insanların fikir veya düşüncelerini etkileyebilmesi üzerinde dayanmıştır. Araştırmada bu amaçla kullanılan çerçevelerin tespit edilmesine ve bu çerçevelerin kurumlara sağladığı faydaların neler olduğunun belirlenilmesine çalışılmıştır. Çalışmanın sonuçları, şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerini pozitif bir çerçeveleme ile sunmaya çalıştığını, ancak bazı durumlarda olumsuz çerçeveleme yapıldığını göstermiştir.

Sbough (2021), Çerçeveleme Kuramı Bağlamında Yabancı Televizyon Dizilerinde İslamofobi: Homeland, Caliphate ve Bard Of Blood adlı doktora çalışmasında üç farklı ülkede üretilen üç farklı diziyi çerçeveleme kuramı bağlamında incelemeye almıştır. Araştırmada İslamofobik söylemlerin dizilere yansınması açık ve örtük çerçeveler olarak saptanılmaya çalışılmıştır. Müslümanları doğrudan eleştirmek, küçük düşürmek açık

İslamofobik çerçeveler kapsamında yer alırken, gayrimuslimleri iyi ve hoş göstermek örtük İslamofobik çerçeveler kapsamında yer almıştır.

Koç (2021), Avrupa`da Suriyeli Mülteci Krizi`nin TRT World ve Euronews Haber Kanallarındaki Görsel Çerçevelemesi yüksek lisans tezinde mülteci krizi haberlerinin görsel çerçeveleme tekniğinin dört düzeyini kullanarak iki farklı yayıncı tarafından nasıl çerçvelendiğini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Araştırmada konuya ilişkin haberlerin inşa sürecinde ve sunuşunda kullanılan görüntülerin nasıl çerçvelendiği, bu görüntü çerçevelerinin anlam aktarmada oynadığı rol ve bu haberler aracılığıyla ne tür bir ideolojik bir temsilin yerleştirildiği saptanılmaya çalışmıştır.

Muzahar (2021), Çerçeveleme Kuramı Bağlamında Filistin Konulu Haberlerin Malezya Medyasına Yansıması: Yüzyılın Anlaşması isimli yüksek lisans tezinde Malezya`da faaliyet gösteren Astro Awani ve The Star çevrimiçi haber kaynaklarına İsrail-Filistin meselesinin nasıl yansıdığını çerçeveleme kuramı bağlamında incelemeye çalışmıştır. Araştırma kapsamında çerçeveler dahilinde örnek olarak seçilen medya kuruluşlarının üslublarının olumlu veya olumsuz, dengeli veya dengesiz olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Küçet (2021), Rusya`nın Türkiye`ye Yönelik Enformasyon Operasyonlarında Haberlerin Araçsallaştırılması: Sputnik Türkiye Haberleri Üzerine Bir Çerçeveleme Analizi adlı yüksek lisans tezinde Sputnik Türkiye`nin Rusya`dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alınması sürecindeki yayımlanan haberlerin çerçeveleme şeklini ele almıştır. Araştırmada haber medyasının enformasyon operasyonlarında dış politika aracı olarak kamuoyu ve karar vericilerin algılarını nasıl yönlendirmeye çalışıldığını haberlerde kullanılan çerçeveler üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bel (2022), Türkiye`de, Yazılı Basında Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Haber ve Köşe Yazılarının Çerçeveleme ve Öne Çıkarma Yaklaşımı Bağlamında Analizi adlı doktora tezinde örneklem olarak seçtiği Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetelerinde Suriyeli sığınmacılara yönelik haber ve köşe yazılarını çerçeveleme ve öne çıkarma yaklaşımı bağlamında ele almaya çalışmıştır. Araştırma bulguları seçilen konuyla ilgili incelemeye alınan yazılı basın örneklerinde en çok sorumluluk, en az ise çatışma çerçevesinin kullanıldığını ortaya koymuştur.

Demir (2022), Haberde Çerçeveleme ve Örgüt Kuramı Bağlamında Yazılı Basında “İstanbul Sözleşmesi`nin İncelenmesi adlı yüksek lisans tezinde Yeni Akit, Milli Gazete ve Yeni Şafak gibi aşırı sağ, radikal İslami çizgide duran gazetelerin İstanbul

Sözleşmesinin iptalinin onaylanması yönünde kadına şiddet haberlerini nasıl çerçvelendiğini ve bununla sözleşmeye karşı nasıl bir algının oluşturulduğunu açıklamaya çalışmıştır. Konuya ilişkin haberlerin nitel ve söylem analizi yöntemiyle incelendiği araştırmada örneklem olarak seçilen gazetelerin yasanın iptali durumunu meşurlaştırmaya yönelik kamuoyu oluşturmak için belli haber çerçeveleri aracılığıyla yayın yaptıkları tespit edilmiştir.

Özdemir (2022), Türkiye`de Yayın Yapan Yabancı Haber Sitelerinin Dağlık Karabağ Savaşı`na Bakış Açılarının Çerçeveleme Kuramı Kapsamında İncelenmesi adlı yüksek lisans tezinde merkezleri farklı ülkelerde olan DW Türkçe, BBC Türkçe ve Sputnik Türkiye haber sitelerinde İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili yayımlanan haberlerin çerçeveleme kuramı bağlamında nasıl yansıtıldığını ve aynı zamanda merkezlerinin bulunduğu ülkelerin konuya ilişkin politikalarının benzerlik gösterip göstermediğini saptamaya çalışmıştır. Araştırma sonucunda haber kuruluşlarının merkezlerinin bulunduğu ülkelerle benzer politik bir dil kullandıkları ortaya çıkmıştır.

Uğur (2022), Çocuk Hakları Bağlamında Mülteci Çocukların Uluslararası Haber Medyasındaki Temsili: Bir Görsel Çerçeveleme Çözümlemesi adlı yüksek lisans tezinde uluslararası haber medyası olan AFP, Reuters, Sputnik ve Anadolu Ajansı (AA)`nda yer alan haberlerde mülteci çocukların temsili ile ilgili servis edilen haber fotoğraflarının hangi görsel çerçevelerle çerçvelendiğini çözümlemeye çalışmıştır. Ayrıca çocuk hakları bağlamında mülteci çocuklara ilişkin çocuk haberlerinin incelendiği araştırmada onların “mağdur çocuklar”, “sorun çıkarıcılar”, ve “günah keçisi” gibi görsel çerçevelerle çerçvelendiği saptanmış ve onların gerçekte haber medyasında nasıl temsil edilmesi gerektiği ile ilgili önermelerde bulunulmuştur.

Genel olarak bakıldığında Türkiye`de çerçeveleme kuramı üzerine yapılan tezlerin çoğu, çeşitli medya kuruluşları, siyasi olaylar ve sosyal meselelere odaklanmakta ve Türkiye bağlamında yürütülen ampirik araştırmalara dayanmaktadır. Pek çok tez, medya kapsamındaki çerçeveleri belirlemek ve analiz etmek için anketler ve içerik analizi gibi nicel araştırma yöntemlerini kullanmaktadır. Tezler, medyanın kamuoyunu şekillendirmedeki rolünün daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için genellikle gündem belirleme gibi diğer teorik çerçevelerle birlikte çerçeveleme teorisini kullanmaktadır.

2.11. İkinci Karabağ Savaşı Üzerine Araştırmalar

İletişim alanında, genel olarak İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili literatür taraması yapıldığında, savaşın çoğu çalışmada örneklem olarak seçilen belli medya kurumlarında sunumuna ilişkin içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmeye çalışıldığı gözmlenmektedir. Bu medya kuruluşları arasında Türkçe yazılan araştırmalarda Türk medyası öne çıkarken, İngilizce ve Rusça yazılan araştırmalarda daha çok yabancı medya kuruluşları öne çıkmaktadır. Örneğin, Soğancıoğlu (2022) Türkçe yazdığı İkinci Karabağ Savaşı'nın Türk Basınına Yansımaları: "Cumhuriyet" ve "Sabah" Gazeteleri adlı çalışmasında savaşa ilişkin haberlerin Türk basınında en üst sırada yer aldığını vurgulayarak Türk kamuoyunda farklı ideolojiyi benimseyen ve çeşitli kesimlere hitap eden Cumhuriyet ve Sabah gazetelerini örneklem olarak seçmiştir. İçerik analizi yöntemiyle yapılan araştırma sonucunda genel olarak, her iki gazetenin de Ermenistan'ın işgalci tavrına ve haksız saldırılarına yaklaşımın olumsuz olduğu, fakat Cumhuriyet gazetesinin haberleri Sabah gazetesine oranla daha tarafsız bir şekilde okuyucuya yansıttığı belirlenmiştir. Firuzi, Soltanifar ve Jafari ise (2022) İngilizce yazdıkları İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nın İran Basınındaki Temsili (Representation of the Second Nagorno-Karabakh War in the Iranian Press) başlıklı çalışmalarında İkinci Karabağ Savaşı'nın İranda yayım yapan Keyhan, Etemad ve Ettelaat gazetelerine nasıl yansıdığını niceliksel içerik analizi ile incelenmişlerdir. Araştırma sonuçları gazetelerin İkinci Karabağ Savaşı içeriğinin büyük bir kısmının röportajlar, söyleşiler ve raporlar tarzında okuyuculara sunulduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmalarda gözlemlenen önemli hususlardan biri de, savaşın tarafları olan ülkelerde yer alan araştırmacıların kendi ülkelerini haklı gösteren devletlerin medya ve yayın kurumlarına yönelmesidir. Şöyle ki, İkinci Karabağ Savaşı zamanı Türkiye Azerbaycan'ın yanında olduğunu ve onu desteklediğini söylemiştir. Bu açıdan Azerbaycanlı araştırmacıların daha çok Türk medyasına yöneldiğini ve araştırmalarını, Türkiye'de basılan dergilerde Türkçe yayımlattıklarını gözlemlemek mümkündür. Savaş zamanı Rusya ve Fransa ise, daha çok Ermenistan yanlısı tutumları ile öne çıkmıştır. Yapılan literatür taramasında, Ermenistanlı araştırmacıların konuyla ilgili ağırlıklı olarak araştırmalarını Rusça yaptıkları ve Rus ve Fransız medyasını örneklem olarak seçtiklerini gözlemleyebiliriz. Örneğin, Ermeni araştırmacılar Sargsyan ve Dunamalyan (2021) yaptıkları İkinci Karabağ Savaşı Bağlamında Rus Medyasındaki Yayınların Kapsamı Ve Uzman Değerlendirmeleri adlı çalışmada Karabağ'daki savaş sorununa ilişkin Rus bakış

açısının genel bir değerlendirmesini yapmaya çalışmışlardır. Bu amaçla Rusyada izlenme oranı yüksek olan televizyon programlarının içerik analizi yapılmış ve Rus uzmanlarıyla anonim anketler gerçekleştirilmiştir.

Yapılan literatür taraması sonucu İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili iletişim alanında gerçekleştirilen araştırmaların çoğunun savaş ve medya kapsamında ele alındığını görülmektedir. Bu çerçevede Kosiuk (2022) ve Altınalan (2022) propagandayı; Ertuna (2022) barış gazeteciliğini, Geyik (2021) savaş haberciliğinde değişen rolleri; Altınalan (2023), Deniz (2022), Gümüş (2022), Özdemir (2021), Samadbaylı (2022), Huseynova (2021) ve Sarıbayova (2022) ise savaşın farklı açılardan medyaya yansımalarını araştırmaların odak noktası yapmışlardır. Araştırmaların örneklemini genel olarak yazılı basın ve dijital platformlar oluşturmuştur. Yalnız Köse ve Salamov (2021) tarafından yazılan “TV Tartışma Programlarında Çarpıtma Unsurları: II. Karabağ Savaşı (Ermenistan-Azerbaycan Çatışması) Örneği” isimli çalışmada televizyon programları örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmada İkinci Karabağ Savaşı'nın medyadaki söylem yansımalarını belirlemek için Habertürk ve CNN Türk kanallarında yayımlanan 4 tartışma programından birer program örneği seçilerek içerik çözümlemesi ve retorik çözümleme yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Literatürde hem sınırlılıkları, hem de odak noktası açısından dikkat çeken çalışmalardan biri de Çakpınar (2022) tarafından yazılan İkinci Karabağ Savaşında Kamuoyu Oluşturma: Sosyal Medya Odaklı Bir Araştırma isimli yüksel lisans tezidir. Şöyle ki, konuyla ilgili yapılan çalışmaların çoğunda savaşın başlama ve bitim tarihi çalışmanın sınırlılıklarını oluştururken bu çalışma savaşın sadece ilk bir haftalık sürecini kapsamaktadır. Çalışmada bu süreç içerisinde sosyal medyada kamuoyunun nasıl oluştuğu içerik ve söylem çözümleme yöntemleriyle incelenmeye çalışılmaktadır.

Bayramov (2023) da İngilizce yayımlanan Savaş Zamanlarında Doğu Avrupa Hakkında Bilgi Üretmek: Hollanda Medyası Örneği Ve İkinci Karabağ Savaşı (Producing Knowledge About Eastern Europe In Times Of War: The Case Of Dutch Media And The Second Karabakh War) adlı makalesinde Hollanda medyasında İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili çerçeveleme mekanizmalarını değerlendirmeye çalışmıştır. Bu amaçla Hollanda'nın önde gelen dokuz ulusal haber medyasında konuyla ilgili 188 makalenin nitel bir veri analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma Hollanda medyasının İkinci Karabağ Savaşı'nın oldukça basmakalıp, basitleştirilmiş bir resmini yarattığını ortaya koymuştur.

Diğer önemli bir çalışma ise, Özdemir (2022) tarafından yapılan Türkiye`de Yayın Yapan Yabancı Haber Sitelerinin Dağlık Karabağ Savaşı`na Bakış Açılarının Çerçeveleme Kuramı Kapsamında İncelenmesi adlı yüksek lisans tezidir. Tez, öncelikle çerçeveleme kuramının temel kavramlarına ve medya çalışmalarına genel bir giriş yaparak başlamaktadır. Ardından, Dağlık Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerin çerçeveleme yaklaşımları incelenmektedir. Bu çerçevede, tezin odak noktasını oluşturan yabancı haber sitelerinin nasıl bir dil ve bakış açısıyla bu haberleri sundukları, hangi çerçeveleme stratejilerini kullandıkları detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Tez, metodolojik olarak içerik analizi yöntemini kullanmaktadır. Yapılan analiz sonucunda, araştırmada ele alınan yabancı haber sitelerinin genel olarak Azerbaycan lehine çerçeveleme stratejileri kullandığı, Ermenistan`ı ise suçlayıcı bir dil kullanarak çerçevelediği tespit edilmiştir. Ayrıca, haberlerde savaşın nedenleri, tarafların talepleri ve savaşın sonuçları gibi konuların da belirli bir çerçeve içinde ele alındığı gözlemlenmiştir.

3. İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI İLE İLGİLİ HABERLERİN YAZILI BASINDA İNCELENMESİ: SÖZCÜ VE YENİ ŞAFAK GAZETELERİ ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Dağlık Karabağ sorunu Güney Kafkasya`da uzun zaman barışın ve güvenliğin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. 1988 yılında Dağlık Karabağ`da Azerbaycan ile Ermenistan arasında ortaya çıkan etnik anlaşmazlık kısa sürede büyük bir çatışmaya dönüşmüş ve savaş 12 Mayıs 1994`de iki ülke arasında Ateşkesin imzalanmasına dek devam etmiştir. Ateşkes sürecinde iki ülke arasında tansiyon zaman zaman yükselmiş ve nihayet 27 yıl sonra 44 gün süren İkinci Karabağ Savaşı ile sonuçlanmıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte büyük bir askeri mobilizasyon yaşanmıştır. Uluslararası toplum, çatışmaları sona erdirmek ve barışı sağlamak için yoğun diplomasi yürütmüştür. Rusya, Fransa ve ABD gibi büyük güçler, taraflar arasında ateşkes görüşmelerini teşvik etmek için çaba sarf etmiştir. 10 Kasım 2020`de Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya arasında arabuluculuk yapılarak imzalanan ateşkes anlaşması sonucunda çatışmalar sona ermiştir. Savaşın sonucunda Azerbaycan, uzun yıllar boyunca kaybettiği toprakların bir kısmını geri almış ve Dağlık Karabağ`ın bir bölümünün kontrolünü ele geçirmiştir.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Güney Kafkasya`da yeni güç merkezlerinden biri olarak ortaya çıkan ve etkisini gün geçtikçe arttıran Türkiye de savaş sürecinde ve sonrasında, iç ve dış politikasında konuyu gündeminde tutmuştur. Nitekim, Türkiye, Azerbaycan`a duyduğu güçlü desteği ve dayanışmayı açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca Türkiye, Azerbaycan ile tarihsel, kültürel ve etnik bağları olan bir ülke olarak, bölgedeki bu çatışmada Azerbaycan`a destek vermenin yanı sıra, barış sürecine de aktif bir şekilde katılmıştır. Türkiye'nin Güney Kafkasya`daki etkisi sadece savaş sürecinde değil, sonrasında da devam etmiştir.

Azerbaycan`ın Orta Asya ve Türkiye arasında coğrafi ve kültürel bir köprü rolü oynaması, aynı zamanda iki ülkenin din, dil, tarih, kültür ve etnik yönden benzerlik taşıması ve kendilerini “Kardeş Ülkeler” olarak tanımlaması İkinci Karabağ Savaşı`nın Türkiye medyasında da ilgi odağı olmasına ve yakından takip edilmesine neden olmuştur. Genel anlamda savaş sırasında ve sonrasında Türk medyası, Azerbaycan`ın topraklarını geri almak için yürüttüğü mücadeleyi ve elde ettiği zaferleri geniş bir şekilde haber

yapmıştır. Aynı zamanda, Türkiye`de düzenlenen mitingler ve etkinliklerde, Azerbaycan`a olan desteği ve dayanışmayı gösteren haberler ve görüntüler yayınlamıştır. Bununla ilgili akademik düzeyde farklı araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışma ise, İkinci Karabağ Savaşı`nın yaşandığı süreçte gelişen olayların Türkiye basınına yansımalarını, savaşın farklı şekillerde nasıl çerçevelendiğini araştırmaya yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı Azerbaycan ile Ermenistan arasında 27 Eylül 2020 tarihinde başlayıp 10 Kasım 2020 tarihinde sonlanan ve 44 gün süren İkinci Karabağ Savaşı`nın Türkiye`de farklı ideolojilere ve okuyucu kitlesine sahip olan gazetelerde yer alan haberlerde nasıl ele alındığını, hangi yönlerinin vurgulandığını ve bu doğrultuda hangi çerçeveleri, ne düzeyde kullandığını belirlemektir. Bundan başka çalışmanın aşağıdaki alt amaçları bulunmaktadır:

1. Türkiye`de farklı ideoloji ve siyasi duruşa sahip olan gazetelerin İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili tutumunu belirlemek;
2. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki dostluk ilişkilerinin İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili basında yer alan haberlerin nesnelliğine etki edip etmediğini belirlemek;
3. Basın kuruluşunun sahiplik yapısının İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haber kaynaklarının seçiminde etkili olup olmadığını belirlemek;
4. İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili kullanılan haber çerçevelerini belirlemek;
5. İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haber içeriklerinde kullanılan görsellerin çerçeveleme bağlamında nasıl kullandıklarını tespit etmek.

Tüm bu amaçlar doğrultusunda Türkiye`deki farklı ideoloji ve siyasi duruşa sahip olan Sözcü ve Yeni Şafak gazetesinin İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili yayımladıkları haberler analiz edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Önemi

Bu tez çalışmasında İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak ilk kez yazılı basında İkinci Karabağ Savaşı`nın nasıl çerçevelendiğine odaklanılmaktadır. Bu çalışmayı önemli kılan unsurları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1. Savaşın yazılı basın tarafından nasıl ele alındığının saptanması;
2. İdeolojik ve siyasal farklılıkların yazılı basında savaşın taraflarını nasıl nitelendirdiğinin belirlenmesi;
3. İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerin yazılı basında nasıl çerçevelendiğinin değerlendirilmesi;
4. İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili olarak yazılı basında haber çerçevelerinde öne çıkan ana konuların ortaya çıkarılması.

Yukarıda ifade edilen unsurlar İkinci Karabağ Savaşı'nın yazılı basın tarafından nasıl ele alındığını ve farklı ideolojik bakış açılarının haber sunumuna nasıl etki ettiğini anlamak açısından önem teşkil etmektedir.

3.3. Araştırmanın Varsayımları

Bu çalışma, medyanın toplumun dış siyaset ve savaş konularında algı, tutum ve davranışlarının oluşumunda ve değişiminde başat bir rol oynadığı temel varsayımı üzerine kurulmuştur. Bu temel varsayımın yanı sıra, diğer varsayımlar da şu şekilde sıralanabilir:

1. Türkiye Azerbaycan arasındaki stratejik işbirliği ve dostluk ilişkileri bağlamında İkinci Karabağ Savaşı Türk basınında önemli bir yer tutmuştur.
2. Ana akım medya İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili olarak Azerbaycan tarafını desteklemiştir.
3. Gazetelerin siyasal ve ideolojik farklılıkları haberlerin temsilinde de farklılık yaratmıştır.
4. Gazetelerin okuyucu kitlesinin beklentileri, gazetelerin haberlerinde kullandıkları dil, imgelemeler ve söylem biçimleri üzerinde etkili olmuştur.

3.4. Araştırmanın Soruları

Araştırma kapsamında bu varsayımlardan yola çıkarak aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Yeni Şafak ve Sözcü gazetelerinde İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlere ne ölçüde yer verilmiştir?
2. Siyasal ve ideolojik olarak farklı kutuplarda yer alan Yeni Şafak ve Sözcü gazetelerinde İkinci Karabağ Savaşı'nın tarafları nasıl nitelendirilmiştir?
3. Yeni Şafak ve Sözcü gazetelerinde konuya ilişkin haberler nasıl çerçevelenmiştir?
4. Belirlenen konuya ilişkin haber çerçevelerinde hangi konular öne çıkarılmıştır?
5. Yeni Şafak ve Sözcü gazetelerinin konuya ilişkin kullandıkları haber çerçevelerinde farklılık var mıdır; varsa nelerdir?

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberler Sözcü ve Yeni Şafak gazeteleri örneği üzerinden çerçeveleme kuramı bağlamında incelenmeye alınmıştır. Çerçeveleme (framing), iletişim araştırmalarında önemli bir kavramdır ve iletişimdeki bilgiyi belirli bir bakış açısından sunma yöntemidir. Bu nedenle, bir konunun medyada nasıl sunulduğunu incelemek için kullanılan önemli bir analitik araçtır. Goffman (1974), çerçeveleme kavramını ilk kez, bir konuyu diğerlerinden farklı bir açıdan gösterme süreci olarak tanımlamıştır. Ona göre, iletişimdeki bir konu, medya tarafından seçilen bir çerçeve içinde sunulmakta ve bu çerçeve, konunun algılanışını ve yorumlanmasını etkilemektedir. Entman (1993) ise, çerçeveleme kavramını, “Olaylara ve sorunlara bir çerçeve sağlamak, özellikle de belirli bir olay veya durum hakkındaki bir tartışmayı başlatmak, sürdürmek veya bitirmek için seçilen temel öğeler” olarak tanımlamıştır (Goffman, 1974; Entman, 1993).

Çalışmada da literatürde yer alan bu tanımlamalardan yola çıkarak araştırmanın sorularına cevap bulabilmek amacıyla konuyla ilgili haberler içerik analizi metoduyla analiz edilmiştir. İçerik analizi, yazılı, sözlü veya görsel belgelerin sistematik olarak analiz edilmesi için nicel veya nitel olarak kullanılabilen bir yöntemdir (Wilson, 2011, s.177). İçerik analizinin tam teşekküllü, bir bilimsel yöntem olarak gelişimi, İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD hükümetinin Harold Lasswell yönetiminde düşman propaganda değerlendirmesi yapmak için bir proje desteklemesiyle gerçekleşmiştir. Proje kapsamında

incelenen problemlerle ilgili yapılan araştırmalar için sağlanan kaynaklar ve yöntemsel ilerlemeler, içerik analizi metodolojisinin ortaya çıkmasına önemli katkı sağlamıştır. Daha sonra 1952`de Bernard Berelson İletişim Araştırmalarında İçerik Analizi (Content Analysis in Communication Research) adlı kitabını yayımlayarak ve içerik analizini teknik, sosyal bilim ve medya araştırmacıları için çok yönlü ve sistematik bir araç olarak tanımlamıştır. Berelson'a göre, içerik analizi, belirli bir iletişim aracı tarafından iletilen mesajın anlamını ve karakteristiklerini çıkarmak için kullanılan bir araçtır ve bu araç, diğer araştırma yöntemleriyle birlikte kullanıldığında iletişim aracının yarattığı etkiyi anlamak için önemli bir role sahiptir (Barelson, 1952). Krippendorff (1980), içerik analizini, verilerden bağlamına doğru tekrarlanabilir ve geçerli sonuçlar çıkarmak için kullanılan bir araştırma tekniği olarak tanımlamıştır. Weber (1985) ise içerik analizini, metinden geçerli sonuçlar çıkarmak için bir dizi prosedür kullanan bir araştırma metodolojisi olarak karakterize etmiştir (Krippendorff, 1980; Weber, 1985).

İçerik analizi, iletişim sürecinin her üç aşamasını, yani kaynak, ileti ve alıcıyı inceleyen bir yöntemdir. Bu analiz türü, iletişimde yer alan içerikleri ve mesajları anlamak, çözümlenmek ve yorumlamak için kullanılmaktadır. Aynı zamanda iletişim sürecindeki etkileşimleri, dil kullanımını, görsel ve metinsel içeriği değerlendirmek amacıyla da sıklıkla kullanılmaktadır. Genel anlamda içerik analizinin geniş bir yelpazede kullanılabil-diğini söylemek mümkündür.

İçerik analizi, araştırmacılar tarafından farklı sayılarda ve biçimlerde aşamalara ayrılan esnek bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Anders Hansen altı aşamalı içerik analizi sürecini aşağıdaki şekilde sıralamaktadır (Hansen vd., 1998, s. 98-99):

1. **Amaçların Belirlenmesi:** Araştırmacının belirli bir konuda ne tür bilgi ve anlayış elde etmek istediğini belirlediği ilk aşamadır. Araştırmanın temel amacı ve alt amaçları bu aşamada tanımlanmaktadır;

2. **Veri Toplama:** Araştırma için uygun verilerin toplandığı aşamadır. Veri kaynakları, içeriklerin türü (metin, resim, video vb.), zaman aralığı gibi faktörler bu aşamada dikkate alınmaktadır;

3. **Birimlerin Tanımlanması:** İçerik analizi yapılacak verilerin birimleri belirlenmektedir. Bu birimler, metinlerdeki paragraflar, haber başlıkları, görsellerdeki nesnelere veya videolardaki sahneler gibi farklı ölçütlerle tanımlanabilmektedir;

4. **Kategorilerin Oluşturulması:** Verilerin analiz edilmesi için belirli kategoriler ve kodlama şemaları oluşturulmaktadır. Bu kategoriler, araştırmacının belirlediği amaçlara uygun şekilde düzenlenmektedir;

5. **Verilerin Analizi:** Toplanan veriler, belirlenen kategoriler ve kodlama şemaları kullanılarak analiz edilmektedir. İçeriklerin farklı kategorilere göre sınıflandırılması ve içerik örüntülerinin belirlenmesi bu aşamada gerçekleşmektedir;

6. **Sonuçların Yorumlanması ve Raporlanması:** Bu aşamada analiz sonuçları yorumlanmakta ve elde edilen bulgular raporlanmaktadır. Araştırmanın temel amacına uygun olarak, içerik analizinden elde edilen bilgilerin anlamlı ve tutarlı bir şekilde sunulması hedeflenmektedir.

Bu altı aşamalı içerik analizi süreci, araştırmacılara yöntemin daha sistematik ve yapılandırılmış bir şekilde uygulanmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca, araştırmacıların belirledikleri amaca uygun olarak içerik analizi sürecini özelleştirmelerine olanak sağlayarak daha etkili ve güvenilir sonuçlar elde etmelerini sağlamaktadır. Bu çalışma kapsamında da aynı yöntem takip edilmektedir.

İçerik çözümlemesinin uygulanabilecek frekans analizi, ilişki analizi, kategorisel analiz, değerlendirici analiz, kapalılık göstergesi, vokabülerin zenginliği, okunabilirlik göstergesi, özetleyici içerik analizi, açıklayıcı içerik analizi, yapısal içerik analizi, duygusal yön analizi, anlamsal içerik analizi (semantik analiz), niyet-güdü çıkarımları için içerik analizi gibi teknikleri vardır. Bu tekniklerin özelliklerini kısaca aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür (Aslan ve Tavşancıl, 2001, s. 80-125):

1. **Frekans Analizi:** İncelenen içeriğin farklı birim ve öğelerinin ne sıklıkla geçtiğini sayısal, yüzdesel veya oransal olarak belirlemek için kullanılmaktadır;

2. **İlişki Analizi:** İçerikteki farklı kavramların birbirleriyle nasıl ilişkilendiğini ve etkileşimde bulunduğunu incelemek için kullanılmaktadır;

3. **Kategorisel Analiz:** İçeriği belirli kategorilere veya temalara göre sınıflandırmak ve gruplandırmak için kullanılmaktadır;

4. **Değerlendirici Analiz:** İçerikteki ifadelerin veya değerlendirmelerin içerdiği duygu ve düşünceleri analiz etmek için kullanılmaktadır;

5. **Kapalılık Göstergesi:** İçerikteki ifadelerin ne kadar net, açık ve belirgin olduğunu ölçmek için kullanılmaktadır;

6. **Vokabülerin Zenginliği:** İçerikteki kullanılan kelime ve ifadelerin çeşitliliğini ve zenginliğini analiz etmek için kullanılmaktadır;

7. **Okunabilirlik Göstergesi:** İçeriğin ne kadar anlaşılır ve kolay okunabilir olduğunu ölçmek için kullanılmaktadır;

8. **Özetleyici İçerik Analizi:** İçeriği özetlemek ve ana fikirleri belirlemek için kullanılmaktadır;

9. **Açıklayıcı İçerik Analizi:** İçeriğin altında yatan nedenleri, ilişkileri ve açıklamaları belirlemek için kullanılmaktadır;

10. **Yapısal İçerik Analizi:** İçeriğin yapısını, düzenini ve organizasyonunu analiz etmek için kullanılmaktadır;

11. **Duygusal Yön Analizi:** İçerikteki duygusal ifadelerin tespit edilmesi ve analiz edilmesi için kullanılmaktadır;

12. **Anlamsal İçerik Analizi (Semantik Analiz):** İçerikteki anlamları, anlatım biçimlerini ve semantik ilişkileri analiz etmek için kullanılmaktadır;

13. **Niyet-Güdü Çıkarımları için İçerik Analizi:** İçeriğin altında yatan niyetler, amaçlar ve motivasyonları belirlemek için kullanılmaktadır.

Bu araştırmada içerik analizinin frekans ve kategorisel analiz tekniği kullanılmıştır. Frekans ve kategorisel analiz tekniği çalışmanın amacı doğrultusunda en uygun teknikler olarak görülmüştür. Ayrıca çalışma kapsamında haber çerçevelerinin tespitinde literatürde var olan çerçevelerden yola çıkılmıştır.

Haberdeki çerçevelerin tanımlanması ve analizi ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. McCombs ve Shaw (1972), Gamson ve Modigliani (1989), Entman (1993), Price ve Tewksbury (1997), Scheufele (1999), Semetko ve Valkenburg (2000), Tankrad (2001) vd. haberlerdeki çerçevelerin belirlenmesi ve analiz edilmesi konusunda önemli teorik ve metodolojik çerçeveler sunmaktadır. Bu çerçeveler, çeşitli konularda yapılan araştırmalarda kullanılarak, medya etkisi, kamuoyu oluşturma gibi konulara ilişkin farklı bulgular elde edilmesine olanak sağlamaktadır.

Çalışmada, öncelikle belirlenen çerçevelerin haberlerde ne kadar ve nasıl görüldüğü ile ilgili saptamalar yapılmaya çalışılmıştır. Semetko ve Valkenburg'un 2000 yılında Avrupa siyaseti üzerine gerçekleştirdiği çalışma, bu yaklaşımın bir çok araştırmacı tarafından kullanılan bir örneğini oluşturmuştur (Kılıç, 2022, s. 154). Semetko ve Valkenburg araştırmalarında Avrupa Topluluğu'nun (daha sonra Avrupa Birliği olarak adlandırıldı) medya imajı üzerine odaklanmıştır. Çalışmada, Fransa, Almanya ve İngiltere'de yayınlanan ana haber bültenleri üzerinde yapılan analizler ile Avrupa Topluluğu'nun medya imajı incelenmiştir. Bu analizlerde, Avrupa Topluluğu'nun hangi

konularla ve nasıl temsil edildiği, hangi görüşlerin ve değerlerin yansıtıldığı gibi konulara odaklanılmıştır. Çalışmada, çeşitli araştırma yöntemleri kullanılsa da, ana araştırma yöntemini içerik analizi oluşturmuştur.

Çalışmada konuyla ilgili haberlerin orantısı ve sunum şekli tespit edildikten sonra ilgili söz konusu haberler Semetko ve Valkenburg'un önerdiği “sorumluluğun atfedilmesi”, “çatışma”, “insani ilgi”, “ekonomik sonuçlar” ve “ahlak” çerçeveleri kapsamında değerlendirilmiştir. Bu kavramlar şöyle açıklanabilir (Kılıç, 2022, s. 154):

- “Sorumluluğun atfedilmesi” çerçevesi yaşanan durumdan kimin sorumlu olması veya onu çözüme kimin kavuşturması gerektiğini ifade etmektedir;
- “Çatışma” çerçevesi yaşanan durumun çatışma dili ile sunulup sunulmamasına odaklanmaktadır;
- “İnsani ilgi” çerçevesi insan hikayelerinin daha dramatik ve çekici olmasından yola çıkarak durumu her tipten kitleye yakınlaştırmak için kullanılmaktadır;
- “Ekonomik sonuçlar” çerçevesi yaşanan durumun sebep olabileceği ekonomik etkiler üzerine odaklanmaktadır;
- “Ahlak” çerçevesi yaşanan durumla ilgili dini veya ahlaki anlatımlar veya önermeleri kendisinde barındırmaktadır.

Ayrıca, başka konuya ilişkin haber çerçevelerinin oluşturulması sürecini anlayabilmek ve bunun değerlendirmesini yapabilmek için Tankard'ın (2001) amprik olarak çerçeveleme yönetiminin mekanizmasında belirlediği 11 odak noktasından (1. Başlıklar, 2. Alt başlıklar, 3. Fotoğraflar, 4. Fotoğraf altları, 5. Manşetler, 6. Kaynak seçimi, 7. Alıntı seçimi, 8. Tanıtımlar, 9. Logolar, 10. İstatistikler, grafikler, 11. Son cümleler ve paragraflar) 4 temel analiz unsuru ortaya konulmuştur: Başlıklar, fotoğraflar, manşetler, kaynak seçimi. Bununla birlikte haberlerin analizi sırasında örneklem olarak seçilen gazetelerin haber metinlerinde olayları tanımlama biçimleri ve sözcük seçimleri de dikkate alınmıştır.

Bu çalışmada örnekleme dahil edilen gazetelerdeki konuya ilişkin haberlere gazetelerin arşivlerinden ulaşılmıştır. İkinci Karabağ Savaşı'nın başladığı 27 Eylül 2020 tarihinden barış anlaşmasının imzalandığı 10 Kasım 2020 tarihine kadar olan 44 günlük süreçteki konuya ilişkin bütün haberler incelemeye alınmıştır. Araştırmada öncelikle,

Yeni Şafak ve Sözcü gazetelerinde konuya ilişkin haberlerin sayısına bakılmıştır. Bu sayede, gazetelerin konuya ne kadar yer ayırdıkları açısından anlamlı bir farklılık olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Gazetelerdeki konuya ilişkin haber oranlarına bakılarak hangi çerçevenin hangi oranda kullanıldığı saptanmıştır.

Gazetelerin savaşın tarafları olan ülkelere yaklaşımını belirlemek için haber metinleri taraflara bakış açısından olumlu, olumsuz ve nötr olmak üzere kodlanmıştır. Araştırmada, aynı zamanda haberlerin çerçeveleri üzerinde yapılan analizlerin yanı sıra, bu çerçevelerin bakış açılarına oranları, öne çıkarılan temalar ve gazetelere göre dağılımları, farklı çerçevelerde kullanılan temaların hangileri olduğu ve savaşın haberlerde nasıl nitelendirildiği gibi konular da ele alınmıştır. Ayrıca, savaşla ilgili haberlerde kullanılan başlıklar, alt başlıklar, fotoğraflar, fotoğraf altları, manşetler, kaynak seçimi de incelenerek çerçevelerin oluşturulması süreci incelenmiştir.

3.5.1. Araştırmanın örnekleme

Çalışma İkinci Karabağ Savaşı'nın başladığı ve bittiği 27 Eylül-10 Kasım 2020 tarihleri arasında Türkiye basınında yer alan haberlerle sınırlanmaktadır. Yakın dönemin inceleniyor olması araştırmanın daha sağlıklı ve detaylı bir şekilde gerçekleşmesine ve verilere eksiksiz bir şekilde ulaşılmasına olanak sağlamıştır. Araştırma kapsamında Yeni Şafak ve Sözcü gazetelerinin 44 gün içerisinde yayımlanan sayıları incelenmiştir. Bu gazetelerin seçilmesinin nedeni gazetelerin farklı ideolojik görüşleri desteklemeleri ve yüksek tiraja sahip olmalarıdır.

3.5.2. Araştırmanın kapsamı

Araştırma 27 Eylül-10 Kasım 2020 tarihleri arasında örnekleme dahil edilen gazetelerde İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haber metinlerini kapsamaktadır. Bu araştırma parametrik olmayan bir yapıdadır ve 44 günlük gazete haberlerinin tamamı ele alınarak incelenmiştir. Bu yöntem, örneklemin genel haberlerin temsilini en iyi şekilde sağlamasını ve belirli günlerin seçimi gibi olası yanlılıkları en aza indirmeyi amaçlamaktadır.

3.5.3. Sınırlılıklar

Çalışmayla ilgili haberler örneklem olarak seçilen Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin 27 Eylül-10 Kasım 2020 tarihleri arasındaki 44 günlük yayımları üzerinden incelenmeye alınmıştır. Dolayısıyla bu tarihler dışındaki haberler araştırmaya dahil edilmemiştir.

3.5.4. Ön deneme ve güvenilirlik

Bilimsel araştırmaların kabul görmesi ve inandırıcılığı, kullanılan veri toplama araçlarının, araştırma deseninin ve veri analizinin geçerliliği ve güvenilirliği ile yakından ilişkilidir. Nicel araştırmalar için geçerlik ve güvenilirlik değerlendirme yöntemleri bulunmasına karşın, nitel araştırmalarda bu konuda kesin bir değerlendirme yapmak zordur. Nitel araştırmalarda, araştırma süreci boyunca güvenilirlik ve geçerlik daha esnek bir şekilde ele alınmakta ve araştırmacının analizlerini ve yorumlarını desteklemeye yönelik başka yöntemler kullanılmaktadır. Bu da, nitel araştırmanın doğasına uygun bir yaklaşımdır ve araştırma sonuçlarının niteliksel doğasını yansıtmaktadır (Baltacı, 2019, s. 380).

İçerik analizinin güvenilirliği ve geçerliği için ilk önemli nokta, çalışmanın belirlenen evrenin ve örneklemin başka araştırmacılar tarafından ulaşılabilir olmasıdır. Bu, araştırmanın yapıldığı veri setinin ve inceleme konusunun tanımlanabilir ve erişilebilir olması gerektiği anlamına gelmektedir. İkinci önemli nokta ise, içerik analizi sırasında kullanılan kodlama yönergelerinin ve işlemlerinin başka araştırmacılar tarafından uygulandığında benzer sonuçların elde edilmesini sağlamaktır (Metin ve Ünal, 2022, s. 281).

Araştırma çalışmalarının güvenilirliğini artırmak amacıyla kullanılan stratejilerden biri de üçgenlemedir. Üçgenleme, aynı olay veya olgulara farklı açılardan bakarak elde edilen sonuçlarda daha yüksek güvenilirlik veya inanırlık sağlamayı hedeflemektedir. Bu stratejinin dört farklı türü vardır:

1. **Yöntem Üçgenlemesi:** Farklı veri toplama tekniklerinin bir arada kullanılmasıyla elde edilen bulguların tutarlılığını ölçmek için kullanılmaktadır. Yani, aynı konuya farklı yöntemlerle yaklaşarak sonuçların karşılaştırılmasını içermektedir.

2. **Kaynak Üçgenlemesi:** Farklı veri kaynaklarında aynı yöntem kullanılarak veri elde edilmesini içermektedir. Bu şekilde aynı konuyla ilgili farklı kaynaklardan veri toplandığında, bu verilerin uyumlu olup olmadığı değerlendirilmektedir.
3. **Analizci Üçgenlemesi:** Aynı bulguların farklı uzmanlar veya analizciler tarafından gözden geçirilmesini içermektedir. Bu, farklı analizcilerin aynı verileri nasıl yorumladığını anlamak için yapılmaktadır.
4. **Kuram/Bakış Açısı Üçgenlemesi:** Verilerin yorumlanması aşamasında farklı bakış açıları veya kuramların kullanılmasıyla oluşturulan teorilerin veya bakış açılarının karşılaştırılmasını içermektedir (Metin ve Ünal, 2022, s. 282).

Her bir tür, farklı açılardan verilere yaklaşarak olası tutarsızlıkları azaltmaya yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, üçgenleme stratejisi, araştırmaların güvenilirliğini artırmak ve sonuçların daha sağlam temellere dayanmasını sağlamak için önemlidir.

Bu çalışmada da analizci üçgenlemesinden yola çıkılarak kodlama cetvelinin çalışmaya uygun olup olmadığını, tutarlılığı, uygulanabilirliği ve güvenilirliği kontrol etmek amacıyla ön deneme yapılmıştır. Bu aşamada çalışmanın amaçları doğrultusunda araştırma materyali içerisinden toplam materyalin %22'sini temsil eden 77 çözümlene birimi ile ön deneme gerçekleştirilmiştir. Ön deneme sonrasında, araştırmanın tüm kodlama işlemi tek bir kodlayıcı tarafından (tezin yazarı) gerçekleştirilmiştir. Bu sayede, kodlayıcılar arasındaki güvenilirlik katsayısını hesaplamak için aşağıdaki formül kullanılmıştır (Zhaparaliev, 2020, s. 112):

$$C.R. = 2M/(N1 + N2)$$

C.R.: Güvenilirlik katsayısı (Coefficient of reliability)

M: Uzlaşılan kodlama sayısı

N: Her bir kodlayıcının yaptığı toplam kodlama sayısı (**N1:** Birinci kodlayıcının toplam kodlama sayısı; **N2:** İkinci kodlayıcının toplam kodlama sayısı).

Ön denemede iki kodlayıcıdan elde edilen cevapların yukarıdaki formülle hesaplanmasıyla şu sonuca ulaşılmıştır:

M: 70

N1: 77 **N2:** 77

N: 77+77=154

C.R. = 2*70/154

C.R. = 0.90 (%90)

Kullanılan formülle hesaplanan güvenilirlik katsayısı 0.90 (%90) olarak belirlenmiştir. İçerik çözümlemesinde, güvenilirlik katsayısı genellikle uzmanlar tarafından 0.80 ve üzeri (Poindexter ve McCombs, 2000; Krippendorff, 1980) değerler olarak kabul edildiğinden yapılan çalışmanın güvenilir olduğu onaylanmıştır.

Sonuç itibarı ile, araştırmanın dış güvenilirliğinin sağlanması açısından; Araştırma şeffaf bir şekilde rapor edilmiş, veri kaynaklarını açıkça belirtilmiş, araştırmacının (tez yazarının) kendi görüşleri ve yorumları açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmiş, araştırma sonuçları araştırmanın kavramsal çerçevesiyle uyumlu şekilde hazırlanmıştır. İç güvenilirliğin sağlanması açısından ise elde edilen veriler, betimsel bir sistemlikle araştırma raporunda doğrudan sunulmuş, ön deneme aşamasında iki kodlayıcı arasındaki güvenilirlik katsayısını hesaplamak için ön deneme aşaması gerçekleştirilmiştir.

3.6. Bulgular ve Yorum

Çalışma kapsamında çözümlemelerden elde edilen veriler raporlanmış ve bu veriler tablolar halinde sunulmuştur. Bu sayede araştırmada iki gazeteden elde edilen bulguları karşılaştırma imkanı sağlanmıştır. Bulguların yorumları, tablolarla ilgili açıklamalar yapılarak aşağıda ifade edilmiştir.

Bulgular 6 temel başlık altında; (1) Haberlerin biçimsel özellikleri, (2) haberlerde kullanılan çerçeveler, (3) haberlerde kullanılan manşetler, (4) haberlerde kullanılan başlıklar, (5) haberlerde kaynak kullanımı ve (6) haberlerde fotoğraf kullanımı olmak üzere incelenmiştir. Bulguların bu şekilde altı temel başlık altında incelenmesi, haberlerin farklı yönlerini ayrı ayrı ele almayı ve analiz etmeyi mümkün kılmıştır. Bu bölümler aracılığıyla haberlerin biçimsel özellikleri, içerikleri, başlıkları, çerçevelenme tarzları, kaynak kullanımı ve fotoğraf kullanımı gibi önemli unsurlar açıkça ortaya konulmuştur. Nitekim;

(1) “Haberlerin biçimsel özellikleri” bölümü, haberlerin sayısını, haftalara göre dağılımını ve yerleşim yeri gibi görsel ve yapısal özelliklerini içermektedir.

(2) “Haberlerde kullanılan çerçeveler” bölümü, haberlerin sunumunda kullanılan farklı bakış açıları, odaklanılan konular ve haberlerin algılanma biçimleri hakkında bilgi sağlamaktadır.

(3) “Haberlerde kullanılan manşetler” bölümü, gazetenin ilk sayfasında yer alan haber başlıklarının önemini ve haberlerin vurgulanmasındaki rolünü açıklamaktadır.

(4) “Haberlerde kullanılan başlıklar” bölümü, haberlerin içeriklerini özetleyen ve okuyucunun dikkatini çeken başlık kullanımının analizini sunmaktadır.

(5) “Haberlerde kaynak kullanımı” bölümü, haberlerde hangi kaynakların daha çok tercih edildiğini, haberlerin güvenilirliği ve tarafsızlığı üzerinde etkilerini açıklamaktadır.

(6) “Haberlerde fotoğraf kullanımı” bölümü, haberlerin görsel sunumu ve fotoğrafların haberlerin algılanmasında oynadığı rolü inceler.

Bu altı bölümün bir araya getirilmesi, haberlerin çerçevenme süreçlerinin anlaşılmasına ve haber metinlerinin okuyucular üzerindeki etkisinin değerlendirilmesine yardımcı olmuştur. Aynı zamanda, farklı gazetelerin haber çerçeveleme tarzları arasındaki farkları ve benzerlikleri ortaya koyma imkanı sağlamıştır.

3.6.1. Haberlerin biçimsel özelliklerine ilişkin bulgular

Bu tez çalışmasının sınırlılıklarını oluşturan 27 Eylül-10 Kasım 2020 tarihlerini kapsayan 44 günlük süre içerisinde iki farklı gazetede İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili toplamda 350 haber yayınlanmış olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan 92 haber (%26.3) Sözcü’de, 258 haber (%73.7) ise Yeni Şafak’ta yer almıştır (Tablo 3.1).

Tablo 3.1. Haberlerin yayınlandıkları gazetelere göre dağılımı

Gazete	Haber sayısı	Yüzde
Sözcü	92	%26.3
Yeni Şafak	258	%73.7
Toplam	350	%100

Elde edilen verilere göre, Yeni Şafak gazetesi konuyla ilgili Sözcü gazetesinin neredeyse 3 katı daha fazla haber yayınlamıştır. Bu durum, Sözcü ve Yeni Şafak’ın haber konusuna yönelik farklı yaklaşımlarının olduğunu göstermektedir. Nitekim, Yeni Şafak

gazetesi, İkinci Karabağ Savaşı'nı daha geniş bir perspektiften ele alarak daha fazla haberi okuyucularına sunmaya çalışmıştır.

Tablo 3.2. Haberlerin yayınlandığı haftara göre dağılımı

Yayın haftası	Sözcü		Yeni Şafak	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1. Hafta	34	%37.0	65	%25.2
2. Hafta	21	%22.8	52	%20.2
3. Hafta	18	%19.6	51	%19.8
4. Hafta	7	%7.6	36	%14.0
5. Hafta	8	%8.7	23	%8.9
6. Hafta	1	%1.1	22	%8.5
7. Hafta	3	%3.3	9	%3.5
Toplam	92	%100	258	%100

Araştırma kapsamında ele alınan 44 günlük süre içerisinde gazetelerde İkinci Karabağ Savaşı'na ilişkin yayımlanan haberlerin haftalara göre dağılımı Tablo 3.2'de gösterilmiştir. Bu tabloya göre, Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinde konuya ilişkin haberlerin en sık kullanıldığı hafta 1. hafta olmuştur. Sözcü gazetesi, savaşın ilk haftasında 34 (%37.0) haber ile en yoğun haber yayınlama dönemini yaşamıştır. Ancak savaşın ilerleyen haftalarında haber sayısı sürekli azalmıştır. İkinci haftada (%22.8) bir düşüş yaşanmış, üçüncü haftada (%19.6) biraz daha azalmış, dördüncü haftada (%7.6) oldukça düşük bir seviyeye inmiştir. Sonraki haftalarda da düşük haber sayıları gözlemlenmiştir. Bu durum, Sözcü gazetesinin savaşla ilgili haberlere başlangıçta daha fazla önem verdiğini, ancak süreç içinde ilgisinin azaldığını göstermektedir. Öte yandan, Yeni Şafak gazetesi de, savaşın ilk haftasında 65 (%25.2) haber ile araştırma yapılan dönemde haftalık olarak en yüksek sayıda haberi ve bu sayı savaşın ilerleyen haftalarında azalmıştır. İkinci haftada (%20.2) bir azalma gözlenmiş, üçüncü haftada (%19.8) benzer azalma devam etmiş ve dördüncü haftada (%14.0) bu azalma belirgin şekilde kendini göstermiştir. Haber sayılarında sonraki haftalarda da azalmalar gözlemlenmiştir. Bu durum, her iki gazetenin savaşla ilgili haberlere başlangıçta daha çok odaklandığını, ancak süreç içinde ilgisinin azaldığını göstermektedir.

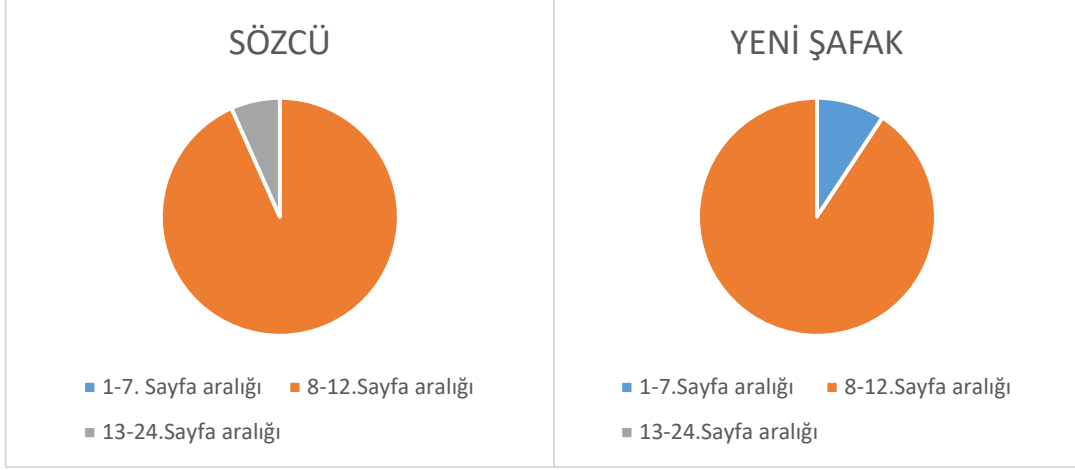
Gazetelerde haberlerin konumu, çerçeveleme kuramı açısından önemli bir etkiye sahiptir. Haberlerin gazetelerdeki konumu, okuyucuların haberlere nasıl baktığını, o

haberlerin ne tür bir anlam kazandığını ve haberlerin öncelik sırasının nasıl belirlediğini etkilemektedir. Bu çerçevelenme, okuyucunun o haberin önemli bir gelişme olduğunu düşünmesine ve haber üzerinde daha fazla odaklanmasına neden olmaktadır.

Tablo 3.3. *Haberlerin yer aldığı sayfalara göre dağılımı*

Sayfa numarası	Sözcü		Yeni Şafak	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
3. Sayfa	-	-	24	%9.3
8. Sayfa	2	%2.2	62	%24.0
9. Sayfa	-	-	29	%11.2
8-9. Sayfa (Çift)	-	-	85	%32.9
10. Sayfa	14	%15.2	18	%7.0
11. Sayfa	2	%2.2	30	%11.6
12. Sayfa	16	%17.4	10	%3.9
13. Sayfa	4	%4.3	-	-
14. Sayfa	44	%47.8	-	-
15. Sayfa	4	%4.3	-	-
16. Sayfa	5	%5.4	-	-
24. Sayfa	1	%1.1	-	-
Toplam	92	%100	258	%100

Tablo 3.3'deki verilere göre, Sözcü gazetesinde İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili araştırma yapılan süre içerisinde yayınlanan haberlerin büyük çoğunluğu 14. sayfada (%47.8) yer almaktadır. İkinci ve üçüncü sırada en fazla haber içeren sayfalar ise 12. sayfa (%17.4) ve 10. sayfalardır (%15.2). Diğer sayfalarda ise haberlerin dağılımı daha düşük oranlardadır. Yeni Şafak gazetesinde ise, haberlerin en fazla yayınlandığı sayfa çift sayfa olarak kullanılan 8-9. sayfalar (%32.9) olmuştur. Onu sırasıyla 8. sayfa (%24.0) ve 3. sayfa (%9.3) takip etmektedir. Diğer sayfalarda haberlerin dağılımı daha düşük oranlardadır. Bu veriler, her iki gazetenin de İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberleri farklı sayfalarda yoğunlaştırdığını göstermektedir. Sözcü gazetesi haberlerini genellikle 14. sayfada, Yeni Şafak gazetesi ise 8-9. sayfalar arasında yayınlamıştır.

Şekil 3.1. Haberlerin yer aldığı sayfalara göre dağılım grafiği

Gazete sayfalarını Şekil 3.2`de görüldüğü gibi 1-7, 8-12, 13-24 olarak üç aralığa ayırdığımızda Sözcü`nün 1-7. sayfa aralığında konuya ilişkin hiç haber yayınlanmadığını görmüş oluruz. Yeni Şafak`ta ise, 13-24. sayfa aralığında konuya ilişkin hiçbir haber yer almamıştır. Nitekim her iki gazetede de konuya ilişkin haberlerin 8. ve 16. sayfalar aralığında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerin büyük çoğunluğunun Sözcü gazetesinin 8. ve 24. sayfaları aralığında kullanılması, haberlerin algılanma biçimini ve önem algısını etkileyen çerçeveleme stratejileri içermektedir. İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerin çoğunluğunun 8. ve 24. sayfalar arasında yer alması, okuyuculara bu haberlerin öncelikli ve dikkat çekici olmadığı algısını verebilmektedir. Yeni Şafak gazetesinde ise İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerin büyük çoğunluğunun 1. ve 12. sayfalar aralığında yer alması bu haberlerin gazetenin öncelikli konuları arasında yer aldığını ve dikkat çekici olduğunu göstermektedir. Çünkü 1. ve 12. sayfalar, gazetenin önemli haberlerinin yer aldığı bölümler olarak kabul edilmekte ve bu nedenle burada yer alan haberler, okuyucuların daha fazla dikkatini çekmektedir. Ayrıca, İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerin bu sayfa aralığında yoğunlaşması, gazetenin okuyucularına bu konuya öncelik verdiği mesajını iletmektedir.

Tablo 3.4. *Haberlerin konumlandırıldığı bölümlere göre dağılımı*

Sayfa başlığı	Sözcü		Yeni Şafak	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Gündem	4	%4.3	253	%98.1
Dünya	88	%95.7	-	-
Belirtilmemiş	-	-	5	%1.9
Toplam	92	%100	258	%100

İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberler Tablo 3.4`den de görüldüğü gibi Sözcü`de 4 kez (%4.3) “Gündem”, 88 kez (%95.7) de “Dünya” sayfa başlığı altında yayınlanmıştır. Yeni Şafak`ta ise, “Gündem” sayfa başlığı adı altında 253 (%98.1) haber yayınlanmıştır. Bu gazetede konuyla ilgili hiçbir haber “Dünya” başlığı altında yer almamıştır. Ayrıca 5 haber (%1.9) de Yeni Şafak`ta diğer sayfalarda konumlandırılmıştır. Bu durum, Sözcü gazetesinin İkinci Karabağ Savaşı`na uluslararası bir boyut atfettiğini ve dünya haberleri arasında önemli bir yer verdiğini göstermektedir. Gazetenin bu olayı uluslararası düzeyde önemli bir gelişme olarak algıladığı ve okuyucularına böyle sunmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Yeni Şafak gazetesinin, İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberleri %98.1 oranı ile “Gündem” sayfa başlığı altında yayınlanmış olması, gazetenin bu olayı öncelikle ülke içinde önemli bir gelişme olarak algıladığını ve gündem haberleri arasında önemli bir yer verdiğini göstermektedir.

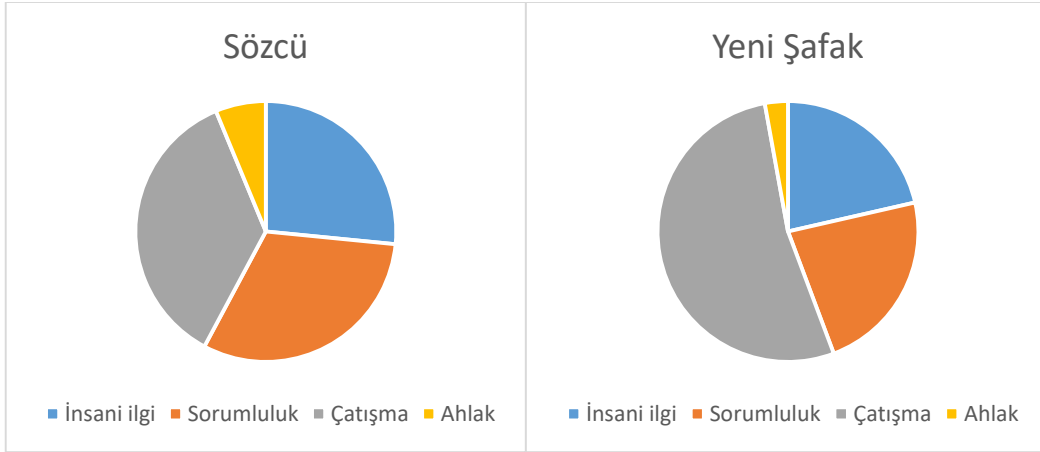
3.6.2. Haberlerde kullanılan çerçevelere ilişkin bulgular

Bu çalışmada konuya ilişkin haberler, Semetko ve Valkenburg tarafından önerilen beş temel çerçeveden dördü olan “sorumluluğun atfedilmesi”, “çatışma”, “insani ilgi” ve “ahlak” kapsamında değerlendirilmiştir. Bu çerçeveler, haberlerin nasıl sunulduğu, hangi açılardan ele alındığı ve hangi mesajların iletmeye çalışıldığı hakkında önemli bir anlayış sağlamaktadır. Bu çerçeveler, haberlerin içeriğinin ve sunumunun anlaşılmasına yardımcı olmakla birlikte, aynı zamanda haberlerin okuyucular üzerindeki etkisini de incelemeye olanak tanımaktadır.

Tablo 3.5. Haber çerçevelerinin konularına göre dağılımı

Haber çerçeveleri	Sözcü		Yeni Şafak	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
İnsani ilgi	17	%26.6	30	%21.4
Sorumluluğun atfedilmesi	20	%31.3	32	%22.9
Çatışma	23	%35.9	74	%52.9
Ahlak	4	%6.3	4	%2.9
Toplam	64	%100	140	%100

Çalışma kapsamında incelemeye alınan toplam 350 haberden 204'ünde "insani ilgi", "sorumluluk atfedilmesi", "çatışma" ve "ahlak" çerçevesi tespit edilmiştir. Bu çerçevelerden 64'ü Sözcü (%31.4), 140'ı ise Yeni Şafak (%68.6) gazetesinde kullanılmıştır. Sözcü'de kullanılan çerçevelerin 17'sini (%26.6) "insani ilgi", 20'si (%31.3) "sorumluluğun atfedilmesi", 23'ü (%35.9) "çatışma", 4'ü (%6.3) "ahlak" çerçeveleri oluşturmaktadır. Yeni Şafak'ta ise, bu sayılar "insani ilgi" 30 (%21.4), "sorumluluğun atfedilmesi" 32 (%22.9), "çatışma" 74 (%52.9), "ahlak" 4 (%2.9) olarak değişkenlik göstermektedir. Bu verilere göre, Sözcü gazetesi ve Yeni Şafak gazetesi arasında İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerde kullanılan çerçevelerin oranlarının benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Her iki gazetede de en sık kullanılan çerçeve "çatışma" çerçevesi olarak belirlenmiştir. Bu durum, savaşın doğası gereği çatışmanın ön planda olduğu bir konu olması nedeniyle her iki gazetede de bu çerçevenin ağırlıklı olarak tercih edildiğini göstermektedir. "Sorumluluk atfedilmesi" çerçevesi de her iki gazetede önemli bir yer tutmaktadır. Sözcü gazetesinde haberlerin %31.3'ünde bu çerçeve kullanılırken, Yeni Şafak gazetesinde %22.9 oranında kullanılmıştır. Bu çerçevenin haberlerde yer bulması, taraflar arasında sorumluluk atfetmenin ve sorumluluğun belirli bir şekilde vurgulanmasının önemini göstermektedir. "İnsani ilgi" çerçevesi ise her iki gazetede neredeyse aynı oranda kullanılmıştır. Sözcü gazetesinde haberlerin %26.6'sında bu çerçeve yer alırken, Yeni Şafak gazetesinde %21.4 oranında kullanılmıştır. Bu çerçeve, savaşın etkilediği insanların dramatik hikayelerini, sivil halkın durumunu ve insanların insancıl duygularını öne çıkarmayı amaçlamıştır. "Ahlak" çerçevesi ise her iki gazetede de 4'er kez yer alarak diğer çerçevelere göre daha az kullanılmıştır. Bu durum, İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerin çerçeveleme tarzları açısından iki gazetenin de benzer yaklaşımlar benimsediğini ve haberlerin temel çerçeveleri arasında belirli bir uyum olduğunu göstermektedir (Tablo 3.5).

Şekil 3.2. Haber çerçevelerinin kullanımına göre dağılım grafiği

“İnsani ilgi” çerçevesi, haberlerde insan odaklı duygusal ve dramatik içeriklerin vurgulanması anlamına gelmektedir. Bu tür haberlerde, savaşın etkilediği sivil halkın acıları, kayıpları ve zorlukları ön plana çıkarılmaktadır. Bundan dolayı da, her iki gazetede Azerbaycan`da sivil yerleşim alanlarının hedef alınması ve bombalanması, özellikle çocukların ölmesi ve yaralanması, acılı ailelerin feryatları gibi haberlerde “insani ilgi” çerçevesi açık bir şekilde kullanılmıştır. Bu tür haberlerle, okuyucularda duygusal bir tepki uyandırmak ve insanların savaşın etkilerini daha kişisel bir düzeyde anlamalarını sağlamak amaçlanmıştır. Aynı zamanda zorlu cenaze törenlerinin gerçekleştirilmesi ve gazetecilere yönelik saldırı haberleriyle savaşın insanlar üzerindeki etkileri, acı veren olaylar ve zorlu koşullar vurgulanmaya çalışılmıştır. Azerbaycan ordusuyla halkın birlikteliğini gösteren haberlerle de savaşın Azerbaycan halkını birleştirdiği, ordunun halkın desteğini aldığı ve milletin güçlü birlik içinde olduğu vurgulanmıştır. Bu tür haberlerle, milli duyguları harekete geçirerek toplumsal birlikteliği ve dayanışmayı pekiştirmek hedeflenmiştir.

“Çatışma” çerçevesi, haberlerde savaşın askeri ve silahlı çatışma boyutlarını vurgulamaktadır. Her iki gazetede de bu çerçevede yer alan haberlerde çatışmaların şiddetlenmesi, Azerbaycan ordusunun kritik bölgeleri işgalden kurtarması ve topraklarını geri alması gibi konular öne çıkarılmıştır. Bu tür haberlerle savaşın sahadaki gelişmeleri, askeri zaferler ve başarılar vurgulanarak okuyucuların dikkati çekilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Azerbaycan ordusunun Ermeni askerlerini bozguna uğratması ve askeri muhimatları imha etmesi gibi haberler de “çatışma” çerçevesi içinde yer almıştır. Böylelikle, Azerbaycan ordusunun savaştaki başarılarını ve gücünü göstermek

amaçlanmıştır. Ermenilerin cepheye teröristleri sürmesi ve işgalcilerin teslim olması gibi haberlerle oluşturulan “çatışma” çerçevesi kapsamında da düşmanın zayıflıkları ve askeri stratejilerin önemi öne çıkarılarak okuyucuların destek ve güven duyguları harekete geçirilmeye çalışılmıştır. Sivillere yönelik saldırılarda yasaklı silahların kullanılması ve yurtdışında Türklere saldırılar gibi haberlerde ise, savaşın vahşet ve insani boyutları vurgulanarak okuyucuların tepkisini çekmek hedeflenmiştir. “Çatışma” çerçevesi kapsamındaki haberlerde, aynı zamanda savaşın uluslararası boyutları ve çatışmaların farklı aktörler üzerindeki etkileri vurgulanarak okuyucuların farkındalığı arttırılmaya çalışılmıştır.

“Sorumluluğun atfedilmesi” çerçevesi, olayları veya sorunları belli bir aktörün veya grubun sorumluluğu altında ele almayı ve bu aktörü sorumlu tutmayı amaçlamaktadır. Bu aktörler, devletler, hükümetler, siyasi liderler, terör örgütleri, kuruluşlar veya diğer taraflar olabilir. Haberlerde bu aktörlerin eylemleri veya politikaları nedeniyle ortaya çıkan olaylar veya sorunlar, genellikle bu çerçeve altında vurgulanmaktadır. Çalışma kapsamında incelenmeye alınan her iki gazetede de “sorumluluğun atfedilmesi” çerçevesi, Ermenistan’ı savaşın başlaması ve çözüme ulaşmasında engelleyici bir ülke olarak göstermiştir. Ermenistan, haberlerde savaşın nedeninin ve sürmesinin önemli bir aktörü olarak vurgulanmıştır. Haberlerde Ermenistan’ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından geri çekilmesi şartının savaşın sona ermesi için yegane şart olduğu belirtilmiştir. Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi ve sürekli ateşkes ihlalleri yapması sorumluluğunun altı çizilmiştir. Aynı zamanda, Ermenistan’ın sivillerin vurulması ve uluslararası insancıl hukuku ihlal etmesi gibi eylemleri de haberlerde ön planda tutulmuştur. Ermenistan’ın bu tür ihlalleri nedeniyle insanlara ve sivillere zarar verdiği vurgulanarak sorumluluğu ortaya konmuştur. Bundan başka Ermenistan’ın politik ve askeri stratejileri nedeniyle bölgede tehdit unsuru olarak görülmesi ve Türkiye’nin sürece katılmasının önemi, haberlerde sorumluluk atfetme çerçevesinin bir parçası olarak yer almıştır.

“Ahlak” çerçevesi, olayları veya durumları etik ve ahlaki boyutlarıyla ele almayı ve belirli bir aktörün veya grubun ahlaki değerleri veya eylemlerini vurgulamayı amaçlamaktadır. İncelemeye alınan her iki gazetede de “ahlak” çerçevesinin en düşük oranda kullanılması dikkat çekicidir. Bu çerçeveleme kapsamında, haberlerde Ermenilerin bazı ahlaki olmayan eylemleri ve davranışlarına odaklanılmıştır. Ermenilerin çocukları cepheye sürmesi, kültürel soykırım gerçekleştirmeleri, cephedeki cesetlerini

bırakıp kaçmaları ve yalan bilgiler yaymaları gibi konular “ahlak” çerçevesi içinde sunulmuştur. Bu haberlerde, Ermeni tarafının ahlaki değerlerine ve davranışlarına vurgu yaparak onları eleştiren veya kınayan bir dil kullanılmıştır.

3.6.3. Habelerde kullanılan manşetlerle ilgili bulgular

Manşet haber, gazetelerin veya dergilerin ilk sayfalarında, logonun hemen altına yerleştirilen ve genellikle iri puntolu harflerle yazılmış başlığı olan haberdır. Bu haber, gazetenin veya derginin en önemli haberi olarak kabul edilmekte ve onların gündeminde öncelikli bir yere sahip olmaktadır. Manşet haberler, okuyucunun dikkatini çekmek ve ilgisini çeken önemli bir olayı veya konuyu vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır.

Tablo 3.6. *Manşete çıkarılan haber sayısı dağılımı*

Gazete	Haber sayısı	Yüzde
Sözcü	1	%5.9
Yeni Şafak	16	%94.1
Toplam	17	%100

Tablo 3.6`da görüldüğü gibi, konuya ilişkin gazetelerin haber manşetleri incelendiğinde Sözcü`de yayınlanan toplam 92 haberden yalnız 1`nin manşete çıkarıldığı tespit edilmiştir. Yeni Şafak`ta ise, yayınlanan toplam 258 haberden 16`sı manşete çıkarılmıştır. Bu durum, Sözcü gazetesinin bu konuya manşetlerinde daha az yer verdiğini ve diğer haberleri daha çok göz önünde bulundurduğunu göstermektedir. Sözcü gazetesinin manşetlerini daha çok iç siyaset, ekonomi veya diğer önemli görülen başlıklar oluşturmuştur. Öte yandan, Yeni Şafak gazetesinde İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili 258 haberden 16`sının manşete çıkarılması, bu gazetenin konuyu önemli bir gelişme olarak değerlendirdiğini ve okuyucuların dikkatini bu konuya çekmek istediğini göstermektedir.

Görsel. 3.1. Ermenistan'ın Gence'ye füze saldırısı, Sözcü, 12 Ekim, 2020

Sözcü gazetesinde manşete çıkarılan tek haber Görsel 3.1'de yer alan ve Ermenistan'ın sivil vatandaşları hedef alan füze saldırısını konu edinen haber olmuştur. Bu haber "Kalleşlik" başlığı ile manşete çıkarılmış ve haberde Ermenistan'ın ateşkes kararına uymadan Azerbaycan'ın Gence şehrine füze saldırısı sonucunda 9 sivilin öldüğü, 6'sı çocuk olmak üzere 34 kişinin yaralandığı, 10 binanın yıkıldığı, 100 binanın ise hasar gördüğü ile ilgili bilgiler okurlara sunulmuştur.

Yeni Şafak gazetesinde kullanılan manşetler de ("Sonuçları ağır oldu", "Kaçıyorlar", "Büyük çöküş", "SİHA'lar 4 günde süpürdü", "Karabağ kurtulana kadar", "Kaçmasın diye zincire vuruluyor", "Cepheden kaçıyor sivilleri vuruyor", "28 Yıl sonra ezan sesleri", "Ermenistan'a Putin şoku", "Çıkın yoksa pişman olacaksınız", "Uygulanamaz", "Tüm dünya bunu görsün", "Amaç Türkiyeyi savaşa çekmek", "Ateşkes değil silah molası", "Şuşa'da zafer yürüyüşü", "Katilleri Hocalı'dan tanıyoruz") haberlerin nasıl çerçeveslendiğini ve hangi açılardan ele alındığını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır.

Görsel 3.2. Azerbaycan ordusunun saldırılara karşılık vermesi, Yeni Şafak, 29 Eylül 2020

“Büyük çöküş”, “Sonuçları ağır oldu”, “Kaçıyorlar”, “Karabağ kurtulana kadar” gibi ifadeler, çerçeveleme kuramının duygusal çerçeveleme yaklaşımını yansıtmaktadır. Bu tür ifadeler, haberin duygusal yönünü öne çıkartarak okuyucuların empati kurmasını ve haberin önemini daha yoğun bir şekilde hissetmelerini sağlamaktadır. Örneğin, “Büyük çöküş” ifadesi, çatışmaların olumsuz sonuçlarına vurgu yaparken, “Karabağ kurtulana kadar” ifadesi, mücadele ve direniş temasını işaret etmektedir. Bu tür duygusal ifadeler, okuyucuların haberlere daha duyarlı bir şekilde tepki vermelerini sağlayarak haberlerin etkisini artırmaktadır. “SİHA'lar 4 günde süpürdü” ifadesi, Türk Silahlı İHA'ların başarısını ve çatışmadaki etkinliğini vurgulayarak zafer temasını işaret etmektedir. “Kaçmasın diye zincire vuruluyor” ifadesi, düşmanın zor durumda olduğu ve savaşın seyrini değiştirebilecek olumlu gelişmeleri vurgulayarak direniş temasını yansıtmaktadır. “Cepheden kaçıyor sivilleri vuruyor” ifadesi ise, düşmanın zalim ve acımasız eylemlerini vurgulayarak mağduriyet temasını ön plana çıkarmaktadır. “28 Yıl sonra ezan sesleri” ifadesi ise, tarihi bir anı ve milletin zaferini simgeleyen duygusal bir tema sunmaktadır. Bundan başka “Çıkın yoksa pişman olacaksınız” ifadesi, düşmana

yönelik bir uyarı ve tehdit temasını yansıtmaktadır. “Uygulanamaz” ifadesi, savaşın karmaşıklığını ve çatışmanın devam edebileceği mesajını verirken, “Tüm dünya bunu görsün” ifadesi ise, uluslararası düzeyde dikkat çekmek ve uluslararası kamuoyunu harekete geçirmek amacıyla kullanılmaktadır. “Amaç Türkiyeyi savaşa çekmek” ifadesi, haberin uluslararası politika ve stratejik çerçevesini vurgulayarak haberin genel bağlamına işaret etmektedir. “Ateşkes değil silah molası” ifadesi, savaşın gerçek nedenlerine ve ateşkes anlaşmalarının etkinliğine yönelik eleştirel bir çerçeve sunmaktadır. “Şuşa’da zafer yürüyüşü” ifadesi, savaşın askeri ve zafer temasını yansıtmaktadır. “Katilleri Hocalı'dan tanıyoruz” ifadesi ise, düşmanın zalim ve acımasız eylemlerini vurgulayarak mağduriyet temasını işaret etmektedir.

3.6.4. Haberlerde kullanılan başlıklarla ilgili bulgular

Gazetelerde haber başlıkları, haberin içeriğini kısaca özetleyen ve okuyucunun dikkatini çekmeyi amaçlayan metinlerdir. Haber başlıkları genellikle kısa ve öz olmakla, böylece okuyucunun hızlıca haberi anlamasına yardımcı olmaktadır. Başlıklar, genellikle büyük puntolarla ve dikkat çekici renklerle yazılmakta, böylece gazete sayfalarında kolaylıkla fark edilmektedirler. Haber başlıkları, haberin önemli noktalarını vurgulamakta, olayın ana temasını belirtmekte veya ilgi çekici bir detayı öne çıkarmaktadırlar.

Tablo 3.7. Kategorilendirilmiş haber başlıklarının dağılımı

Kategori	Sözcü		Yeni Şafak	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Azerbaycan ordusunun ilerlemesi	15	%16.3	58	%22.5
Türkiye-Azerbaycan kardeşliği, destek iletileri	11	%12.0	46	%17.8
Ateşkes	10	%10.9	6	%2.3
Yerleşim yerleri ve sivillere saldırılar	19	%20.7	38	%14.7
Ermenistan'ın teröristlerle ilişkisi	7	%7.6	17	%6.6
Ermenistan ordusunun yenilgisi	7	%7.6	18	%7.0
İ. Aliyev'in açıklamaları	11	%12.0	23	%8.9
Diğer yetkililerin açıklamaları ve görüşmeleri	9	%9.8	25	%9.7
Diğer	3	%3.3	27	%10.5
Toplam	92	%100	258	%100

Tablo 3.7`de yer alan kategorilendirilmiş haber başlıklarına bakıldığında Sözcü`de konuyla ilgili haber başlıklarından çoğunun “Yerleşim yerleri ve sivillere saldırılar” (%20.7) kategorisinde yer aldığı görülmektedir. “Azerbaycan ordusunun ilerlemesi” (%16.3) ikinci ve “Türkiye-Azerbaycan kardeşliği, destek iletileri” (%12.0) ile “İ. Aliyev`in açıklamaları” (%12.0) kategorilerinde konumlanan haberler ise üçüncü sırada yer almaktadır. Yeni Şafak gazetesinde konuyla ilgili haber başlıkları en çok “Azerbaycan ordusunun ilerlemesi” (%22.5) kategorisinde yoğunlaşmaktadır. Onu da ikinci ve üçüncü sırada “Türkiye-Azerbaycan kardeşliği, destek iletileri” (%17.8) ile “Yerleşim yerleri ve sivillere saldırılar” (%14.7) kategorileri takip etmektedir.

Sözcü ve Yeni Şafak gazeteleri, İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haber başlıklarında benzer konulara odaklanmıştır. Her iki gazete de haber başlıkları en çok “Azerbaycan ordusunun ilerlemesi” ve “Türkiye-Azerbaycan kardeşliği, destek iletileri” gibi kategoride yer almıştır. Bu, iki gazetenin de savaşın ilerleyişi ve Türkiye`nin Azerbaycan`a desteğine odaklandığını göstermektedir. Yine her iki gazete de “Yerleşim yerleri ve sivillere saldırılar”, “Ermenistan`ın teröristlerle ilişkisi” ve “Ermenistan ordusunun yenilgisi” gibi kategorilerde yer alan başlıklara önemli bir yer vermiştir. Bu başlıklar, savaşın insan hakları ihlalleri ve çatışmalardaki tarafların faaliyetlerine dair haberlere odaklandıklarını göstermektedir. Ayrıca, iki gazete de “İ. Aliyev`in açıklamaları” ve “Diğer yetkililerin açıklamaları ve görüşmeleri” kategorilerinde başlıklarda liderlerin ve yetkililerin açıklamalarına yer vermiştir. Bu başlıklar, savaş sürecinde liderlerin ve yetkililerin söylemlerine dair haberlere odaklandıklarını göstermektedir. Bundan başka Sözcü gazetesinin Yeni Şafak gazetesinden farklı olarak “Ateşkes” kategorisinde yer alan başlıklara daha fazla yer verdiği görülmektedir.

Yeni Şafak gazetesi, “Diğer” kategorisi altında gruplandırılan başlıklarda Batılı ülkelerin, İran`ın ve Ermenistan Cumhurbaşkanı N. Paşinyanın tutumunu eleştiren başlıklara yer vermiştir. Sözcü ise, “Diğer” kategorisinde sadece “Rusya-Ermenistan ilişkileri” konusundaki haberleri (%3.3.) nedeniyle yer almıştır. Bu farklılıklar, her iki gazetenin de farklı perspektiflerle haber çerçevelediğini ve farklı haber önceliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

3.6.5. Haberlerde kullanılan kaynaklarla ilgili bulgular

Haberlerin çerçevenmesinde kaynak seçimi oldukça önemlidir, çünkü haberin sunumu ve anlatımı kaynaklara göre farklılık göstermekte ve haberin algılanışını

etkilemektedir. Aynı zamanda kaynak seçimi, haberin güvenilirliği, nesnellik ve tarafsızlık gibi unsurları da belirlemektedir.

Tablo 3.8. Haberlerde kullanılan kaynakların dağılımı

Haber kaynakları	Sözcü		Yeni Şafak	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Azerbaycan Savunma Bakanlığı	9	% 18.4	32	%38.1
Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı	6	% 12.2	10	% 11.9
Azerbaycan Başsavcılığı	-	-	3	%3.6
Türkiye Milli Savunma Bakanlığı	-	-	4	%4.8
DHA	13	%26.5	-	-
İHA	9	% 18.4	-	-
Azerbaycan yerel basını	-	-	3	%3.6
İ. Aliyev`in twitter hesabı	6	% 12.2	14	% 16.7
Diğer	6	% 12.1	18	%21.3
Toplam	49	%100	84	%100

Tablo 3.8`deki verilere göre, Sözcü`de konuyla ilgili haberlerde en çok DHA (%26.5), İHA (%18.4) ve Azerbaycan Savunma Bakanlığı (%18.4) kaynak olarak kullanılmıştır. “Diğer” kategorisinde yer alan AzerTac, Reuters, France 24, TASS, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı ise, haber kaynaklarının toplamda %12.1`lik bir kısmını oluşturmaktadır. Yeni Şafak`ta yer alan haberlerin kaynağının büyük çoğunluğunu ise, Azerbaycan Savunma Bakanlığı (%38.1) teşkil etmektedir. Daha sonra İ. Aliyev`in twitter hesabı (%16.7) ve Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı (%11.9) en çok kullanılan haber kaynaklarıdır. “Diğer” kategorisi altında Azerbaycan Başsavcılığı, Azerbaycan Sağlık Bakanlığı, Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Rusya Dışişleri Bakanlığı, AzTV, France 24, AA, TRT Haber, Haber Global, El-Cezire, BBC, Rus-1, Rus basını, Ermenistan Cumhurbaşkanı N. Paşinyan`ın facebook hesabı ise, Yeni Şafak`ta kullanılan kaynakların toplam %21.3`ünü oluşturmaktadır.

Sözcü ve Yeni Şafak gazeteleri arasında yapılan analizde, İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerde farklı kaynakların tercih edildiği görülmektedir. Sözcü gazetesinde haberlerin büyük bir kısmı DHA, İHA ve Azerbaycan Savunma Bakanlığı gibi

kaynaklardan alınmıştır. Bu, haberlerin çoğunlukla Azerbaycan askeri ve hükümet kaynaklarına dayandığını göstermektedir. Sözcü, haberlerini daha çok resmi kaynaklardan ve haber ajanslarından aldığı bilgilere dayandırmıştır. Yeni Şafak gazetesinde ise, haberlerin çoğunluğu yine Azerbaycan Savunma Bakanlığı, İ.Aliyev`in twitter hesabı ve Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı gibi resmi Azerbaycan kaynaklarından gelmektedir. Ancak Türkiye Milli Savunma Bakanlığı ve Türkiye Dışişleri Bakanlığı gibi Türkiye`den kaynaklar da önemli bir yer tutmaktadır. Bu da gazetenin haberlerini daha çok Türkiye ve Azerbaycan perspektifinden sunmaya odaklandığını göstermektedir. Yeni Şafak, haberlerinde Azerbaycan ve Türkiye kaynaklarına daha fazla yer vererek, haberleri milliyetçi bir bakış açısıyla sunmaya çalışmıştır. Her iki gazete de uluslararası haber kaynaklarına yer vermiştir. Uluslararası haber ajanslarına başvuru bakımından sayısal olarak Yeni Şafak ve Sözcü gazeteleri arasında önemli bir farklılık bulunmamaktadır.

3.6.6. Haberlerde fotoğraf kullanımına ilişkin bulgular

Fotoğraf, bir haber yazısının etkisini arttırarak okuyucunun zihninde daha uzun süre kalmasını sağlayan önemli bir unsurdur. Fotoğrafın haber ile birlikte kullanılması, olayları daha somut ve gerçekçi bir şekilde aktararak okuyucunun daha iyi anlamasına yardımcı olmaktadır. Fotoğraf, haberin içeriğine uygun olarak seçilen nesnelere aslına uygun bir şekilde göstermekte ve haberin doğruluğunu ve güvenilirliğini desteklemektedir. Fotoğraf, aynı zamanda haberin duygusal etki yaratmasına ve okuyucunun olaya daha derinden bağlanmasına da katkı sağlamaktadır. Bu nedenle gazeteler ve diğer haber kaynakları, haber ile birlikte fotoğrafları etkili bir şekilde kullanarak okuyucuların ilgisini çekmeye ve haberin hafızalarda kalıcılığı arttırmaya çalışmaktadırlar.

Haber fotoğrafları genel olarak göstergebilimsel analiz yolu ile incelenmektedir. Bu analiz türü, fotoğrafın form, renk, kompozisyon, ışık, uyum, perspektif, bütünlük, denge, çekim açısı gibi unsurlarını detaylı bir şekilde incelemektedir. Aynı zamanda düz anlam, yan anlam ve metafor gibi görsel dil öğelerini de dikkate alarak görüntünün anlamını çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Bizim çalışmamız ise haber fotoğraflarının konuları üzerine betimleyici bir karşılaştırmalı analizdir ve bu yüzden bu bölümde gazetelerde yer alan haberlerdeki çatışmaları anlatan görüntüleri nasıl kullandıklarını incelemeyi hedeflemektedir. Bu analiz türü, haber fotoğraflarının içeriklerini nicel ve nitel olarak çözümlenmeyi sağlamakta ve çatışmaların görsel olarak nasıl sunulduğunu

anlamaya yönelik önemli bilgiler sunmaktadır. Bu sayede haberlerdeki görsel sunumların çatışma algısını nasıl etkilediği ve haberlerin izleyicilere nasıl aktarıldığı daha iyi anlaşılabilir.

Tablo 3.9. Haberlerde kullanılan fotoğrafların dağılımı

Gazete	Fotoğraf sayısı	Yüzde
Sözcü	114	%29.7
Yeni Şafak	270	%70.3
Toplam	384	%100

Tablo 3.9`da da görüldüğü üzere konuya ilişkin haberlerde Sözcü`de toplam 92 haberde 114 (%29.7), Yeni Şafak`ta ise, toplam 258 haberde 270 (%70.3) fotoğraf kullanılmıştır.

Tablo 3.10. Kategorilerine göre fotoğraf dağılımı

Kategoriler	Sözcü		Yeni Şafak	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Saldırıya maruz kalan yerleşim yerleri veya insanlar	18	%15.8	34	%12.6
Ölmüş, yaralı veya ağlayan çocuklar	10	%8.8	8	%3.0
Ölmüş, yaralı veya ağlayan yetişkinler	2	%1.8	8	%3.0
Sivil vatandaşlar	3	%2.6	24	%8.9
İmha edilen hedefler	8	%7.0	23	%8.5
Askeri araç ve mühimmatlar	14	%12.3	31	%11.5
Azerbaycan askerleri	10	%8.8	29	%10.7
Ermenistan askerleri	4	3,5%	13	%4.8
İ. Aliyev	12	%10.5	23	%8.5
N. Paşinyan	6	%5.3	7	%2.6
Diğer yetkililer ve görevliler	13	%11.4	42	%15.6
Azerbaycan-Türkiye yetkilileri görüşmeleri	2	%1.8	10	%3.7
Diğer	12	%10.5	18	%6.7
Toplam	114	%100	270	%100

İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerde kullanılan fotoğraflar farklı temalarda kullanılmış ve bu temalar Tablo 3.10`da görüldüğü üzere 13 kategori şeklinde belirlenmiştir. Sözcü`de konuya ilişkin haberlerde kullanılan fotoğraflardan en çoğu

“Saldırıya maruz kalan yerleşim yerleri ve ya insanlar” (%15.8), “Askeri araç ve mühimmatlar” (%12.3) ve “Diğer yetkililer ve görevliler” (%11.4) kategorilerinde yer almaktadır. Bu fotoğraflarla savaşın insanlar üzerindeki etkileri, saldırıların sivil yerleşim alanlarını nasıl hedef aldığı ve çocukların savaşın mağdurları olduğu vurgulanmaktadır.

Görsel 3.3. Sivil yaşam yerlerinin bombalanması, *Sözcü*, 12 Ekim 2020

Yeni Şafak'ta ise en çok fotoğraf kullanımı “Diğer yetkililer ve görevliler” (%15.6) kategorisinde gözlemlenmektedir. Daha sonra sırasıyla “Saldırıya maruz kalan yerleşim yerleri ve ya insanlar” (%12.6) ve “Askeri araç ve mühimmatlar” (%11.5) kategorileri gelmektedir. Bu fotoğraflarla savaşın yıkıcı etkileri ve sivil halkın yaşadığı zorluklar vurgulanmakta, aynı zamanda liderlerin ve diğer yetkililerin savaş sürecindeki rolü ve katkısı öne çıkarılmaktadır.

Görsel 3.4. Saldırıya maruz kalan sivil yaşam yerleri, Yeni Şafak, 9 Ekim 2020

Her iki gazetenin de fotoğraf seçimlerinde, haberlerin duygusal yönüne odaklandığı ve okuyucuların empati kurmasını sağlayacak fotoğraflara yer verdiği görülmektedir (Görsel 3.3 ve Görsel 3.4). Özellikle sivillerin ve çocukların savaşın mağduru olduğunu vurgulayan fotoğrafların kullanımı, haberlerin etkisini artırmak ve okuyucuların duygusal bir bağ kurmasını sağlamak amacıyla yapılmıştır. Ayrıca liderlerin ve diğer yetkililerin fotoğraflarının kullanımı ile haberlerin politik ve stratejik boyutunun ön plana çıkarılması hedeflenmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Medyanın insanlar üzerindeki etkisi konusu iletişim bilimleri alanında her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Medyanın etkileri insanların düşünce, duygu ve davranışlarını şekillendirmesinden gündemin ve siyasi görüşlerin oluşturulmasına kadar kapsamlı araştırmaların esas odak noktasını oluşturmuştur. Bu çalışmada da medyanın kitleler üzerinde farklı etkilere sahip olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, bu etkiler kapsamında kullanılan çerçeveleri belirlemek amaçlanmıştır. Farklı ideoloji ve siyasi duruşa sahip olan gazetelerin savaş zamanı kullandıkları haber çerçevelerinin nerede farklılaştığı belirlenmeye ve bu çerçeveleri kullanma nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sorunsalı savaş zamanı medya kuruluşlarının ideoloji ve siyasi duruşlarının haber içeriklerini oluştururken kullanılan çerçevelerde nasıl ortaya çıktığının belirlenmesi ve bunun nasıl etkiler yaratabileceği üzerinde şekillenmiştir. Bu soruya yanıt verebilmek için 2020 yılında Güney Kafkasya bölgesinde patlak veren İkinci Karabağ Savaşı, farklı yayın politikasına, farklı siyasi duruş ve ideolojiye sahip olan Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinde yayınlanan haberlerin nicel ve nitel içerik çözümlemesi aracılığıyla analiz edilmiştir.

Bu tezin birinci bölümünde İkinci Karabağ Savaşı`nı daha iyi anlamak maksadıyla sorunun ortaya çıkışı, gelişimi ve sonuçları tarihsel bir süreç içerisinde sistematik olarak ele alınmıştır. Karabağ bölgesi, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin etkisi altında kalmış ve bu dönemlerde farklı etnik gruplar bölgede yaşamıştır. Ancak, bu coğrafyada yaşayan Azerbaycan Türkleri ve Ermeniler, zamanla bölgede köklü tarihi ve kültürel bağlar geliştirmişlerdir. Zaman zaman her iki halk arasında anlaşmazlıklar yaşansa da, Sovyetler Birliği`nin dağılmasının ardından, bölgedeki çatışmalar şiddetlenmiştir. Azerbaycanlılar ve Ermeniler arasındaki gerilim ve düşmanlık artmıştır. 1988 yılında başlayan ve 1994 yılında sona eren Birinci Karabağ Savaşı, Azerbaycan ve Ermenistan arasında büyük bir çatışma ve şiddet dalgasına yol açmıştır. Bu savaş sırasında, taraflar arasındaki düşmanlık ve nefret duyguları daha da çoğalmıştır. Savaş sırasında, bölgede çatışmalara katılan ve yerlerinden edilen insanlar, travmatik deneyimler yaşamış ve toplumlar arasındaki güvensizlik derinleşmiştir. Birinci Karabağ Savaşı sonunda, 1994 yılında ateşkes anlaşması imzalanmış ve silahlar susturulmuştur. Ancak çatışmaların kesintili olarak devam etmesi, sorunun çözümünün karmaşıklığını ve çatışmaların kalıcı olarak sona ermesi için daha fazla çaba gerektiğini göstermiştir. Karabağ sorununun çözümü için

çeşitli barış girişimleri ve diplomatik süreçler yürütülmüştür. Fakat 2020 yılında Azerbaycan ve Ermenistan arasında yeniden şiddetli çatışmalar yaşanmış ve sonunda 27 Eylül tarihinde İkinci Dağlık Karabağ Savaşı olarak bilinen çatışmalar başlamıştır. Bu savaş, 44 gün süren yoğun çatışmalardan sonra 10 Kasım 2020 tarihinde Rusya'nın arabuluculuğuyla bir ateşkes anlaşmasıyla sona ermiştir.

Bu savaş sürecinde Türkiye, Azerbaycan için önemli bir aktör ve destekçi olarak kabul edilmiş ve savaşın dinamiğini etkileyen faktörlerden biri olmuştur. Türkiye, savaş sırasında Azerbaycan'a askeri ve diplomatik destek sağlamış ve bu desteğin bir parçası olarak, Türk askeri yetkilileri, Azerbaycan ordusuyla birlikte ortak askeri tatbikatlar düzenlemiştir. Ayrıca Türkiye, Azerbaycan'a insansız hava araçları, silah sistemleri ve askeri danışmanlık hizmetleri sağlamıştır. Türkiye'nin aktif desteği ve askeri varlığı, Azerbaycan ordusunun Karabağ bölgesindeki ilerlemesini olumlu anlamda etkilemiştir. Türkiye'nin desteği, Azerbaycan'ın Birinci Karabağ Savaşı'nda yaşadığı kayıplardan sonra moral ve motivasyonunu artırmış, askeri kapasitesini de güçlendirmiştir.

Çerçeveleme kuramı bağlamında medya ve savaş ilişkisini tartıştığımız ikinci bölümde, savaş olgusu, 2500 yıllık bir tarihe dayanan savaş haberciliği, savaşın medyada yansımaları, propaganda, çerçeveleme gibi kuramlar ve kavramlar birbiriyle bağlantılı bir şekilde ele alınmıştır. Savaş haberleri daha antik çağlardan itibaren kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Eski uygarlıklar, savaş haberlerini taş, kil tabletler, papirüsler, el yazmaları, duvar kabartmaları ve taş oymalar gibi farklı yöntemlerle gelecek nesillere ulaştırmaya çalışmışlardır. Bu dönemdeki savaş haberleri, daha çok devletin gücünü, zaferlerini ve üstünlüğünü göstermeyi amaçlamıştır. Zaman geçtikçe teknolojinin ilerlemesi ile birlikte her şeyde olduğu gibi savaş haberciliğinde de değişim ve dönüşüm yaşanmış, modern savaş haberciliğinin temelleri atılmıştır. Gazeteciler, 20. yüzyılda dünya savaşları, iç savaşlar, bölgesel çatışmalar ve diğer savaşlarda önemli rol oynamışlardır. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında savaş muhabirleri, çatışma bölgelerinden haberleri doğrudan aktarmış, savaşın yıkıcı etkilerini dünya kamuoyuna duyurmuşlardır.

Kamuoyu, toplumdaki bireylerin ve grupların belirli bir konu veya olay hakkındaki görüş ve düşüncelerinin genel bir eğilim olarak ortaya çıkmasıdır. Kamuoyu oluşumu, demokratik süreçlerde siyasi kararların alınmasında ve toplumsal değişimlerin gerçekleştirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle medyanın kamuoyu oluşturma gücü, savaşlarda da önemli bir etkiye sahiptir. Medya haber ve bilgi akışını

kontrol ederek, olayları belirli bir perspektiften ele alarak toplumun algısını şekillendirmektedir. Bu süreçte kullanılan yöntemlerden biri de, çerçevelerdir. Çerçeveleme, medyanın olayların önemini farklı sunum biçimiyle ortaya koyduğunu ifade eden bir iletişim yaklaşımıdır. Medya, olayları çeşitli açılardan ele alarak toplumun olaylara farklı bakış açılarıyla yaklaşmasını sağlamaktadır. Bir olayı terörist saldırı olarak sunmak, toplumda korku ve güvenlik önlemleri gerekliliği algısı yaratırken, aynı olayı özgürlük mücadelesi olarak sunmak, toplumda destek ve adalet arayışı çağrısı uyandırabilmektedir. Medyanın bu şekilde çerçeveleme yapması, izleyici ve okuyucuların algılarını ve düşüncelerini etkilemekte ve toplumun olaylara ve sorunlara farklı tepkiler vermesine neden olmaktadır.

Savaş zamanında da medya, haberleri sunarken farklı çerçeveler kullanarak olayların algılanmasını ve değerlendirilmesini etkiler. Bu çerçeveler, savaşın nedenlerini, tarafların amaçlarını, savaşın meşruiyetini ve sonuçlarını belirlemeye yönelik farklı perspektifler içerir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, örneğin, medya, savaşı “terörle mücadele” çerçevesinde sunarak, toplumda güvenlik ve ulusal savunma önemini vurgulayabilir. Aynı olayı “özgürlük mücadelesi” çerçevesinde sunarak, savaşın özgürlük ve demokrasi için yapıldığı düşüncesini ön plana çıkarabilir. Bunun yanı sıra, medya savaş haberlerinde “insanlık dramı” çerçevesini kullanarak, savaşın masum siviller üzerindeki etkisini vurgulayarak empati ve acıma duygularını harekete geçirebilir.

Bu tez çalışmasının örnekleme olarak seçilen gazeteler de Türkiye’de yayın politikaları açısından farklı pozisyonlarda bulunmaları nedeniyle savaş zamanı kullandıkları çerçeveler açısından dikkat çekmektedirler. Nitekim, Sözcü, laiklik ilkesine bağlı, muhalefet odaklı bir gazete olarak bilinir. Haberlerini genellikle eleştirel bir perspektiften sunar ve siyasi konularda hükümete yönelik eleştirilerde bulunma ve muhalefet partilerine destek verme eğilimindedir. Yeni Şafak ise muhafazakar bir gazete olarak tanınır ve Türkiye’deki iktidar partisi AK Parti’ye yakınlığıyla bilinir. Gazete, genellikle hükümetin politikalarını destekleyici haberler ve yorumlar sunar ve İslami değerleri öne çıkaran içeriklere yer verir.

Ermenistan ve Azerbaycan arasında 2020 yılında yaşanan İkinci Karabağ Savaşı taraflar arasında Dağlık Karabağ bölgesi üzerinde uzun süredir devam eden anlaşmazlık sonucu ortaya çıkmıştır. Coğrafi, etnik, tarihsel ve siyasi olarak hassas bir bölgede meydana gelen ve bölge barışı ve güvenliği açısından önemli sonuçlara yol açan bu savaş uluslararası kamuoyunun odaklandığı sorunlardan biri haline gelmiştir. İkinci Karabağ

Savaşı, aynı zamanda enformasyon savaşının önemli örneklerinden biridir. Savaş sırasında taraflar, uluslararası kamuoyunu etkilemek ve dünya genelinde destek toplamak için aktif bir şekilde enformasyon savaşı yürütmüşlerdir. Taraflar, sosyal medya platformları ve diğer iletişim araçları üzerinden haberleri ve görüntüleri yayarak olayları farklı çerçevelerle sunmuşlardır. Bu çerçeveleme ve haberlerin sunum şekli, uluslararası toplumun olaylara bakış açısını etkilemiş ve tarafların lehine veya aleyhine uluslararası tepkilerin şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

Bu araştırmada İkinci Karabağ Savaşı; haberlerin biçimsel özellikleri, haberlerde kullanılan çerçeveler, haberlerde kullanılan manşetler, haberlerde kullanılan başlıklar, haberlerde kullanılan kaynaklar ve haberlerde fotoğraf kullanımı olmak üzere altı bölüm altında incelenmiştir. Araştırmada ele alınan konu, haberin farklı yönlerini temsil etmesi sebebiyle çok yönlü ve detaylı bir analiz gerektirmiştir. Her bölüm, farklı bir perspektifle bilgi ve içgörü sağladığı için araştırmanın kapsamlı ve bütüncül bir şekilde yapılmasını mümkün kılmıştır.

Araştırmada konuya ilişkin haberlerin biçimsel özellikleri kapsamında öncelikle haberlerin gazetelerdeki sayısı, daha sonra ise yayımlandığı haftalara, yer aldığı sayfalara ve konumlandırıldığı bölümlere göre dağılımı belirlenmiştir. Haberlerin sayısal özellikleri bakımından Yeni Şafak gazetesinin Sözcü`ye kıyasla İkinci Karabağ Savaşı`na daha yoğun ilgi gösterdiği söylenebilir. Yeni Şafak gazetesinin haberleri sayı itibarıyla Sözcü gazetesinin neredeyse 3 katını oluşturmuş ve daha uzun bir biçimde yayımlanmıştır.

Konuya ilişkin haberlerin haftalara göre dağılımı incelendiği zaman Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinde 1. hafta haberlerin en sık kullanıldığı hafta olarak tespit edilmiştir. Her iki gazetede de savaşın ilk haftası en yoğun haberin yayımlandığı hafta olmuştur. Fakat savaşın ilerleyen haftalarında iki gazetede de aynı şekilde haber sayısı azalmaya başlamıştır. Bu da gazetelerin savaşla ilgili haberlere başlangıçta daha çok odaklandığını, ancak süreç içinde ilgisinin azaldığını göstermiştir.

Haberlerin yer aldığı sayfalara göre dağılımına bakıldığında ise, Sözcü gazetesinde ilk sayfasında 1, Yeni Şafak gazetesinde ise 16 haberin manşet olarak yer aldığı tespit edilmiştir. Sözcü gazetesinde İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerin büyük çoğunluğunun 14. sayfada, Yeni Şafak gazetesinde ise, çift sayfa olarak kullanılan 8-9. sayfalarda yer aldığı saptanmıştır. Genel olarak her iki gazetede de konuya ilişkin haberlerin 8-16. sayfalar aralığında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu sayfa aralıkları

gazetenin önemli haberlerinin yer aldığı bölümler olarak kabul edilmekte ve bu nedenle burada yer alan haberler, okuyucuların daha fazla dikkatini çekmektedir. Bundan dolayı Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin İkinci Karabağ Savaşı'nı önemli bir konu olarak okuyucularının dikkatine sunmak istedikleri söylenebilir.

Konuya ilişkin haberlerin konumlandırıldığı bölümlere bakıldığında ise, Sözcü gazetesinde haberlerin hepsinin “Dünya”, Yeni Şafak gazetesi'nde ise, haberlerin büyük çoğunluğunun “Gündem” sayfa başlığı altında yayımlandığı tespit edilmiştir. Bu da Sözcü gazetesinin İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlere uluslararası bir boyut atfettiğini, Yeni Şafak gazetesinin ise savaşı daha çok ülke içinde önemli bir gelişme olarak algıladığını ve gündem haberleri arasında önemli bir yer verdiğini göstermiştir.

Haberlerde kullanılan çerçevelere bakıldığında, her iki gazetede kullanılan çerçevelerin benzerlik gösterdiği görülmektedir. Örneğin her iki gazete de “çatışma” çerçevesi en çok kullanılan çerçeve olarak belirlenmiştir. Çatışmaların şiddetlenmesi, Azerbaycan ordusunun kritik bölgeleri işgalden kurtarması, topraklarını geri alması, Ermeni askerlerini bozguna uğratması, askeri muhimmatlarını imha etmesi, Ermenilerin cepheye teröristleri sürmesi, işgalci askerlerin teslim olması, sivillere yönelik saldırılarda yasaklı silahların kullanılması, yurtdışında Türklere saldırılar, PKK'luların Ermenilere yardımı gibi konular bu çerçeve kapsamında sunulmuştur. Çatışma çerçevesinin ön planda olması, gazetelerin savaşla ilgili haberleri daha çok savaşın içeriği, taraflar arasındaki gerilim ve mücadele üzerine yoğunlaştırdığını göstermektedir. Bu da okuyucuların haberlerdeki çatışma durumunu daha iyi anlamalarını sağlamaktadır.

“Sorumluluğun atfedilmesi” çerçevesinde de araştırmada ele alınan gazeteler ortak bir noktada buluşmuşlardır. Şöyle ki, her iki gazetede yer alan haberlerde savaşın başlaması ve çözüme ulaşamamasında Ermenistan sorumlu olarak gösterilmiştir. Gazeteler, Ermenistan'ı savaşın başlamasının nedeni ve ateşkesi ihlal eden bir ülke olarak tanımlamıştır. Ayrıca, Ermenistan'ın sivillere yönelik saldırıları ve uluslararası hukuku ihlal etmesi de haberlerde vurgulanmıştır. Özellikle haberlerde vurgulanan önemli noktalardan bir diğeri de, Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklardan geri çekilmesinin savaşın sona ermesi için yegane şart olarak sunulmasıdır.

“İnsani ilgi” çerçevesinde Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin her ikisi de savaşın etkilediği sivil halkın yaşadığı zorluklara odaklanarak mağduriyet temasına işaret etmiştir. Haberlerde özellikle çocukların, kadınların ve masum sivillerin savaşın

etkilerine maruz kaldığı vurgulanmıştır. İnsanların yaşadığı acılar, çatışmaların etkileri ve toplumun duygusal tepkileri bu çerçeve altında sunulmuştur.

Gazetelerin kullandıkları “ahlak” çerçevesine bakıldığında ise, Sözcü gazetesi ahlak çerçevesini daha fazla kullanırken Yeni Şafak gazetesinin ahlak temasına daha az yer verdiği tespit edilmiştir. Sözcü gazetesi, savaşta yer alan tarafların ahlaki değerlerini ve davranışlarını ele alarak insan haklarına ve uluslararası hukuka uygun davranıp davranmadığına dikkat çekmiştir.

Genel olarak bakıldığında, kullanılan çerçeveler kapsamında Sözcü gazetesi daha çok savaşın etkilerine, mağduriyetlere ve insan haklarına odaklanırken, Yeni Şafak gazetesinin askeri ve stratejik boyutlara vurgu yaptığı saptanmıştır.

Araştırmada incelenen gazetelerin haber manşetlerine bakıldığında aralarında önemli farklılıkların olduğu ortaya çıkmıştır. Sözcü gazetesinde İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerin yalnızca 1’i manşete çıkarılmışken, Yeni Şafak gazetesinde bu sayı 16 olarak tespit edilmiştir. Sözcü gazetesinin 12 Ekim sayısında yer alan Ermenistan’ın sivil vatandaşlara yönelik yaptığı Gence saldırısı “Kalleşlik” başlığı ile manşete çıkarılan tek haber olmuştur. Sözcü gazetesinin manşetlerini bu süreç içerisinde daha çok iç siyaset, ekonomi veya diğer önemli görülen konular oluşturmuştur. Yeni Şafak gazetesinde kullanılan manşetlerde (“Sonuçları ağır oldu”, “Kaçıyorlar”, “Büyük çöküş”, “SIHA’lar 4 günde süpürdü”, “Karabağ kurtulana kadar”, “Kaçmasın diye zincire vuruluyor”, “Cepheden kaçıyor sivilleri vuruyor”, “28 Yıl sonra ezan sesleri”, “Ermenistan’a Putin şoku”, “Çıkın yoksa pişman olacaksınız”, “Uygulanamaz”, “Tüm dünya bunu görsün”, “Amaç Türkiyeyi savaşa çekmek”, “Ateşkes değil silah molası”, “Şuşa’da zafer yürüyüşü”, “Katilleri Hocalı’dan tanıyoruz”) ise, savaşın sonuçları, tarafların durumu, Azerbaycan’ın zaferleri, Ermenistan’ın çöküşü ve uluslararası ilişkiler ön planda tutulmuştur. Bu durum, Yeni Şafak gazetesinin Sözcü gazetesine göre İkinci Dağlık Karabağ Savaşı’na daha çok önem ve öncelik verdiğini göstermiştir.

Konuya ilişkin haber başlıkları ile ilgili toplanan veriler değerlendirildiğinde Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin kullandıkları haber başlıklarında benzer konulara odaklanmış oldukları görülmekle birlikte, farklı perspektifler sundukları tespit edilmiştir. Şöyle ki, Sözcü gazetesinde haber başlıklarından çoğu “Yerleşim yerleri ve sivillere saldırılar” (%20.7), “Azerbaycan ordusunun ilerilemesi” (%16.3), “Türkiye-Azerbaycan kardeşliği ve destek iletileri (%12.0)”, “İ. Aliyev’in açıklamaları” (%12.0) kategorilerinde yer almıştır. Yeni Şafak gazetesinde ise, konuyla ilgili haber başlıkları en

çok “Azerbaycan ordusunun ilerilemesi” (%22.5), “Türkiye-Azerbaycan kardeşliği ve destek iletileri” (%17.8) ile “Yerleşim yerleri ve sivillere saldırılar” (%14.7) kategorilerinde yer almıştır. Her iki gazete de kullandıkları başlıklarda savaşın ilerleyişi ve Türkiye'nin Azerbaycan'a desteğine önemli bir yer vermiştir. Fakat Sözcü gazetesi daha çok savaşın siyasi ve diplomatik boyutunu ön plana çıkarırken, Yeni Şafak gazetesi daha çok savaşın askeri ve uluslararası boyutlarına odaklanmıştır.

Haber kaynaklarının seçimi ile ilgili yapılan analizde ise, Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin haberlerde farklı kaynakları tercih ettiği görülmüştür. Sözcü gazetesi haberlerinin çoğunluğunu DHA (%26.5), İHA (%18.4) ve Azerbaycan Savunma Bakanlığı (%18.4) gibi resmi ve özel haber ajanslarından almıştır. Bundan başka Reuters, TASS gibi uluslararası haber ajanslarına da daha geniş bir yelpazede yer vermiştir. Yeni Şafak gazetesi ise haberlerinin çoğunluğunu Azerbaycan resmi kaynaklarından almıştır. Yeni Şafak'ta Azerbaycan Savunma Bakanlığı (%38.1), İ. Aliyev'in twitter hesabı (%16.7) ve Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı (%11.9) en çok kullanılan haber kaynakları olarak tespit edilmiştir. Bu bulgular Yeni Şafak gazetesinin Sözcü gazetesine göre haberlerini daha çok Türkiye ve Azerbaycan perspektifinden sunmaya odaklandığını ve milliyetçi bir bakış açısı sergilediğini ortaya koymuştur. Her iki gazete de uluslararası haber ajanslarını kaynak olarak kullanılmış olsa da, Sözcü gazetesi daha geniş bir oranda uluslararası haber ajanslarına başvurmuştur. Bu da Sözcü gazetesinin uluslararası perspektiften daha fazla bilgi sunma eğiliminde olduğunu göstermiştir.

Araştırma kapsamında konuya ilişkin haberlerde Sözcü gazetesinde 114 (%29.7), Yeni Şafak gazetesinde ise 270 (%70.3) fotoğrafın kullanıldığı tespit edilmiştir. Her iki gazetenin haberlerinde de benzer temalara vurgu yapılmış ve özellikle saldırılara maruz kalan yerleşim yerleri ve insanlarla ilgili fotoğraflar ön plana çıkartılmıştır.

Sözcü gazetesinde kullanılan fotoğrafların en yaygın kategorileri sırasıyla “Saldırıya maruz kalan yerleşim yerleri veya insanlar”, “Ölmüş, yaralı veya ağlayan çocuklar”, “İmha edilen hedefler”, “Askeri araç ve mühimmatlar”, “İ. Aliyev”, “Diğer yetkililer ve görevliler” olarak görülmektedir. Yeni Şafak gazetesinde ise kullanılan fotoğrafların en yaygın kategorileri sırasıyla “Diğer yetkililer ve görevliler”, “Askeri araç ve mühimmatlar”, “Saldırıya maruz kalan yerleşim yerleri veya insanlar”, “Azerbaycan askerleri”, “İ. Aliyev” ve “Sivil vatandaşlar” şeklindedir.

İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerde Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin kullandığı fotoğraflar farklı temalara odaklanmıştır. Sözcü gazetesi, saldırıya maruz kalan

yerleşim yerleri ve insanlar, ölmüş/yaralı/ağlayan çocuklar, İ.Aliyev ve diğer yetkililer ile ilgili fotoğraflara daha fazla yer verirken, Yeni Şafak gazetesi daha çok diğer yetkililer ve görevliler, askeri araçlar/mühimmatlar, Azerbaycan askerleri ve sivil vatandaşlarla ilgili fotoğraflara odaklanmıştır.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan yola çıkarak Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin siyasi duruşu ve ideolojik bakış açısı fark etmeksizin İkinci Karabağ Savaşı sürecinde Azerbaycan ve Ermenistan'a ilişkin tutumu, genellikle Türkiye'nin Azerbaycan'ı destekleyen perspektifi doğrultusunda şekillenmiştir. Bu tutumun temel nedeni, Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve stratejik bağları olan Azerbaycan ile güçlü bir kardeşlik ilişkisine sahip olmasıdır. Her iki gazete tarafından Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine vurgu yapılarak Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilmesi talep edilmiştir.

Sözcü ve Yeni Şafak gazeteleri konuya ilişkin yayımladıkları haberlerde genellikle Azerbaycan'ın perspektifini öne çıkaran haberlere ve yorumlara yer vermiştir. Savaşın başlangıcından itibaren Azerbaycan ordusunun başarısı, kritik bölgeleri geri alması ve Ermeni işgalcileri bozguna uğratması vurgulanmıştır. Ayrıca, Azerbaycan'ın uluslararası hukuka uygun talepleri ve barışçıl çözüm için gösterdiği çabalara da yer verilmiştir. Öte yandan, her iki gazete de Ermenistan'ı işgalci olarak nitelmiş ve sivil yerleşim yerlerine saldırmakla suçlamıştır. Ermenistan'ın ateşkes anlaşmalarını ihlal ettiği, sivillere yönelik saldırılarda yasaklı silahları kullandığı gibi konuları eleştirel bir yaklaşımla okuyuculara sunulmuştur.

Her iki gazetede de Ermenistan'a yönelik haberlerde daha eleştirel bir ton kullanılmış ve Ermenistan savaşın başlamasında ve çözümünün engellenmesinde sorumlu olarak göstermiştir. Ermenistan'ın sivillere yönelik saldırıları, uluslararası hukuku, insan haklarını ihlal etmesi ve ateşkesi ihlal etmesi sıkça vurgulanmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen Sözcü gazetesinin İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haber içeriklerini Yeni Şafak Gazetesine göre daha tarafsız bir şekilde sunduğu saptanmıştır. Yeni Şafak gazetesi, Türk hükümetinin kararlı tutumunu vurgulayarak Türk-Azerbaycan birlikteliğini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin desteğini daha çok öne çıkarırken, Sözcü gazetesi daha temkinli ifadeler kullanarak daha dengeli bir yaklaşım sergilemiştir. Bu gazetenin sunumunda, haberlerde belirli konularda daha ölçülü ve dikkatli ifadeler kullanılmıştır.

Bu çalışmada, İkinci Karabağ Savaşı sürecinin Türk basınındaki yansımaları incelenmiş, farklı gazetelerin konuyu ideolojik bakış açıları ve siyasi duruşlarına göre nasıl ele alındığı ve hangi çerçevelerin kullanıldığı analiz edilmiştir. Bu analizler sonucunda Azerbaycan ve Türkiye arasındaki güçlü dostluk ilişkileri nedeniyle İkinci Karabağ Savaşı haberlerinin Türk basınında önemli bir yer tutmasına ve yoğun ilgi görmesine neden olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, örneklem olarak seçilen Sözcü ve Yeni Şafak gazetelerinin, savaşın başlaması ve sonrasındaki gelişmeleri kendi ideolojik perspektiflerinden ele aldığı saptanmıştır. Gazetelerin sahiplik yapısı, haber kaynaklarının seçiminde etkili olmuştur. Her iki gazete, kendi sahiplik yapılarına uygun çerçeveler kullanarak savaşı ele almıştır. Bu çerçeveler, savaşın farklı yönlerini vurgulayarak okuyucuların algısını şekillendirmeye çalışmıştır.

4.1. ÖNERİLER

İkinci Karabağ Savaşı'nın çerçeveleme kuramı bağlamında Türk basınına nasıl yansıdığını belirlemek amacıyla yapılan bu çalışma örnek olayın farklı medya mecralarında farklı kuramlar bağlamında incelenmesi açısından geniş bir araştırma niteliğindedir. Bu konuyla ilgili sonrasında yapılacak çalışmalara öneriler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- İkinci Karabağ Savaşı ile ilgili haberlerin kamuoyu algısı üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla farklı medya mecralarında savaş haberlerinin nasıl sunulduğunu ortaya çıkarmak için nitel ve nicel araştırmalar gerçekleştirilebilir.
- İkinci Karabağ Savaşı sürecinde uluslararası haber akışının nasıl şekillendiği daha geniş bir perspektiften araştırılabilir.
- Haberlerin yayılma şeklini anlamak amacıyla sosyal medya platformlarının İkinci Karabağ Savaşı sürecinde nasıl kullanıldığı incelenebilir.
- İkinci Karabağ Savaşı örneği üzerinden medyanın kriz yönetimi, uluslararası işbirliği ve diplomatik çözüm süreçleri üzerindeki etkilerine ilişkin bir araştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- A Ardèvol-Abreu. (2015). Framing theory in communication research in Spain. Origins, development and current situation. *Revista Latina de Comunicación Social*, 70 (1), 423-450.
- Abdallı, H. (2003). *Azərbaycan, dünya birliyi və Qarabağ problemi*. Bakı: Yeni Nəsil Nəşriyyat.
- Abdallı, H. (2009). *Dağlıq Qarabağ: Azərbaycana Erməni təcavüzü və beynəlxalq təşkilatların mövqeyi*. Bakı: Prezident Kitabxanası.
- Abdullayev, E. (2004). *Dağlıq Qarabağ problemləri beynəlxalq hüquq müstəvisində*. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı.
- Ahmadov, E. (2012). *Ermənistanın Azərbaycana təcavüzü (1987-2011)*. Bakı: Letterpress.
- Akalın, K. (2018). *Gazetelerdeki Suriyeli sığınmacı temsili: öne çıkarma ve çerçeveleme yaklaşımları ile içerik analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akarcalı, S. (2003). *İkinci dünya savaşında iletişim ve propaganda*. Ankara: İmaj Kitapevi.
- Akbulut İ. (1995). Türk tarihinde Ermeniler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50 (10), 29-41.
- Akmeşe, Z. (2017). *Televizyonda çerçeveleme ve toplumsal bakış açısının oluşturulması*. Yayımlanmamış Doktora Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aliyev T. (2006). *Dağlık Karabağ sorunu ve uluslararası örgütler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aliyev, H. (2005). *Dağlıq Qarabağ həqiqətləri*. Bakı: Renessans Yayınları.
- Altheide, D. L. and Michalowski, R. S. (1999). Fear in the news: A discourse of control. *The Sociological Quarterly*, 40, 475-503

- Altınalan, H. (2022). İkinci Karabağ Savaşı`nda Ermeni propagandası ve medya. *Türkbilig*, 0 (44), 153-176.
- Altınalan, H. (2023). II. Karabağ Muharebesi sürecinde Fransız medyası. *Uluslararası Beşeri Bilimler Dergisi*, 9 (19), 49-68.
- Arca, M. Y. (2021). *Kurumsal sosyal sorumluluk ve çerçeveleme kuramı ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, E. ve Tavşancıl, E. (2001). *İçerik analiz ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Aslanlı, A. (2013). *Yeni küresel mücadelede Kafkasya ve Karabağ sorunu*. Ankara: Eko Avrasya Yayınları.
- Atabek, N. ve Uztuğ, F. (1998). Haberlerde çerçeveleme ve öne çıkarma. *Kurgu Dergisi*, 15 (15), 96-105.
- Attar, A. (2005). *Karabağ sorunu kapsamında Ermeniler ve Ermeni siyaseti*. Ankara: Özgür Matbaa.
- Agazade, M. M. (2021). İkinci Karabağ Savaşı: gerçek zafer kimin? *Çatışma Potansiyeli*, 4 (2), 119-126.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?. *AEÜSBED*, 5 (2), 368-388.
- Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind: collected essays in anthropology, psychiatry, evolution, and epistemology*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Bayramov A. (2020). Ermenistan devletinin kurulması ve bölgeden Azerbaycan Türklerinin zorunlu göç ettirilmesi (1906-1953). *ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 377-399.
- Bennett, W. L. (2012). The personalization of politics: Political identity, social media, and changing patterns of participation. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644(1), 20-39.
- Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe, Ill.: Free Press.
- Bivainis, A. (2022). İkinci Karabağ Savaşı`nın çok boyutlu değerlendirilmesi. *Security and Defence Quarterly*, 38 (2), 51–61.

- Borah, P. (2011). Conceptual issues in framing theory: a systematic examination of a decade's literature. *Journal of Communication*, 61 (2), 246-263.
- Bozkurt, E., Kütükçü, A.M. ve Poyraz, Y. (2010). *Devletler hukuku*. Ankara: Yetkin Basımevi.
- Bratic, V. (2008). Examining peace-oriented media in areas of violent conflict. *International Communication Gazette*, 70 (6), 487-503.
- Brown, J. (1973). *Beyin yıkama*. (Çev: B. Tanç). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Busby, E., Flynn, D.J. and Druckman, J.N. (2018). Studying framing effects: existing research and lingering questions. D`Angelo (Editör), *Doing news framing analysis II* içinde (s. 27-50), New York: Routledge.
- Chandler, D. ve Munday, R. (2018). *Medya ve iletişim sözlüğü*. (Çev: B. Taşdemir). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chomsky, N. (2005). *Medya denetimi*. (Çev: E. Baki). İstanbul: Everest Yayınları.
- Chong, D. and Druckman, J.N. (2007). Framing theory. *Annual Review of Political Science*, 10 (1), 99-118.
- Çoban, M. (2009). *Egemen söylemin yeniden üretilmesinde haber çerçeveleme: kanal d ve star tv örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cooper, P. (1965). The development of the concept of war. *Journal of Peace Research*. 2 (1), 1-16.
- Cafarova, E., Hüseyinov, V., Bağirov, O., Hacıyev, Ş. ve Asgarova, R. (2021). *44 Günlük Qarabağ müharibəsi: mülahizə və nəticələr*. Bakı: Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzi.
- Çubukçu, M. (2005). *Ateş altında gazetecilik-savaş ve savaş haberciliği*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Danacı, Ö. (2005). *Siyasal kampanyalarda medya: yazılı basın haberlerinde "çerçeveleme" ve "öne çıkarma'nın" politikacı temsilindeki rolü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- De Vaal, T. (2008). *Qarabağ: Ermənistan və Azərbaycan sülh və savaş yollarında*. (Çev: Y. Axundov). Bakı: İlay MMC.

- Demir, A. İ. (2022). *Haberde çerçeveleme ve örgüt kuramı bağlamında yazılı basında İstanbul Sözleşmesi'nin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Z.G. (2010). Çerçevelemenin karar verme sürecine etkisi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 13, 161-180.
- Demirağ, Y. ve Karadeli, C. (2016). *Geçmişten günümüze dönüşen Orta Asya ve Kafkasya*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Deniz, E. (2022). Dağlık Karabağ Savaşı'nın Türkiye basınında temsili: savaş fotoğrafları üzerine bir çalışma. *E-GİFDER*, 10 (1), 150-175.
- Deniz, K. (2019). *Dramatik çerçeveleme ve televizyonda temsil ilişkisi*. Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dennis, C. ve Druckman, J.N. (2007). Framing theory. *Annual Review of Political Science*, 10, 103–126.
- Devran, Y. ve Özcan, Ö.F. (2018). Suriye savaşının habercilik pratiklerine etkisi: İliştirilmiş gazeteciliğe karşı aracılı gazetecilik. *Global Media Journal TR Edition*, 9 (17), 75-95.
- deVreese, C. H. (2005). News framing: theory and typology. *Information Design Journal+Document Design*, 13 (1), 51-62.
- Druckman N.J ve Chong D. (2007). Framing theory. *Annu. Rev. Polit. Sci.* 10 (1), 103–126.
- Druckman, J. N. and Nelson, K. R. (2003). Framing and deliberation: How citizens' conversations limit elite influence. *American Journal of Political Science*, 47(4), 729- 745.
- Druckman. N. J. (2001). The implications of framing effects for citizen competence. *Political Behavior*, 23 (3), 225-256.
- Eagly, A.H. and Chaiken, S. (1993). *The Psychology of Attitudes*. TX: Harcourt.
- Edy, J.A. ve Patrick. C.M. (2007). Wanted, dead or alive: media frames, frame adoption, and support for the war in Afghanistan. *Journal of Communication*, 57 (1), 119-141.

- Entman, R. M. (2007). Framing bias: media in the distribution of power. *Journal of Communication*, 57 (1), 163-173.
- Entman, R.M. (1993). Framing: Toward of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43 (4), 51–58.
- Erdoğan, İ. (2008). Haber çerçeveleme: kuram ve tipoloji. *Marmara İletişim Dergisi*, 13 (13), 35-52.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (1990). *İletişim ve toplum: kitle iletişim kuramları tutucu ve değişimci yaklaşımlar*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Erken, F. (2015). *Suriye haberlerinin Türkiye basınında çerçevesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ertuna, C. (2022). İnsansız hava aracı görüntüleri ve barış gazeteciliği: İkinci Karabağ Savaşı Örneği. *Moment Journal: Journal of Cultural Studies*, 9 (1), 73-91.
- Evans, G. (2014). *Propaganda: world war I usages*. History Class Publications.
- Fairhurst, G.T. (2005). Reframing the art of framing: problems and prospects for leadership. *SAGE Journals*, 1 (2), 164-185.
- Freedman, P. (2000). *The political logic of framing*. University of Virginia: Unpublished Paper.
- Gamson, W. A. and Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. *American journal of sociology*, 95(1), 1-37.
- Gans, H.J. (1979). Deciding what's news: Story suitability. *Society*, 16, 65–77.
- Geyik, K. (2021). Savaş haberciliğinde değişen roller: 2. Karabağ Savaşı örneği. *Atatürk İletişim Dergisi*, 0 (23), 53-71.
- Geyik, K. (2021). Savaş haberciliğinde değişen roller: 2. Karabağ Savaşı örneği. *Ata İlet. Derg.* 0 (21), 53-71.
- Gitlin, T. (1980). *The whole world is watching: mass media in the making and unmaking of the new left*. California: University of California Press.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gray, C. S. (2007). *War, peace and international relations*. London: Routledge.

- Gügünağaoğlu, C. (2020). *Haber çerçeveleme kuramı bağlamında Anadolu Ajansı ve Tass Haber Ajansı'nın Karlov Suikastı haberleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gümüş, B. (2022) İkinci Karabağ Savaşı'nın FAZ.NET gazetesine yansımaları. *Elektronik Siyaset Bilmi Araştırmaları Dergisi*, 13 (2), 1-16.
- Guo, L. and McCombs, M. (2011). Network agenda setting: a third level of media effects. *Division of Political Communication*, 1-20.
- Güran, M.S. ve Özarıslan, H. (2023). Yeni medyada çerçeveleme dinamikleri. *Erciyes İletişim Dergisi*, 10(1), 485-503.
- Güz, N. (2002). *Etkili iletişim terimleri*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Hacıyev, Q. (2014). *Qarabağ tarixi*. Bakı: Təknur Yayınları.
- Hallahan, K. (1997). *The consequences of mass communication: cultural and critical perspectives on mass media and society*. United States: McGraw-Hill Primis Custom Publishing.
- Hansen, A., Cottle, S., Negrine, R. and Newbold, C. (1998). *Mass communication research methods*. London: Macmillan Press.
- HRW. (1994). *Azerbaijan: seven years of conflict in Nagorno-Karabakh*. New York: Human Rights Watch.
- Hüseynov, Y. (2019). *Azərbaycan Qarabağ bölgəsinin tarixi*. Bakı: Afpoliqraf.
- Huseynova, U. (2021). En etkili İngiliz basınının gözünden İkinci Karabağ Savaşı: 27 Eylül-10 Kasım 2020. *GRAN*, 24 (7-8), 53-58.
- Ibadoghlu, G. (2021). The political economy of the second Karabakh war. *Economic Research Center (ERC)*, 1-6.
- İmanov, R. (2006). *Qondarma Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Yaranması tarixindən*. Bakı: ADDA Yayınları.
- Iyengar, S. (1991). *Is anyone responsible?: how television frames political issues*. Chicago: University of Chicago Press.
- Janssen, D. (2012). The impact of the european union on the Nagorno-Karabakh conflict. *Turkish Policy Quarterly*, 11 (1), 155-163.
- Jowett, G. S. and O'Donnell, V. (2011). *Propaganda and persuasion*. Los Angeles: SAGE Publications.

- Kahneman, D. and Tversky, A. (1984). Choices, values, and frames. *American Psychologist*, 39(4), 341-350.
- Kaldere, A.C. (2014). Yazılı *basında yer alan haberlerin okuyucu tarafından algılanışının çerçeveleme yaklaşımıyla analizi: bedelli askerlik örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabıyık, A.Ç. (2016). *Kitle iletişiminde çerçeveleme kuramı açısından 2011 Türkiye genel seçimlerinde medyada siyasal söylem*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kasımlı, C. ve Efeğil, E. (2016). *Dağlık Karabağ üzerine yazılar*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Kazımlı E. (2018). *Azerbaycan`ın jeopolitik konumu ve Karabağ sorunu. Karadeniz ve Kafkaslar: riskler ve fırsatlar*. İstanbul: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Kılıç, D. (2022). Çerçeveleme kuramı. Ö. Özer (Editör), *Anaakım medya kuramları içinde* (s. 143-167). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Koç, E. (2021). *Avrupa'da Suriyeli mülteci krizi'nin TRT world ve euronews haber kanallarındaki görsel çerçevelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, G. (2015). *Çerçeveleme kuramı açısından Türk Amerikan ilişkileri ve Türkiye imajı (The New York Times örnek olayı: 2001–2005)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kosiuk, O. (2022). Propaganda and journalism (In context of the Second Karabakh War). *EJTS European Journal of Transformation Studies*, 10 (1), 78-96.
- Krippendorff, K. (1980). *Content analysis: An introduction to its methodology*. California: Sage Publications.
- Küçet, E. (2021). *Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarında haberlerin araçsallaştırılması: Sputnik Türkiye haberleri üzerine bir çerçeveleme analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Küçükavcı, N. (2021). *Sağlık çalışanlarına şiddet haberlerinin çerçeveleme yaklaşımı ile incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kuypers, J. A. and Jamieson, K. H. (2012). Presidential campaigns and presidential accountability. J.A. Kuypers, K.H. Jamieson (Editörler) *In The Oxford handbook of political communication* içinde (s. 585-597). Oxford: Oxford University Press.
- Lazarsfeld, P. and Merton, R. (1971) Mass communication, popular taste and organized social action. W. Schramm, D. Roberts (Editörler). *Process and effects of mass communication* içinde (s. 554-578), Urbana: University of Illinois Press.
- Lecheler S. and deVreese, C. H. (2019). *News framing effects*. New York: Routledge published.
- Lecheler, S. and de Vreese, C. H. (2014). Getting real: The duration of framing effects. *Journal of Communication*, 64 (4), 682-701.
- Linström, M. and Marais, W. (2012). Qualitative news frame analysis: a methodology. *Communitas*, 17 (1), 21-37.
- Livingston, S. (1997). *Clarifying the CNN Effect: an examination of media effects according to type of military intervention*. Cambridge: Harvard College.
- Marie, D. J. (1969). *Politika ve propaganda* (Çev: T. Yücel). İstanbul: Varlık Yayınevi.
- McCombs, M. (2004). *Setting the agenda: the mass media and public opinion*. Cambridge: Polity Press.
- McLeod, D. M. and Detenber, B. H. (1999). Framing effects of television news coverage of social protest. *Journal of Communication*, 49 (3), 3–23.
- McQuail, D., Lilleker, D. G., Jackson, N. A. and Thorsen, E. (2014). Austerity, the media and the framing of the UK General Election 2010. *International Journal of Media & Cultural Politics*, 10(3), 227-244.
- Mercier, A. (2005). War and media: Constancy and convulsion. *International Review of the Red Cross*, 87 (860), 649-659.
- Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı. *AÜSBD*, 22 (2), 273-294.
- Miholjic, N. (2020). International response to the Second Karabakh War. *Caucasus Strategic Perspectives*, 1 (2), 155-166.
- Muzahar, N. S. (2021). *Çerçeveleme kuramı bağlamında Filistin konulu haberlerin Malezya medyasına yansımaları: Yüzyılın anlaşması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nağı, A. (2009). *Qarabağ Müharibəsi*. Bakı: MBM-R Yayınları.

- Narin, F. B. (2008). *Küresel terör saldırılarına yönelik haberlerin Türk basınında çerçevesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nelson, T.E., Clawson, R.A and Oxley, Z.M. (1997). Media framing of a civil liberties conflict and its effect on tolerance. *American Political Science Association*, 91 (3), 567-583.
- Neuman, J. (1996). *Lights, camera, war*. New York: St Martin Press.
- Oberdorfer, D. (1971). *Tet!: the turning point in the Vietnam war*. New York: Doubleday & Company.
- Oğuz, C.C (2010). *Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ve Ermenistan faktörü*. Ankara: YT Yayıncılık.
- ONK, N. (1997). *Azerbaycan Karabağ tarihi*. İstanbul: Fatih Ofset.
- Özarslan, H. (2007). *Çerçeveleme yaklaşımı açısından haber çerçevelerinin izler kitle düşünceleri üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, U. (2022). Türkiye'de yayın yapan yabancı haber sitelerinin Dağlık Karabağ Savaşı'na bakış açılarının çerçeveleme kuramı kapsamında incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Özer, Ç. (2021). İkinci Dağlık Karabağ savaşından sonra bölgedeki gelişmelerin bölgesel aktörler ve Türkiye açısından incelenmesi. *International Marmara Social Sciences Congress*, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Özyılmaz, E. V. (2013). Geçmişten günümüze Dağlık Karabağ. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 191-208.
- Pan, Z and Kosicki, G. (1993). Framing analysis: an approach to news discourse. *Political Communication*, 10 (1), 55-75.
- Qarabağlı, A. (2008). *Qarabağ: onun qədim tayfaları və toponomiləri*. Bakı: Mürtecim Yayınları.
- QAT. (2008). *Qarabağ: dünən, bu gün, sabah*. Bakı: Qanun Nəşriyyat.
- QAT. (2009). *Erməni işğlinin nəticələri*. Bakı: Qanun Nəşriyyat.
- Roth, M. P. (1997). *Historical dictionary of war journalism*. Westport: Greenwood Press.
- Samadbaylı, T.G. (2023). İkinci Karabağ Savaşı'nın Türkiye, Rusya ve ABD medyasına yansımaları, *NOHU İFAD*, 2 (1), 1-19.

- Sarıbayova, S. (2022). Russian-Turkish Factor in Nagorno-Karabakh based on materials in Russian Media. *Journal of TESAM Academy*, 10 (1), 227-245.
- Sbough, S. (2021). Çerçeveleme kuramı bağlamında yabancı televizyon dizilerinde islamofobi: Homeland, Caliphate ve Bard Of Blood. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü .
- Scheufele, D.A. (1999). Framing as a theory of media effects. *Journal of Communication*, 49 (1), 103-122.
- Scheufele, D.A. (2000). Agenda-setting, priming, and framing revisited: another look at cognitive effects of political communication. *Mass Communication & Society*, 3, 297-316.
- Severin, W. J. ve Tankard J. W. (1994). *Kitle iletişim kuramları: kökenleri, yöntemleri, kitle iletişim araçlarında kullanımları*. (Çev: A. A. Bir ve S. Sever). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şeyban, S. (2022). Etki ve sonuçları bakımından İkinci Karabağ Savaşı'nı farklı açıdan okumak: Türk dünyası ve dönüşen iş birliği. *Demokrasi Platformu Dergisi*, 11 (36), 32-62.
- Sezgin, H., Kısacık, S. ve Sevimli, D.(2015). *Türkiye'nin komşuları (I cilt)*. İstanbul: KaNes Yayınları.
- Shoemaker, P. and Reese, S. (1996). *Mediating the Message: Theories of Influence on Mass Media Content*. New York: Longman.
- Sniderman, P. M. and Theriault, S. M. (2004). The structure of political argument and the logic of issue framing. W. E. Saris, P. M. Sniderman (Editörler). *Studies in public opinion* içinde (s. 133-165). NJ: Princeton University Press.
- Stahl, R. (2010). *Savaş oyunları*. (Çev: A.Ş. Y. Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Süleymanlı, N. (2011). *Dağlık Qarabağ münaqişəsinin informasiya modeli*. Bakı: Hərbi Nəşriyyat.
- Tankard, J. W. (2001). The empirical approach to the study of media framing. S. D. Reese, O. H. Gandy, A. E. Grant (Editörler). *Framing public life: Perspectives on media and our understanding of the social world* içinde (s. 95-106). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Tarcisio Gazzini, T. and Tsagourias, N. (2017). *The evolution of the concept of the just war in international law*. New York: Routledge.

- Taylor, P. M. (1997). *Global communications, international affairs and the media since 1945*. London: Routledge.
- Toprak, Y. E. (2017). *Çerçeveleme kuramı bağlamında kamuoyu oluşturma: Amerikan medyasında Körfez Savaşı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuchman, G. (1972). Objectivity as strategic ritual: An examination of newsmen's notions of objectivity. *American Journal of Sociology*, 77(4), 660-679.
- Tuncel K.T. (2016). Güney Kafkasya'da 2-5 Nisan 2016'da yaşanan 4 Gün Savaşı. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Ciltsiz (53), 301-338.
- Tversky, A. ve Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science Journal*, 211 (4481), 453-458.
- Uğur, A. (2022). *Çocuk hakları bağlamında mülteci çocukların uluslararası haber medyasındaki temsili: bir görsel çerçeveleme çözümlemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulucak, Z. (2016). Çerçeveleme teorisi açısından 2013 Mısır Darbesi ile ilgili haberlerin basında yer alışı: Al Jazeera ve Al Arabiya internet siteleri örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vliegthart, R. (2012). Framing in mass communication research – an overview and assessment, *Sociology Compass*, 6 (12), 937-948.
- Weber. R.P. (1985). *Basic content analysis*. New Delhi: Sage
- Welt, C. and Bowen, A. S. (2021). *Azerbaijan and Armenia: the Nagorno Karabakh conflict*. Congressional Report. Congressional Research Service.
- Yalçınkaya, H. (2008). *Savaş; uluslararası ilişkilerde güç kullanımı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yamak, M. (2013). *Savaş haberciliği ve etik sorunlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Seminer Çalışması. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yetgin, M.A. (2021). İran İslam Cumhuriyeti'nin bölge politikaları bağlamında İkinci Karabağ konusundaki tutumu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (18), 279-288.
- Yiğit, A.G., Topçu, T. ve Bayar, H.T. (2020). Çerçeveleme etkisi'nin işsizlik bağlamında incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16 (31), 4376-4403.

Yıldırım, D. ve Özönder, C. (1991). *Karabağ dosyası*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Yılmaz, S. (2020). “Ermenistan-Azerbaycan barış anlaşmasının değerlendirilmesi”, Karabağ Zaferi: Kafkasya’da yeni dengelerden Türk ve İslam dünyasında yeni işbirliği modeline, *ULİSA*, 12 (8), 34-39.

Yüksel, E. (2017). İletişim kuramlarına giriş. E. Yüksel (Editör), *İletişim kuramları içinde* (s. 2-34). Eskişehir: Anadolu Üniveristesi Açıköğretim Yayınları

Yurdakul, H. (2019). *Damgalama ve çerçeveleme boyutlarıyla yazılı basında Suriyeli göçmenler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zhaparaliev, S. (2020). *Uluslararası haberlerde siyasal yanlılık: CNN, Russia Today ve TRT World örnekleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Keerthana Thankachan, K. and Thomas, P.E. (2021). Media framing and its effects on conflict: A thematic approach to framing as a means of control. *Int J Adv Acad Stud*, 3 (4), 6-13.

...(12 mart 1992). Milliyet gazetesi.

http-1. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49111.html. (Erişim tarihi: 23.06.2022).

http-2. <http://kremlin.ru/events/president/news/64384>. (Erişim tarihi: 20.08.2021).

http-3. <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/354680/>. (Erişim tarihi: 15.07.2022).

http-4. <https://www.bbc.com/russian/features-54427054>. (Erişim tarihi: 15.07.2022).